

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

MEHDİLİK DÜŞÜNCESİNİN İSLAM
MEZHEPLERİNDEKİ YANSIMASI
(Yüksek Lisans)

Hazırlayan
Muhammed Cihat ORUÇ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

ŞIRNAK, 2016

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

MEHDİLİK DÜŞÜNCESİNİN İSLAM
MEZHEPLERİNDEKİ YANSIMASI
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Muhammed Cihat ORUÇ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

ŞIRNAK, 2016

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Muhammed Cihat ORUÇ

“ Mehdilik Düşüncesinin İslam Meşheplerindeki
Yansımaları.....” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Şırnak Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Adı SOYADI

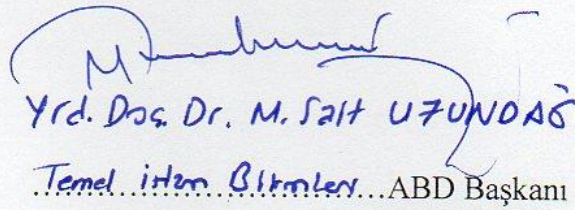
M. Cihat GRUŞ

Danışman

Adı SOYADI

Yrd. Doç. Dr. FEVZİ RENGBER

Yrd. Doç. Dr. M. Salt UZUNOĞ
Temel İslam Bilimleri... ABD Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENCBER danışmanlığında M. Cihat ORUŞ tarafından hazırlanan "Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansıması" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

29 / 03 / 2016

JÜRİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENCBER

Üye

Doç. Dr. N. Kemal KARABİBER

Üye

Yrd. Doç. Dr. M. Salt UZUNDAĞ

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Mehdilik düşüncesi, asırlardan beri insanlar tarafından merak edilen, tartışılan ve günümüzde de çeşitli sebeplerle gündeme getirilen bir konudur. Gelecekte ortaya çıkacak “Beklenen Mehdi” düşüncesi, insanın yapısı gereği tüm toplumlarda, kültürlerde ve inançlarda farklı isimlerle farklı özelliklerle toplumsal hayatın merkezinde yer alan konulardan birisi olmuştur.

Gelecekte beklenen bir kurtarıcı düşüncesi, sadece İslam düşüncesinin en tartışmalı konularından biri değil, günümüz ve geçmişin büyük dinlerinde özellikle Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinde, ilkel din ve kültürlerde kendini farklı şekillerde göstermiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinden beri, insanlar hayatının çaresiz olduğu durumlarında, uğradıkları zulüm ve baskılara bir çözüm bulamadıklarında, maruz kaldıkları baskı ve zulümleri azaltmak ve psikolojik olarak bir nebze de olsa rahatlamak adına kendilerini kurtaracak, zulmü ortadan kaldırıp adaleti sağlayacak, dünyayı yaşanacak hale getirecek bir kurtarıcının gelmesini hayal etmişlerdir. Bu düşünce zulme uğrayan, baskılar neticesinde ezilen hakları elinden alınan insanlar için bir enerji kaynağı, kurtuluş ideallerini yaşatan bir ümit ışığı olmuştur.

Bu çalışmamızda “Kurtarıcı Mehdi” fikrinin İslam Mezheplerindeki yeri ve yansımaları ele alınmıştır. Giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşan tezimizin giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, takip edilen metot ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Mehdi ve bu bağlamda mehdi ile ilgili Mesih, ric’at ve müceddid kavramlarının kelime ve ıstılah anlamları açıklanıp çeşitli dillerde, ilkel veya kabile dinleri ve yaşayan büyük dinlerde, topluluklardaki karşılıklar, ifade ettiği değerler ele alınmıştır. Daha sonra mehdilik düşüncesinin tarihi temeline inilerek neden ortaya çıktığı ve ne gibi sonuçlar doğurduğu, bu inancın ortaya çıkmasında etkili olan görüşler, bu inancın ilk defa nerede, nasıl, kimler tarafından kullanıldığı belirtilerek kökeni hakkında bilgiler sunulmuştur.

Çalışmamızın asıl bölümünü oluşturan ikinci bölümünde, İslam Mezhepler Tarihi’nde Mehdilik inancının ne şekilde yer ettiği, mezheplerdeki tasavvurları araştırılmıştır. Her bir mezhep hakkında kısaca bilgi verildikten sonra mezhebin mehdilik telakkisine yer verilmiş, çeşitli mezheplerde bu düşüncenin mezhebin doğuşuna, gelişimine etkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Bu inanç Şii mezhebinin İmamiyye fırkası gibi bazı mezheplerin temel inanç esası olarak merkezinde yer alırken Haricilik, Selefilik, Zeydilik ve son dönemlerde ortaya çıkan Bahailik,

Kadiyanilik gibi mezheplerde kendini farklı şekillerde göstermiştir. Ehl-i Sünnet çevrelerinde ise Kuran-ı Kerim'deki ayetler ve bu konudaki hadisler etrafında yapılan tartışmalara ve çeşitli âlimlerin bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir.

Beni böyle bir çalışma yapmaya teşvik eden, çalışmam boyunca çok değerli görüş, eleştiri ve deneyimleriyle çalışmamın sistemli bir yapıya kavuşmasını sağlayan ve desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Fevzi Rençber Bey'e; yine çalışmamın oluşturulmasında ve olgunlaştırılmasında rehberliğiyle önemli katkılarından dolayı Sayın Yrd. Doç. Dr. Yaşar Acat hocama şükranlarımı sunarım. Ayrıca maddi-manevi her türlü desteği sağlayan, dua ve anlayışlarıyla hep yanımda olan aileme, araştırmam süresince kaynaklara ulaşmamı sağlayan, desteklerini esirgemeyen Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) yetkililerine ve değerli arkadaşlarım K. Orkun ve M. Özkan'a teşekkür ederim.

Muhammed Cihat ORUÇ

Şırnak, 2016

MEHDİLİK DÜŞÜNCESİNİN İSLAM MEZHEPLERİNDEKİ

YANSIMASI

Muhammed Cihat ORUÇ

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans, Mart 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

ÖZET

Gelecekte ortaya çıkacak bir kurtarıcı düşüncesi, insanın yapısı gereği hemen hemen bütün din ve kültürlerde, farklı isimlerle ve farklı özelliklerle de olsa aynı amaca yönelik olarak yer alan ortak bir düşünce tarzıdır. Tarih boyunca insanların çeşitli zulüm, baskı ve sıkıntılara maruz kaldıkları dönemlerde, bir kurtarıcı düşüncesi veya mehdî inancı, bozulan düzeni sağlayacak, zulmü ortadan kaldırıp adaleti yayacak, kendilerini içine düştükleri bu ümitsizlik atmosferinden kurtaracak, yaşamlarına ümit kıvılcımları kazandıracak bir ümit ve sevinç kaynağı olmuştur.

Bir kurtarıcıyı bekleme düşüncesi, sadece Yahudi ve Hristiyanlarda değil, bütün toplumlarda insanlığın ortak bir inancı, ümidi ve kurtuluş iadeli olmuştur. Tarihsel süreçte Müslümanlar arasında da onları içinde yaşadıkları dönemdeki sıkıntılardan kurtaracak biri ya da zamanla geleceği umulan kişi olarak değişik Mehdi anlayışları hâkim olmuştur. İslam Mezheplerinde bir kurtuluş fikri olarak Mehdilik, hemen hemen bütün Şia fırkalarında temel bir inanç esası olarak kabul edilmesine rağmen Ehl-i Sünnette konu ile ilgili Kuran-ı Kerim’de açık bir ifade bulunmadığı için inanç esasları arasında sayılmamış, daha çok hadisler ışığında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Öte yandan İslam düşünce tarihinde son dönemlerde Mehdilik düşüncesini kullanarak ortaya çıkan ve mezhepleşen Bahailik ve Kadiyanilik gibi oluşumlar da görülmüştür. Bu çalışmada, bu gibi İslam Mezheplerinde mehdilik düşüncesinin yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehdi, Kurtarıcı, Mezhep, Mehdilik, İnanç

THE REFLECTION OF MAHDI MOTIVE ON ISLAMIC SECTS

Muhammed Cihat ORUÇ

Şırnak University, Institute of Social Sciences

Basic Islamic Studies

Master, March 2016

Supervisor: Asst. Prof. Fevzi RENÇBER

ABSTRACT

The notion of a savior that will emerge in the future is a common mentality taking place in almost every religion and culture because of human nature for the same purpose despite being under different names and characteristics. Throughout history, in periods when people underwent numerous types of cruelty, oppression and troubles, the notion of a savior or the belief of Mahdi has been a source of hope and joy that will restore the disturbed order, remove cruelty and spread justice, save them from despair they found themselves in and add sparks of hope into their lives.

The thought of waiting for a savior has been a common belief, hope and salvation of humanity not only in Judaism and Christianity but also in all societies. In the historical process, various understandings of Mahdi as the person that will save them from their troubles of that period or who will arrive in time have prevailed among Muslims as well. Although motive of Mahdi as an idea of salvation in Islamic sects is accepted as an essential belief almost in every Shi'a division, it has not been counted as an essential belief because there is no clear statement in the Quran among the Followers of Sunnah and opinions were put forward mainly in the light of the hadith. On the other hand, there have been formations emerged by using the Mahdi notion and that were sectarianized such as Bahá'í Faith and Ahmadiyya. In this study, the reflections of the Mahdi motive in such Islamic sects have been discussed.

Keywords: Mahdi, Savior, Sect, Mahdism, Faith

İÇİNDEKİLER

MEHDİLİK DÜŞÜNCESİNİN İSLAM MEZHEPLERİNDEKİ

YANSIMASI

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi

GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	2
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, METODU VE KAYNAKLARI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KURTARICI FİKRE TEORİK YAKLAŞIM

1. MEHDİLİK KAVRAMI.....	6
1.1. Kelime Anlamı.....	6
1.2. İstilah Anlamı	7
1.2.1. Mesih.....	8
1.2.2. Ri'cat.....	10
1.2.3. Müceddid.....	12
2. MEHDİ DÜŞÜNCESİNİN MENŞEİ.....	13
2.1. Sümerlerdeki Mehdi Fikrinin Babillerde Geliştiği Görüşü.....	14
2.2. Her Dinin Kendi İçinde Doğduğu, Geliştiği Görüşü.....	15
2.3. Genel Görüşler.....	16
3. MEHDİ DÜŞÜNCESİNİ DOĞURAN SEBEPLER.....	17
3.1. Psiko-Sosyal Sebepler.....	17
3.2. Siyasi Sebepler.....	19
4. MEHDİ DÜŞÜNCESİNİN NETİCELERİ.....	20
5. DİNLERDE MEHDİ DÜŞÜNCESİ.....	22
5.1. Farklı Din ve Kültürlerde Mehdi/Mesih Düşüncesi.....	22
5.2. Yahudilikte Mesih Düşüncesi.....	27

5.3. Hristiyanlıkta Mesih Düşüncesi.....	31
5.4. İslam'da Mesih Düşüncesi.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM MEZHEPLERİ'NDE MEHDİLİK DÜŞÜNCESİ

1. EHL-İ SÜNNETTE MEHDİ DÜŞÜNCESİ.....	39
1.1. Ehl-i Sünnet.....	39
1.2. Ehl-i Sünnette Mehdilik.....	41
1.2.1. Kur'an'da Mehdi.....	42
1.2.2. Hadislerde Mehdi.....	44
1.3. Alevilikte Mehdilik.....	51
2. SELEFİYYE'DE MEHDİ DÜŞÜNCESİ.....	52
2.1. Selefîyye.....	52
2.2. Selefîyye'de Mehdilik.....	54
3. HARİCİLİKTE MEHDİ DÜŞÜNCESİ.....	55
3.1. Haricilik.....	55
3.2. Haricilikte Mehdilik.....	57
4. ŞİA'DA MEHDİ DÜŞÜNCESİ.....	59
4.1. Şia/Şiilik.....	59
4.2. Şia'da Mehdilik.....	61
4.2.1. Sebeiyye'de Mehdilik.....	63
4.2.2. Keysaniyye'de Mehdilik.....	65
4.2.3. İmamiyye'de Mehdilik.....	68
4.2.4. Zeydiyye'de Mehdilik.....	73
4.2.5. İsmailiyye'de Mehdilik.....	78
4.2.6. Nusayrilik'te Mehdilik.....	82
4.2.7. Dürzilik'te Mehdilik.....	85
4.3. Diğer Bazı Şii fırkalarında Mehdilik.....	88
4.3.1. Muğiriyye'de Mehdilik.....	88
4.3.2. Beyaniyye'de Mehdilik.....	89
4.3.3. Harbiyye'de Mehdilik.....	90
4.3.4. Navusiyye'de Mehdilik.....	91
4.3.5. Museviyye'de Mehdilik.....	91

4.3.6. Vakıfıyye’de Mehdilik.....	92
4.3.7. Cenahiyye’de Mehdilik.....	92
4.4.Genel Hatlarıyla Şia’da Mehdilik.....	93
5. BABİLİK-BAHAİLİK’TE MEHDİ DÜŞÜNCESİ.....	94
5.1. Şeyhlik.....	97
5.2. Babilik.....	99
5.3. Bahailik.....	103
5.4. Babilik- Bahailik’te Mehdilik.....	105
6. KADİYANİLİK’TE MEHDİ DÜŞÜNCESİ.....	107
6.1. Kadiyanilik (Ahmedilik).....	107
6.2. Mirza Gulam Ahmed.....	109
6.3. Kadiyanilik’te Mehdilik.....	115
6.3.1. Müceddidlik.....	115
6.3.2. Mesihlik.....	116
6.3.3. Mehdilik.....	117
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	124
ÖZGEÇMİŞ.....	135

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t	: Adı Geçen Tez
b.	: Bin (oğlu)
Bkn.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Ens.	: Enstitü
h.	: Hicri
hak.	: Hakkında
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
KM	: Kitab-ı Mukaddes
m.	: Miladi
md.	: Madde
M.Ö.	: Milattan Önce
MÜ	: Marmara Üniversitesi
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü

ss.	: Sayfalar Arası
t.y.	: Tarihsiz
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğçerleri
Yay.	: Yayınevi
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Mehdi inancı veya daha genel ifadesiyle “Kurtarıcı Fikri”, kötülük ve kötülerle mücadele edebilecek, onları yenecek, haksızlığa uğrayanların intikamını alacak, bozulan düzeni sağlayacak, baskı, zulüm ve haksızlıkları ortadan kaldıracak, adalet ve eşitliği yayacak bir sevinç ve ümit kaynağı olmuştur. Neredeyse bütün din, kültür ve toplumlarda çeşitli şekillerde var olan bu kurtarıcı fikri İslam’da ve İslam’ın düşünce ekollerinde de yer almıştır.

Araştırmamızın temel amacı İslam Mezheplerinde bu kurtuluş fikri olan Mehdi düşüncesini ortaya koymaktır. Mehdilik düşüncesini hem Selefilik, Haricilik ve en önemlisi bu düşünceyi temel inanç esası olarak kabul eden Şia’da hem de son zamanlarda bu düşünceden hareketle ortaya çıkan Babilik, Bahailik ve Kadiyanilik gibi çağdaş İslam siyasi-itikadi düşünce ekollerindeki bu anlayışları ortaya koymak çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. Bu ekollerin yanında Ehl-i Sünnet kesiminin Kuran’ı Kerim ve hadisler ışığında mehdilik algısı tasvir edilmiştir. Bu konuda çeşitli Müslüman bilginlerin görüşlerine ve değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

Mehdilik inancı ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte daha önce bu konunun İslam Mezheplerinde derli toplu bir şekilde ele alınmaması bu yönüyle araştırmamızın ilk olması çalışmayı önemli kılan bir nedendir. Çalışmamızda her bir mezhep hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra mezhebin mehdilik telakkisine yer verilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, METODU VE KAYNAKLARI

Tarih boyunca “Kurtarıcı Fikri”, Mehdi-Mesih beklentisi, sürekli canlı tutulan, çeşitli vesilelerle gündeme getirilen, tartışılan ve kapsamı itibariyle geniş bir konudur. Bu açıdan mehdinin kim veya kimler olacağı, ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağı, özellikleri, faaliyetleri, önemi, keyfiyeti ve tarihte mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan şahsiyetler, tasavvuf, fıkıh alanlarındaki yeri ve önemi gibi hususlar üzerinde çeşitli görüşler beyan edilmiş, hep tartışılmıştır. Konunun bu yönüyle çok kapsamlı olması araştırmada bazı sınırlandırmalar yapılmasına yol açtı. Mehdi düşüncesinin kimler olacağı, ne zaman yeryüzüne ineceği, hangi faaliyetlerde bulunacağı gibi hususlardan

çok çalışmamızın asıl konusu olan İslam Mezheplerindeki mehdilik anlayışları üzerinde durduk. Yine konunun çok geniş olması sebebiyle çalışmada mehdinin vasıflarına, ortaya çıkış alametlerine, zamanında meydana gelecek olaylara yer verilmedi. Çalışmamızda ilk bölümünde konunun daha iyi anlaşılması için Mehdi inancının bu yönlerinden ziyade kavramın etimolojisi ve tarihi arka planı üzerinde duruldu.

Çalışmamızın çerçevesini iki bölüm halinde belirledik. İlk bölümde “Kurtarıcı Fikre Teorik Yaklaşım” ana başlığı altında Mehdi kavramının tarihsel ve teolojik çerçevesi bağlamında çeşitli dönem ve toplumlarda mehdilik kavramının kullanımı ile ilgili çeşitli bilgiler sunuldu. Bu inancın tarihsel seyir içinde kökenleri hakkında ileri sürülen çeşitli görüşler belirtilerek, ilk defa kimler tarafından nasıl kullanıldığı, nasıl yayıldığı, neden ortaya çıktığı ve ne gibi sonuçlara sebep olduğu ele alındı. Birinci bölümün son başlığında ise bu inancın çeşitli ilkel veya ilahi dinlerde nasıl işlendiğine, çeşitli dinlerdeki karşılığına özellikle Yahudi ve Hristiyanlar için kurtarıcı Mesih beklentisine ve toplumsal yansımalarına yer verildi.

Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan ikinci bölümde “Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansımaları” ele alındı. İlk önce şunu belirtmekte fayda görüyoruz. Klasik İslam mezheplerinin tümünde bu inancının var olduğunu söylemek mümkün değildir. Araştırmamız boyunca ulaştığımız kaynaklara baktığımızda mezhepler tarihi açısından fikirleri ile önemli bir yere sahip olan Mutezile, Mürcie gibi bazı mezheplerde mehdilikle ilgili herhangi bir bilgiyle karşılaşmadığımızı belirtelim. Bunun yanında yine Haricilikte bu inanç açık bir şekilde yer almamakla birlikte Hariciliğin günümüze ulaşan İbadiyyenin devamı niteliğinde sayılan bir grubun bu konudaki görüşleri ortaya konuldu. Öte yandan bu inancı hemen hemen tüm fırkalarında çok baskın ve canlı bir şekilde gösteren Şiiilik ve bu inanç etkisiyle son dönemlerde ortaya çıkan Bahailik ve Kadiyanilik gibi mezheplerin bu konudaki görüşleri detaylıca ele alındı. Bununla birlikte Maturidilik ve Eş’arilik mezheplerinde mehdilikle ilgili doğrudan bir bilgiye ulaşılamadığından Ehl-i Sünnet başlığı altında konu incelenip bu konuda çeşitli Müslüman âlimlerin görüşlerine yer verildi.

Mehdilik konusunda gerek klasik dönemde gerekse modern dönemde birçok eser kaleme alınmıştır. Araştırmamız sırasında konu ile ilgili her türlü esere başvurmaya, onlardan faydalanmaya çalışıldı. Çalışmamızın birinci bölümünde mehdilik

ve ilgili mesih, ricat, müceddid gibi kavramlar açıklanırken daha çok sözlükler, ansiklopediler ve kaleme alınmış bazı matbu eserlere başvuruldu. İbn Manzur'un "*Lisan'ul Arab*"ı, "*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*"nin ilgili maddeleri, "*Şamil İslam Ansiklopedisi*"nin ilgili maddeleri ve Şinasi Gündüz'ün "*Din ve İnanç Sözlüğü*" gibi bazı eserlerden istifade edildi. Dinlerde mehdi düşüncesi araştırılırken konu ile ilgili imkânlar ölçüsünde dinlerin kendi kutsal metinlerinden yararlanıldı. Yahudilik ve Hristiyanlıktaki kurtarıcı mesih inancı incelenirken "*Kitab-ı Mukaddes*" temel müracaat kaynağı olarak kullanıldı. Yine bu konu ile ilgili Ekrem Sarıkçıoğlu'nun "*Dinlerde Mehdi Tasavvurları*" adlı eserinden istifade edildi. Müslümanların bu konudaki fikirleri ile ilgili başvuru kaynaklar Kütüb-i Sitte denilen hadis külliyyatı ve diğer hadis kitapları oldu. Yine konu ile ilgili yazılmış bazı makalat türü eserlere de başvuruldu.

İslam Mezheplerinde konu araştırılırken ise sağlıklı ve doğru bilgilere ulaşmak ve bilimsel bilgi üretebilmek için daha çok her mezhebin birinci el kaynaklarına ve ilk dönem müelliflerin kaleme aldığı eserlere ulaşılmaya çalışıldı. Ebu'l-Hasen Eş'ari'nin "*Makalatü'l-İslâmiyyin ve İhtilafü'l-Musallin*", Abdülkahir Bağdadi'nin "*el-Fark Beyne'l-Fırak*" ve Şehrestani'nin "*el-Milel ve'n-Nihal*" eserlerinden istifade edildi. Yine Şia'da konu araştırılırken Nevbahti'nin "*Firaku'ş-Şia*" ve Kummi'nin "*Kitabu'l Makalat*" ve Ahmed el-Katib'in "*Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*" adlı eserleri kullanıldı. Bahailik ve Kadiyanilik son dönem mezheplerin beklenen kurtarıcı konusundaki görüşleri araştırılırken yine daha çok Bahailik'te çok önemli bir yeri olan Şevki Efendi'nin "*Bahai Dininin Birinci Yüzyılı*" eseri ve Kadiyanilik'in kurucusu kabul edilen Gulam Ahmed'in kaleme aldığı "*Lecture Sialkot*" gibi bu mezheplerin temel kaynaklarına başvuruldu. Bunların yanında son dönemlerde konu ile ilgili kaleme alınmış çeşitli çağdaş kaynaklardan istifade edildi. Bunlar arasında Ethem Ruhi Fırlalı'nın "*Günümüz İslam Mezhepleri*", Mustafa Öz'ün "*Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*", Avni İlhan'ın "*Mehdilik*" gibi eserler zikredilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURTARICI FİKRE TEORİK YAKLAŞIM

1. MEHDİ KAVRAMI

1.1. Kelime Anlamı

Arap dilinde "h-d-y" kelimesinden ism-i mef'ul olan mehdi, "*Allah'ın kendisini doğru yola ilettiği kimse*" anlamında kullanılan bir kelimedir.¹ Mehdi, "*doğru yola iletilmiş, hidayete ulaştırılmış, kendisine Allah Teâlâ tarafından yol gösterilen*" anlamlarına gelir. Bütün istikametler Allah'tan geldiği için mehdi kelimesi de "*kendisine Allah tarafından yol gösterilen, yani hususi ve şahsi bir tarzda Allah'ın hidayetine nail olan*" manasını almıştır.²

Kuran'da doğrudan mehdi ifadesi geçmemekle beraber aynı kökten türetilen "*el- Hadi*" kelimesi, kullarına kendisini tanıma yollarını gösterip, onlara ulûhiyet ve rububiyetini tasdik ettiren insanlara kurtuluş yolunu gösteren anlamında Allah'ın isimlerinden biri olarak kullanılmıştır.³ Aynı kökten türetilen "*huda*" kelimesi "*dalaletin zıddı doğru yol, hidayeti gösterme*" anlamında bir mastardır.⁴ Kuran-ı Kerim'de bu anlamıyla kullanılan bazı ayetler bulunmaktadır. Örnek olarak: "...*De ki: Allah'ın hidayet yolu olan İslam, doğru yolun kendisidir...*"⁵ ayetini gösterebiliriz. Ayrıca "*huda*" kelimesi, söz ve fiillerinde isabetli olan, hâkim, doğru yolu gösteren, öğreten, yardımcısı olmadan bütün işleri en güzel şekilde yapan anlamına gelir.

Mehdi kelimesi ilk İslami devirlerde bazı şahsiyetler için bir şeref unvanı olarak kullanılmıştır. Hassan b. Sabit bir kasidesinde Hz. Peygamber'i, Cerir de Hz. İbrahim'i Mehdi olarak nitelemiştir. Genellikle Sünniler, doğru yolu takip eden ve kendilerine yol gösterilen anlamında Hz. Peygamber'den sonra dört halife için el-Hulefaü'r-Raşidun el- Mehdiyyun ifadesini kullanmışlardır.⁶ Peygamber (sav)'in, "*Sizi benim sünnetime sarılmaya, Raşid ve Mehdi halifelerin yolunda gitmeye teşvik ederim*"⁷ hadisi, buna örnek olarak gösterilebilir. Yine Hz. Peygamber (sav) "*Allah'ım Ebu Seleme'yi affet ve onu Mehdilerin derecesine yücelt*" şeklinde Ebu Seleme için

¹ Ebu Fudayl Cemaleddin b. Manzur b. Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanu'l Arab*, Beyrut, 1990, c. XV, s. 353-354.

² Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mehdi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 369.

³ Metin Yurdağür, *Ayet ve Hadislerle Allah'ın İsimleri*, Marifet yay., İstanbul, 1996, s. 244.

⁴ İbn Manzur, a.g.e., s. 353-354.

⁵ Bakara, 2/120

⁶ Mustafa Öz, *İmamiye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, İFAV Yay., İstanbul, 1995, s. 33.

⁷ Nesai, *Sünen*, 3/54-55; Tirmizi, *Sünen*, 5/44; Ebu Davud, *Sünen*, 5/14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/264.

duada bulunmuştur.⁸ Bu hadislerde Hz. Peygamber'in (sav) "mehdi" kelimesini lügat anlamında kullandığını söylemek mümkündür.

Bu kavram, İslâm öncesi Araplar arasında da kullanılmış olup, bununla "iyiye ve hayra götüren kişiler" kastedilmiştir. İslamiyet'in gelmesinden itibaren ise, dinî bir hüviyet kazanarak "imana götüren" şeklinde yorumlanmıştır. Mehdi kavramının bu tarz ilk kullanımı Süleyman b. Surâd tarafından yapılmıştır. Surâd, Hz. Hüseyin'in ölümünün ardından ondan Mehdi olarak bahsetmiştir.⁹ Mehdi kelimesinin Hz. Hüseyin hakkında sadece bir saygı belirtisi olarak kullanıldığı söylenebilir.

1.2. İstilah Anlamı

Mehdi bir kavram olarak; kıyametten önce ortaya çıkarak zulüm ve haksızlıkların yaygınlaştığı zamanda, yeryüzünü adaletle dolduracak, Efendimiz (sav)'in müjdelediği şahıs olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımla mehdi, İslami vahyin tüm milletler için bir norm olacağı âdil bir sosyal düzen ve baskı ve zulümlerden uzak bir dünya kurarak bütün insanlığa hakiki ve bozulmamış rehberliği getirecek olan, arı, duru bir inancı yeniden hâkim kılmakla kendisini izleyenlerin arzularını somutlaştıran kişidir.¹⁰

Mehdi kavramının ıstılahı anlamında kurtarıcı manasında ilk kullanışı hicri I. asırda Muhtar b. Ebu Ubeyd es-Sakafi'ye aittir ve mehdi unvanı ilk olarak Muhammed el-Hanefiyye'ye (ö. 81/700) verilmiştir.¹¹

Mehdi kavramı, "dünyaya hâkim olacak, zulüm ve haksızlıkları ortadan kaldırarak tam manasıyla adaleti ve ekonomik refahı sağlayıp acılara son verecek, olağanüstü bir lider" anlamını taşımaktadır.¹²

Medine'de muhafazakârlar dini kanaat genel olarak II. Ömer'i (Ömer b. Abdulaziz) el-Mehdi olarak kabul ediyordu. Bu kabul, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın muhafazakâr Medine âlimleri arasında en yüksek dini otorite olarak kabul edilmesi ve II. Ömer'in de anne tarafından Hz. Ömer'in torunlarından oluşu keyfiyeti ile kolaylaştırılmış bulunuyordu. Ayrıca Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'a atfedilen bir ifade

⁸ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Cenaiz, 2/234; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/297.

⁹ Cemil Hakyemez, *Mehdi Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine*, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/1, c. III, Sayı: 5, s. 127-144.

¹⁰ Ahmet Ağrakça, "Mehdi", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, (ed. Ahmet Ağrakça), Dergah Yay., İstanbul, 2000, c. V, s. 149.

¹¹ Mustafa Öz, *İmamiye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, s. 34.

¹² Avni İlhan, *Mehdilik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993, s. 180-181.

de onun kendi soyundan birinin yeryüzünü adaletle doldurmak üzere geleceği öngörüsünde bulunmaktaydı.¹³ Bu ifadeler Hz. Ömer'in soyundan bir kişinin ilerde adaleti sağlayıcı olarak geleceğini yansıtmaktadır. İlk dönem İslam dünyasında bu şekilde çeşitli fikirler öne sürülmüş ve tartışılmıştır.

İslam dünyasında Müslümanlar arasında değişik mehdi anlayışları hâkim olmuştur. Bütün toplumlarda kendilerini sıkıntılardan kurtaracak bu anlayış, bir kişi veya bir grup olarak farklı şekillerde ve farklı isimlerde kullanılsa da aynı maksada yöneliktir.

Mehdiliği daha iyi anlayabilmek için, bu kavram ile ilişkili olan Mesih, ricat, müceddid gibi kavramlara da kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1.2.1. Mesih

Arapçada mesih, mesh etmek, günahlardan temizlenmiş, şüphe olmadan inanan, yürüyen, seyahat eden anlamlarına gelir.¹⁴ Daha çok Yahudilik ve Hristiyanlıkta kullanılan mesih kelimesi çeşitli anlamlara gelmektedir. Yahudilik ve Hristiyanlıkta ahir zamanda beklenen kurtarıcıya verilen bir sıfat olup dinin önemli esaslarından sayılmıştır.

Yahudi ve Hristiyanlıktaki mehdi tasavvurunu ifade eden *Mesih* kelimesinin aslı Aramice *mešiha*, İbranice *mašiahtir*. Sami dillerinde müşterek olan kelimenin fiil kökü Arapça'da *meseha*, Asur dilinde *mašahu*, Aramice ve İbranice'de *mašah* olup "el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla mesh etmek" anlamındadır. Mesih terim olarak "yağ sürülmüş, yani yağla mesh etmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dini bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dini bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı'nın bir görevi tevdi etmek üzere el koyduğu kişi" anlamına gelmektedir. Kelime Grekçe'ye *christos*, Latince'ye *christus* olarak geçmiştir.¹⁵

Başlangıçta mesih tâbiri İsrail Kralları için kullanılırken, sonradan başrahip ve rahipler için de kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü krallar tahta çıkarken, başrahip ve rahipler de tayinlerinde kutsal yağ ile mesh ediliyorlardı. Bu tür bir törenle onlara özel

¹³ Ali Coşkun, *Mehdilik Fenomeni*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 296-297.

¹⁴ İbn Manzur, a.g.e., s. 4196.

¹⁵ Jacques Waardenburg, "Mesih", *DİA*, Ankara, 2004, c. XXIX, s. 309.

bir güç ve kutsiyetin geçtiğine, inanılıyordu. Hatta daha sonraları peygamberler de mesh edilmeye başlandı. Yâni mesh işlemi Tanrı ile yakından ilgili herkese yapılıyordu. Bütün bunlardan, “mesih” kelimesinin Tanrı ile yakından ilgisi olan kimseler için kullanıldığı sonucu çıkmaktadır.¹⁶

Mesih telakkisi Yahudilik'te çok köklü bir inanç olup Yahudi amentüsünün temel unsurlarından biridir. Gerek Eski Ahid'de yer alan ve çeşitli şahıslar tarafından ifade edilen ileride gelecek kurtarıcı müjdesi gerekse Yahudilerin seçkin halk oldukları inancı ve bu inançla çelişen tarihi olaylar onlarda bir kurtarıcı beklentisi doğurmuştur. İbranice Eski Ahid'de "maşiah" kelimesi Tevrat'ta dört, Neviim'de yirmi ve Ketuvim'de on dört olmak üzere toplam otuz sekiz defa geçmekte, temelde Tanrı tarafından özel bir kuvvetle ve görevle teçhiz edilmiş kişiyi yani kâhini (Levililer, 4/3, 5, 16) ve kralları (I. Samuel, 2/10; 12/ 3; I. Krallar, 19/16), hatta –peygamberler görevlerine böyle bir ritüelle başlamalarına rağmen- bazı peygamberleri işaret için kullanılmaktadır (Mezmun, 105/ 15; I. Tarihler, 16/22)¹⁷

Yahudilikte bu kavram Babil esaretinden sonra, ahir zamanda Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilecek bir peygamber veya dini bir lider için kullanılmaya başlandı. Bu kavramın Sümerliler zamanından beri varlığına şahit olunur. I. Sargon (M.Ö. 2350) ve Hammurabi (MÖ. 1728-1686) kendilerinin mesih olduklarına inanıyorlardı.¹⁸

Mesih, Hazreti İsa'nın (a.s.) isimlerinden biridir. İsa Aleyhisselam'a; her türlü günahattan korunmuş olması; dokunduğu hastaları Allah'ın izniyle iyileştirmesi; yeryüzünde çok seyahat edip sesini-soluğunu her tarafa duyurması sebebiyle bu ismin verildiği rivayet edilmektedir. Ayrıca Mesih, İbrani dilinde mübarek manasındadır. Hazreti İsa'nın şeref ve faziletini ifade etmek için de ona Mesih denilmiş olabilir. Diğer taraftan kıyamete yakın ortaya çıkacağı bildirilen Deccal'a da, gözünün biri adeta silik olduğu ve ortaya çıktığında da yeryüzünü kısa zamanda dolaşacağı için Mesih denmiştir.¹⁹ Arap yazarlar Hz. İsa'ya Mesih denilmesinin birkaç sebebini zikrederler: a) Bereketle ve şerefle mesh edildiğinden, b) Doğuşundan itibaren Hz. Cebrail'in kanatlarıyla şeytandan korunduğundan, c) Körlerin gözünü mesh ettiğinde,

¹⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Sidre Yay., Samsun, 1997, s. 15.

¹⁷ Jacques Waardenburg, “Mesih”, s. 309-310.

¹⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitapevi, Isparta, 2008, s. 262.

¹⁹ Ömer Çetinkaya, *Mesih Nerede Mehdi Kim*, Işık Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11.

görmeye başlamalarından, d) Hastalara eliyle dokunduğunda şifa bulmalarından, e) İnsanları kutsal yağla mesh ettiğinden dolayı kendisine Mesih denilmiştir.²⁰

Mesih kelimesi Kuran'da tek başına²¹ ve İsa kelimesi ile birlikte²² kullanılmıştır. Ancak bu ayetlerde, Yahudi ve Hristiyanların kastettiği 'Beklenen Kurtarıcı' anlayışı yoktur. Kuran'da Mesih sıfatı Hz İsa'ya Hristiyanlıkta olduğu gibi ölümünden sonra değil doğumundan itibaren verilen bir sıfat niteliği taşımaktadır²³ ve Hz. İsa'nın kendisinden önce gelenler gibi bir peygamber olduğu²⁴ vurgulanmaktadır.

Yahudi, Hristiyan ve İslam'ın Mesih kavramını kullanımları hakkında çalışmamızın ileriki bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde bilgi verilecektir.

Mesih ve Mesihçilik terimleri, her ne kadar Yahudi-Hristiyan bir çerçevede kullanılmakta ise de tamamen İslami bir bağlamda kullanılmaya elverişli terimler olarak kabul edilebilir. Doğrusunu söylemek gerekirse üç İbrahimi dindeki kurtarıcı fikri, sadece onu formüle etme yöntemindeki farklılıktan dolayı birbirinden ayrılırlar. Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın İkinci Gelişi, Yahudilikte henüz gelmemiş, fakat ileride gelecek biri, İslam'da ise var olan katlanılmaz dünyevi yöneticilere karşı zuhur ve kıyam edecek bir şahsiyet olarak telakki edilmiştir.²⁵ Yaygın görüşlere göre Mesih Yahudilerde Hz. Davut soyundan biri olup Yahudileri kurtaracaktır. Hristiyanlığa göre Hz. İsa Mesih olarak ikinci defa gelecek ve Tanrı'nın krallığını yeniden kuracaktır. İslâm inancında ise Hz. İsa kıyametten önce inerek Deccal'i öldürecek ve yeryüzünde İslâm'ı hâkim kılacaktır.

1.2.2. Ric'at

Sözlükte "dönmek, geri gelmek" manasındaki rücu' kökünden mastar ismi olan rec'at geri dönüş demektir; kelime Türkçe'ye ric'at şeklinde geçmiştir.²⁶ Bir insanın öldükten belli bir süre sonra tekrar bu dünyaya dönmesi anlamına gelir.

²⁰ Zeki Sarıtoprak, *İslam İnancı Açısından Nüzul-i İsa Meselesi*, Çağlayan Yay., İzmir, 1997, s. O.

²¹ Maide, 5/17, 5/72, 5/75, Tevbe, 9/30-31, Nisa 4/172

²² Ali İmran 2/3, Nisa 4/157, 4/171

²³ Nisa, 4/171

²⁴ Maide, 5/75

²⁵ Ali Coşkun, a.g.e., s. 289.

²⁶ İlyas Üzümlü, "Rec'at", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIV, s. 504.

Bazı kaynaklarda Cahiliye devri Arap toplumunda öldükten sonra tekrar dünyaya dönme inancının mevcut olduğu belirtilir. Arapça sözlüklerde fulânün yü'minü bi'r-rec'ati ibaresinin, “*Falan kişi öldükten sonra dünyaya geri dönüleceğine inanıyor*” anlamına geldiğinin belirtilmesi cahiliye devrindeki rec'at inancının bir yansıması kabul edilebilir. Hatta Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Hz. Ömer'in, “*Allah'ın elçisi ölmedi. Gerçekte o, Musa'nın kırk gün süreyle kavminden uzaklaşıp rabbine gitmesi gibi (kısa süreliğine aramızdan ayrılıp gitti). Bakın, yeminle söylüyorum ki Allah'ın elçisi geri dönecektir. Beklentim odur ki Resulullah geri döndüğünde kendisi hakkında 'öldü' diyenlerin ellerini ve ayaklarını kesecektir.*” şeklindeki sözü de İslam öncesi Arap toplumundaki rec'at inancına ilişkin bir ipucu olarak değerlendirilebilir.²⁷

Ricat, bazı Şîi gruplarına göre imamın ölümden veya gaybete girmesinden sonra ortaya çıkması, İmamiyye (İsnâaşeriyye) Şiası'na göre ise kıyametin kopmasından önce imamların ve onlara zulmedenlerin yeniden dünyaya dönmesi anlamında kullanılan bir terimdir.²⁸

Kaynaklara göre rec'at fikrini ilk ortaya atan kişi Abdullah b. Sebe'dir. İbn Sebe, Hz. Ali hakkında İslam inancına aykırı fikirler ileri sürmüş, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra onun gerçekte ölmediğini, bir gün tekrar dünyaya gelip yeryüzünü adaletle dolduracağını iddia etmiştir. Bağdadi'nin naklettiğine göre İbn Sebe, Hz. Ali'nin durumunu Hz. İsa'ya benzetmiş, onun öldürülmeyip göğe çıktığını ve bir gün dünyaya inip düşmanlarından intikam alacağını söylemiştir. Bu düşünce Abdullah b. Sebe'nin ardından bazı mensupları tarafından bir müddet devam ettirilmiş, ancak çok geçmeden ortadan kalkmıştır.²⁹ Abdullah b. Sebe ve fikirleri hakkında ileriki bölümlerde Sebeiyye'de mehdi düşüncesini ele alırken daha detaylı bir şekilde yer vereceğiz. Sebeiyye gibi Şia'nın birçok fırkasında rec'at inancına rastlamak mümkündür.

Bu inanç ehl-i sünnet tarafından kabul edilmemektedir. Daha çok Şii gruplar arasında görülen bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁷ Mustafa Öztürk, *Şia'da Rec'at İnancının Muhtemel Kökenleri ve Sözde Dinî Temelleri*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi., 2008, Sayı:1, c. VIII, ss. 43-63.

²⁸ İlyas Üzüm, “Rec'at”, s. 504-506.

²⁹ İlyas Üzüm, “Rec'at”, s. 504-506.

1.2.3. Müceddid

Sözlükte “yenilemek, yeni bir yol açmak” anlamındaki tecdid, bir işi ya da bir şeyi ciddiyetle ve bir yöntemle yeniden ve aslına uygun biçimde yenileme faaliyetini ifade eder. Tecdidi gerçekleştiren kimseye de müceddid denir.³⁰

Yenileyen veya yenileyici anlamına gelen kelime bir kısım Müslümanlar arasında her yüz senede bir İslam’ı yenilemek, ihya etmek amacıyla gelecek olan şahıs olarak kabul edilmektedir.³¹

Müceddid, dini tecdit eden ve yenileyen demektir. Dini yenilemek, yeni bir din getirmek veya yeni bir hüküm ortaya koymak demek değildir. Dini yenilemekten kasıt, aynı dini ve aynı hükümleri yeni bir izah tarzı ve yeni bir üslûpla yeniden tebliğ etmek demektir. Müceddidler, Allah’ın izniyle, görevlendirildikleri çağın akıl, fikir ve zihin yapısına ve medeniyet anlayışına uygun biçimde Allah’ın dinini tebliğ ederler.

Müceddid kelimesine hadis literatüründe rastlıyoruz. Peygamber Efendimiz (sav) kıyamete kadar her yüz yılda bir müceddid din geleceğini haber vermiştir. Bir hadiste, “Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinlerinde yenileme yapacak (yüceddidü) birini gönderir” denilmiştir.³² (Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 1), bu hadis hem klasik hem çağdaş âlimler tarafından tekrar edilmiştir.³³

Müceddidin ana görevi, sarsılan Tevhid inancını yeniden onarmaktır. Müceddidlerin hemen hepsinin Tevhit öncelikli vazifelerle geldiklerini görüyoruz. Çünkü Tevhit dini için, Tevhit esasının ve inancının sağlamlığı önemli bir hususiyettir. Müceddidler çağlarındaki dinin yıpratılma çabalarının ağırlığına göre bazen kalbî bir yol açarak tasavvuf sahasında; bazen akıl, ilim ve hikmet yoluyla fıkıh veya kelâm sahasında tecdid ve içtihat vazifelerini yürütmüşlerdir. Kendilerinden önceki müceddidin fikirlerini tasdik ve teyit etmekle beraber, İslamiyet’in farklı bir yönünü keşfetmişler, Kur’an’ı ve hadisleri yeni bir anlayışla yorumlamışlardır.³⁴

³⁰ Tahsin Görgün, “Tecdid”, *DİA*, İstanbul, c. XL, s. 234.

³¹ Ahmet Yöner, *Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri*, Ankara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s. 18.

³² Ebu Davud, *Melahim*, 1.

³³ Tahsin Görgün, “Tecdid”, *DİA*, TDV Yay., 2011, c. XL, s. 234-239.

³⁴ Süleyman Kösmene, *Müceddidlik Kurumu Üzerine*, Yeni Asya gazetesi, <http://www.yeniasya.com.tr/2009/05/09/yazarlar/skosmene.htm>

Müceddid manevi lider, önder demektir. Bir müceddidin sahip olması gereken vasıflara değinmek gerekirse, ilk önce asrın hastalığını iyi bir şekilde teşhis etmeli, ıslah çarelerini düşünmeli, kendini o işe vazifeli görmelidir. Kuran ve sünnetin gerekliliğini emretmeli bunlara aykırı bidatları yok etmelidir. Davranışlarıyla dini temsil etmeli, din düşmanlarıyla mücadele etmeli, tecdidi evrensel olmalıdır.

2. MEHDİ DÜŞÜNCESİNİN MENŞEİ

Dinlerde veya farklı toplumlarda mehdilik fikrinin bir şekilde kendini gösterdiğini daha önce ifade etmiştik. İkel dinlerde bile görülen bu düşüncenin, kurtarıcı mehdi fikrinin, ilk defa kimler tarafından ortaya çıkarıldığı, nasıl ortaya çıktığı hakkında kesin bilgilere ulaşmak mümkün değildir. İnsanlık tarihine baktığımızda halka zulüm yapılan yönetimlerin bulunması, yapılan sürgünler, oluşan kriz dönemlerinde millet onları bu durumlardan kurtaracak bir ümide ihtiyaç duymuştur. Bu her dönemde varlığını sürdürmüştür. İşte bahsettiğimiz Mehdi inancı da tarihe baktığımızda hep insanların hayatında var olmuştur. Bu insanlığın ortaklaşa sahip olduğu bir değer özelliğini taşımaktadır.

Mehdi kavramının kökleri ve gelişmesi konusunda Batılı araştırmacılar iki görüş ortaya koyarlar. Bunlardan birincisi mehdi inancının Sümerlerde doğduğu, Babillilerde ve Mısırlılarda geliştiği ve bu iki kanaldan dünyaya yayıldığı düşüncesidir ki ilk örnekleri Kral I. Sargon'da (M.Ö. 2350 yılları) ve Hammurabi'de (M.Ö. 1728-1686) görülmektedir. İkinci görüş mehdi inancının her dinin kendi içinde, kendi tarihî, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre doğup geliştiğidir. Mesela Hinduizm'de mehdiliğin menşei Tanrı Vişnu'nun Kalki ismiyle müstakbel avatarasına ve Hint zaman tasavvuruna dayanırken İslâmiyet'te Hulefa-i Reşidin devrinin arkasından başlayan iç savaşların tarihî, siyasî ve psikolojik tezahürleri buna sebep olmuştur.³⁵

Mehdi inancı Hristiyan dininin temelini oluşturduğu için bu inancın temeli ve gelişmesi konusu batılı araştırmacıların büyük ilgisini çekmiştir. Ekrem Sarıkçioğlu, “*Dinlerde Mehdi Tasavvurları*” adlı kitabında konuyla ilgili çalışmasında bu araştırmaların neticesinde şu iki ana görüşün ortaya çıktığını belirtmiştir.

³⁵ Ekrem Sarıkçioğlu, “Mehdi”, s. 369-371.

1.1. Sümerlerdeki Mehdi Fikrinin Babillerde Geliştiği Görüşü

Ekrem Sarıkçıoğlu'nun tespitlerine göre:

Mehdi inancının ilk defa ortaya çıkışı konusunda gündeme gelen varsayımlardan birisi, bu fikrin ilk defa Sümerlilerde ortaya çıktığı Babillerde ve Mısırlılarda gelişmeye devam ettiği ve bu iki yoldan dünyaya yayıldığı teoridir. Bu görüşün tek temsilcisi Alfred Jeremios'dur. Jeremios Mehdi inancının izlerini Sümerlilerde görmüş ve diğer dinlerdeki Mehdi inançlarının doğuşuyla bağlantılar kurmuştur. Jeremias'a göre, zamanın günden güne kötüleşeceği günahların dünyayı saracağı, halkın beklediği kurtuluşu ise Tanrı'nın kendisi veya göndereceği bir hükümdarın gerçekleştireceği, dünyayı tekrar düzelteceği inancı Mezopotamya'da yaygındı. Bundan dolayı da Kral I. Sargon (M. Ö. 2350 yılları) kendini beklenen hükümdar ilan etmiş ve hakkında efsaneler söyletmişti. Aynı şekilde Hamurabi de (M. Ö. 1728-1686) beklenen kurtarıcının kendisi olduğunu ve Tanrı Samaşın oğlu olarak dünyaya geldiğini açıklamış, ülkede adaleti hakim kılmanın, kötöleri ve zalimleri yok etmenin kendi vazifesi olduğuna inanmıştı. Tarafları onun ölümünden sonra geri dönmesini beklemişlerdir.³⁶

Mezopotamya'daki bu inanç M.Ö. 2000 yıllarında Mısır'ı tesiri altına almıştır. M.Ö. 1950 yıllarından kalma bir papirüs metnine göre Kral Snefru kâhinine Mısır'ın istikbalini sorar. Kahin ise önce zamanın kötüleşeceğini, bozulacağını sonra ise "Ameni" isimli hükümdarın Mısır'ın kötü talihini değiştireceğini adaleti hakim kılacağını söyler. Jeremias'a göre bu inanç Mısır'dan İsrailoğullarına Babil'den İran'a oradan da Hristiyanlığa geçmiştir. Daha önce Çin'de bir hidayetçi görüş yok iken Budizm'in Çin'e yayılmasıyla birlikte Konfüçyanizm'de bir Mehdi tasavvuru görölmüştür.³⁷

Sarıkçıoğlu, bu kanaate itiraz etmemekle birlikte konuya farklı bir izah getiren W. Straek'in görüşlerine de yer vermektedir. Ona göre W. Straek "Mesih inancının Yahudiliğe Mısır'dan değil, Mecusilikten geçtiğini iddia eder" ona göre bu tesir, Yahudilerin Mecusilikteki Mehdi inancını aynen benimseyerek değil ancak inancın temel öğelerini alarak ve kendi içerisinde geliştirerek olmuştur. Bu tesir Mecusi halk inançlarının Yahudiliğe tesiri olarak da görölebilir. Hugo Gressmann'da "Der

³⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s.16-17.

³⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s.17.

Messias” isimli eserinde Jeremias’ın görüşlerine itiraz etmektedir. Ona göre Yahudiler bu görüşü Mısırlılardan değil “Amurrilerden” almış olabilirler.³⁸

1.2. Her Dinin Kendi İçinde Doğduğu ve Geliştiği Görüşü

Mehdi inancının kökleri hakkındaki ikinci görüşe göre ise Mehdi inancı her dinin kendi içinde tarihi, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre doğmuş ve gelişmiştir. Bir dindeki Mehdi inancının diğer dindeki Mehdi inancına etkisi yoktur. Sarıkçıoğlu’nun ifadesine göre Hinduizm, Budizm ve Zerdüştilikteki Mehdi inançları konusunda kıymetli araştırması bulunan Abegg’e göre, Hinduizm’de Mehdiliğin menşei Tanrı Vişnu’nun müstakbel avatara inancıdır. Budizm’de ise Buda Şakyamuni’den önce Buda’ların dünyaya geldiği gibi istikbalde de bir Buda’nın geleceği tasavvuru bu inancı doğurmuştur. Bunda Bodisotva (Bodhisattva) inancının da rolü olmuştur. Zerdüştlükteki Mehdi inancı ise kurucusunun şahsiyetiyle yakından ilgilidir. Köklerini Avesta’nın çekirdeği sayılan Gathalar teşkil eder. Sarıkçıoğlu, Yahudilik’teki Mesih inancının Yahudiliğin kendi bünyesinden çıktığını belirtmek için Martin Rehm, Lorenz Dürr ve Hocası H.J. Schoeps’in görüşlerine yer verir. Onlara göre söz konusu inanç dinin kendi içinde Kral Davud özleminden ve Tanrının ona hükümdarlığının ebedi olacağı hakkındaki vaadinin istikbalde gerçekleşeceği ümidinden doğmuş bu inancın ortaya çıkmasında dışardan bir tesir söz konusu değildir.³⁹

Mehdilik inancının menşei konusunu Avni İlhan, Mehdilik kitabında iki ana başlık altında ele almaktadır. Birincisi İslami topluluğun dışından gelen tesirlerin, ikincisi Müslüman topluluğun kendi arasındaki siyasi çekişme ve kavgaların tesirlerinin mehdiliğin doğuşuna etkileri olarak söylenebilir.⁴⁰

İslam’da Mehdi tasavvurunun tamamen Yahudi ve Hristiyan kaynaklı olduğu söylenmektedir. İlyas Peygamberin semaya kaldırıldığı ve onun yeryüzüne adaleti getirmek için kıyamete yakın geri döneceğine inanan Yahudilerin ve Hz. İsa’nın “kurtarıcı” olarak ahir zamanda döneceğine dair Hristiyanların inancı Şia’daki gizli imamlar inancının tam bir örneğini oluşturmaktadır. Bu görüşe göre Mehdilik

³⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s.17.

³⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s.17-18

⁴⁰ Avni İlhan, a.g.e., ss. 45-63

düşüncesinin kaynağının şark inançlarından özellikle Yahudilikten ve Hristiyanlık olduğunu göstermektedir.⁴¹

1.3. Genel Görüşler

Mehdi inancının menşeiyle Müslümanlar arasında ortaya çıkışının sebepleri hakkında ileri sürülen farklı görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

1. Mehdi düşüncesi her toplumda ve kültürde yankı bulan bir sığınma mekanizması, kurtuluş ümidi olarak karşımıza çıkar. Toplum, sosyal şartların bozulup zulmün arttığı dönemlerde kendilerini kurtaracak bir kurtarıcı beklentisi içine girmiş, daha sonra bu beklenti dinî bir inanca bürünerek mehdi inancı şeklinde ortaya çıkmıştır.

2. Mehdi düşüncesi, Yahudilik, Hristiyanlık ve Maniheizm gibi dinlere ait bir inanç olup Kâ'b el-Ahbar ile Vehb b. Münebbih tarafından Hz. Peygamber (s.a.v.)'e atfedilen rivayetler yoluyla Müslümanlar arasında yayılmıştır. Mehdi kelimesinin mesihin Arapça'ya tercüme edilmiş şekli olması bunu göstermektedir.

3. Mehdilik, iktidar mücadelesinde yenilgiye uğrayan veya mevcut iktidarını güçlü kılmak isteyen siyasî zümreler tarafından ortaya atılmış, önce aşırı Şia (Gâliyye), ardından mutedil Şia ve Sünnîler tarafından İslâm dinine mal edilmiş siyasî kökenli bir inançtır. Şii düşüncesinden etkilendiği kabul edilen tasavvuf ehlinin mehdi inancını benimsemesi bu akidenin Müslümanların çoğunluğu arasında yayılmasına zemin hazırlamıştır.

4. Mehdi inancı İslâmî bir akide olmakla birlikte yabancı kültürlerden etkilenmiştir. Zira sahih hadis mecmualarında yer alan rivayetlerde mehdinin çıkacağından bahsedilmiş ve mehdi tabiri h. I. (m. VII.) yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Müslümanlarca bilinmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn'e mehdi unvanının verilmesinin yanı sıra Sıffin Savaşı'nda Ali b. Ebu Talib'e mehdi diye hitap edilmesi ve Muaviye b. Ebu Süfyân taraftarlarınca Osman b. Affan'ın aynı unvanla anılması bunu kanıtlar.⁴²

⁴¹ Avni İlhan, a.g.e., s. 45.

⁴² Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdi", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 372.

3. MEHDİ DÜŞÜNCESİNİ DOĞURAN SEBEPLER

3.1. Psiko - Sosyal Sebepler

Sosyal şartların bozulup zulmün arttığı dönemlerde halk bir kurtarıcı beklentisi içine girer. Bu beklenti bir inanca dönüşerek Mehdi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce bir tür sığınma mekanizmasıdır. Özellikle kriz ve kaosun çetin yaşandığı dönemlerde mehdi düşüncesi, insanları gelecekteki konusunda karamsarlık ve ümitsizlikten kurtarıp yaşama umut kazandırmıştır.

Baskı ve işkence altında yaşayan insanlar, ihtişamlı bir hayat yaşadıkdan sonra çöken ve çözülen cemiyetler zulmünden kurtulmak ve tekrar eski ihtişamlı hayatlarını yaşamak için kendilerini bu durumdan kurtaracak ve hâkim mevkie yükseltecek bir kurtarıcı ile ilgili olarak söylenen her şeye inanırlar. Bazıları mehdinin zuhuru ve geri dönüşünü eski ihtişamlı günlerin ve hâkimiyetin dönüşünün ve tekrar elde edilmesinin bir sembolü olarak anlamışlardır. Bunlar mehdiliği ideallerinin bir remzi olarak kabul ederler. Halkın seviyesine inmek için, hâkimiyetin dönüşünü mehdinin dönüşü ile sembolize ederler. Kısaca Yahudilik ve Hristiyanlıkta mevcut olan ve Şiilikteki mehdi inancının nüvesi olan “İlya” ve “Mesih”in dönüşü tamamen olumsuz sosyal şartlardan doğmuştur.⁴³

Toplumların yaşadığı ciddi buhranlar mehdilik fikrinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Zulümler, haksızlıklar, adaletsizlik gibi sıkıntılarla ezilen, bunalan siyasi ve idari düzensizliklerle şaşkına çevrilen ve sömürülen ayrıca tabiatın ve hayatın boğucu baskılarına dayanacak güce ulaşamayan kitleler kurtuluşu, kendilerini karanlıktan aydınlığa, sıkıntılardan huzura, haksızlıklardan adalete kavuşturacak bir kurtarıcının hayali ile yaşamayı çıkar yol sayarlar.⁴⁴ Bu bağlamda toplumu sıkıntılı bu süreçten kurtaracak kurtarıcı mehdi beklentisi hep var olmuştur. Topluma göre bu beklenti o kadar önemlidir ki onu bekleyen kimse, “karanlık gecede geniş bir sahrada yolunu şaşırıp kendisine rehberlik edecek bir yıldızın çıkışını sabırsızlıkla bekleyen adam” gibidir.

Kurtuluş fikrinin gerekliliğini filozoflar, insanoğlunun kaza ve talihsizlikten tutun da her şeyi kuşatan bir endişe (weltangst) taşıması gibi birçok sebepten

⁴³ Süleyman Uludağ, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, Marifet Yay., İstanbul, 1992, s. 439.

⁴⁴ Ahmet Yöner, a.g.t., s. 34.

kaynaklanan kötülük ve acı duyma tecrübesinden kurtulma ihtiyacı içinde bulunmasına bağlarlar. Bu endişeyi Schelling herkeste mevcut bulunan melankoli olarak belirler ve onun kozmik deyimlerle düşüş, yabancılaşma ve çöküntü; psikolojik deyimlerle ise yanılğı, cehalet, günahkârlık ve suçluluk gibi muhtelif görünümüne dikkat çeker. Kurtuluş ihtiyacını doğuran kötülük ve ıstırapın sebepleri arasında ayrıca; fakirlik, çalışıp didinme, hastalık, talihsizlik, yetersizlik ve günah da sayılabilir. Beden ve nefis ile akıl ve şiddetli duygular arasındaki çelişkilerle fanilik ve ölüm gerçekleri de insanı onlardan kurtulma ihtiyacı içerisine iter.⁴⁵ Bu bağlamda beklenen kurtarıcı mehdinin bazen insanlara ölümsüzlük sunan bir şahsiyet bazen onları sıkıntılılarından uzaklaştıran bir ferahlatici, onları iyileştiren bir şifacı olarak görüldüğünü söyleyebiliriz.

İnsanlar Mehdi'nin hâkimiyeti altında geçecek dönemi, inançsızlığın ortadan kaldırıldığı, düşmanlarının yok edildiği ve doğal düzende olumlu yönde değişikliklerin söz konusu olacağı bir çeşit altın çağ şeklinde hayal etmişlerdir. Bu zaman diliminin genellikle dünyanın sonuna kadar süreceği ve ardından da kıyametin kopacağı düşünülmüştür.⁴⁶

Beklenen Kurtarıcı Semavî veya semavî olmayan, yaşayan bütün din ve inanışlarda beklenen bir kurtarıcı ve bir Mesîh inancı vardır. Bunun kaynağı hem İlahî veya İlahî olmayan bütün dinlerde vaat edilen bir gerçek olması, hem de çekilen sıkıntılarla, yaşanan çile ve ıstıraplar olması ile Allah'a olan inanç ve güven duygusudur. Meşhur, Müslüman Sosyolog İbni Haldun, "Geleceği merak etmek, insan fitratının özelliklerindedir" dedikten sonra, dünyanın ne kadar ömrü kaldığını merak edip öğrenmeye çalışmanın insan tabiatının gereği olduğunu da Mukaddimenin birinci cildi boyunca savunur ve çeşitli açıklamalar getirip, kâhinleri, arrafları, velileri ve özellikle de Peygamberimiz (s.a.v)'in bu konuya ait hallerini örnek verir. Bu sebeple insanlar, dar ve sıkıntılı dönemlerinde daima bir kurtarıcı beklemişler ve böylece kısmen de olsa sıkıntılarını atıp rahatlamaya, ümitle yaşamaya çalışmışlardır. Bir bakıma bir kurtarıcı beklemek de yine fitratın gereğidir.⁴⁷

⁴⁵ Joachim Wach, *Din ve Felsefede Kurtuluş Düşüncesi*, (çev. Ali Coşkun), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1997, sayı: 13-14-15, s. 256.

⁴⁶ Şinasi Gündüz, *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 254.

⁴⁷ Arif Arslan, *Kıyametin Üç Habercisi: Deccal, Mehdi ve Mesih (Hz. İsa)*, Anatolia Kitap, İstanbul, 2012, s. 105.

3.2. Siyasi Sebepler

Siyasi ve maddi çıkarlar için halkın inançlarını sömüren insanların da mehdilik inancını istismar ederek başkan olma veya devlet kurma düşüncelerini gerçekleştirmek için ortaya çıktıkları görülmüştür.⁴⁸ Bu düşüncenin, tarihin bazı dönemlerinde siyasi mücadelede yenilgiye uğrayan veya mevcut iktidarını daha güçlü yapmak isteyenlerin ortaya attığı bir düşünce olarak da karşımıza çıktığını görmekteyiz.

İslam dünyasındaki mehdî inancının ortaya çıkmasındaki en büyük sebeplerden biri hilâfet sisteminin neden olduğu çıkmazlardır. Hz. Peygamber döneminde dinî ve dünyevî otoriteyi bizzat peygamberin kendisinin temsil ediyor olması, bu konuda herhangi bir problemin yaşanmasını engellemiştir. Peygamberin vefatının ardından ilk iki Râşit halife döneminde izlenen politika, halk arasında tasvip edildiği için sorun yaşanmamıştır. Ancak Hz. Osman döneminin son altı yılında izlenen siyaset, İslam dünyasındaki iç karışıklıkların ortaya çıkmasında temel etken olmuştur. Ardından Hz. Osman'ın bir isyan hareketi sonunda şehit edilmesi, Cemal ve Sıffin savaşları, Hz. Ali'nin şehadeti, Kerbela Olayı, Emevilerin izlemiş olduğu müstebit siyaset anlayışı ile bu dönemde hilafet müessesesinin verâsetle intikal eden dünyevî bir saltanata dönüşmesi halk arasında hoşnutsuzluğa, itirazlara ve küskünlüğe neden olmuştur. Siyasî buhranların yaşandığı böyle bir dönemde halk kurtuluşu mehdî inancına sarılmakta bulmuştur.⁴⁹

Emevilerin III. Halifesi Muaviye b. Yezid'in vefatı üzere ortaya çıkan otorite boşluğu esnasında Kûfe'de ortaya çıkan Muhtar es-Sakafi tarafından, Hz. Hüseyin'in baba bir kardeşi Muhammed b. Hanefiyye (ö.71/691) için "Beklenen kurtarıcı" anlamında "Mehdi" tabiri kullanılmıştır. Muhtar, ehlibeyt vurgusunu ön plana çıkararak siyasi hedeflerine ulaşmada önemli bir ölçüde taraftar bulmuştur. Daha sonraları Emevilerin Horasan Valisi Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş 'as (ö. 85/704) ve Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) için de Mehdi denilmiştir. Abbasiler hilafeti uhdelerine aldıktan sonra ilk halife es-Seffah (ö. 136/754) kendisinin Muhammed b. Hanefiyye'nin mehdilik misyonunu taşıdığını öne sürmüştü, kardeşi Mansur (ö. 158/775) ise, bu anlayıştan istifade etmek üzere oğluna el-Mehdi adını

⁴⁸ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 440.

⁴⁹ Derya Yörük Kesik, *Said Nursi'nin Risalelerinde Mehdilik Telakkisi*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 20-21.

vermiştir. Diğer taraftan bunlara karşı ehlibeyt merkezli muhalefetin önderliğini yapan ve “Nefsüzzekiyye” olarak da meşhur olan Hz. Hasan’ın torunu Muhammed b. Abdullah’a da akrabaları tarafından “Mehdi” denilmiştir. Bununla beraber kriz dönemlerinde ortaya çıkarak ümmetin en azından belirli bir kesimini kurtarmaya çalışan şahsiyetler için bu tabir kullanılmıştır. Mehdi b. Tumert, Timurtaş b. Nevin ve Abdülaziz b. Muhammed b. Suud bu isimlerden birkaçıdır.⁵⁰ Yine Babilîğin kurucusu olan Mirza Ali Muhammed, Sudan’da İngilizlere karşı kurtuluş mücadelesi veren Ebu Abdurrahman Muhammed b. Abdullah, Hindistan’da Kadiyanîliğin kurucusu Mirza Gulam Ahmet bazı meşhur mehdilerdendir.

4. MEHDİ DÜŞÜNCESİNİN NETİCELERİ

Mehdiler mevcut sosyal düzeni değiştirmek ve devleti yıkmak gayesiyle zuhur ederek muhaliflerinin deccal olduğu inancını yaymışlardır. Onun için mehdilik İslam toplumunda ihtilal, isyan ve karışıklıkların çıkmasına, kardeş kavgalarına ve birbirine düşman cephelerin teşekkül etmesine sebep olmuştur. Müslümanların manevi birliğini ve beraberliğini kökünden yıktığı iddia edilmektedir.⁵¹ İnsanların, birtakım uyanıklar tarafından, beklenen kurtarıcı oldukları iddiası ile istismar edilmelerine yol açan bu anlayış tarih boyunca ve birçok toplumda var olagelmiştir. Mehdi inancı, İslam tarihinde çok kanlı çatışmalara neden olmuş, birçok yerde mehdi olduğunu iddia edenler ortaya çıkmış, böyle bir mehdi beklentisinde olan birçok insanı aldatmış ve istismar etmiştir.⁵² Bu mehdilik iddiasını ortaya atanlar arasında ilk akla gelenler Bahailiğin kurucusu Mirza Hüseyin Ali, Fatimi Devletinin kurucusu Ubeydullah el-Mehdi, Hindistan’da ortaya çıkan ve İngilizlerin destekçisi olan Gulam Ahmet, Mağrip Mehdisi Abdullah b. Tumert, İngiliz işgal kuvvetlerine karşı çarpışması ve onları mağlup etmesiyle tanınan Sudan Mehdisi Muhammed Ahmed, Somali Mehdisi Muhammed b. Abdullah Hasan olarak tarih sahnesine çıkmışlardır.

Mehdilik iddiasıyla ortaya çıkanların dünyevî menfaatleri ön plana aldıkları, çoğu kere fitne fesada yol açtıkları, Müslümanlar arasında kan dökülmesine sebebiyet verdikleri ve başarısızlıklarından sonra kendilerine tabi olanları hüsrana uğratıp, inanç

⁵⁰ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, Rağbet Yay., İstanbul, 2013, s. 53-56.

⁵¹ Uludağ, a.g.e., s. 440.

⁵² Ahmet Ağrakça, “Mehdi”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, (ed. Ahmet Ağrakça), c. V, s. 149.

boşluğuna ittikleri bilinmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen, yeterli dinî eğitim alamayan, iman ve İslam'ın hakikatine vakıf olamayan kimselerin basit mülahazalarla bu nevi kişilerin peşinden gittikleri bilinmektedir. Günümüzde bile zaman zaman ortaya çıkıp mehdiliğini ve bunun bir aşaması olarak -çeşitli mugalatalar ile- peygamberliğini ilan edenlere rastlamak mümkündür. Bunun son örneği İskender Evrenosoğlu⁵³'nun hezeyanlarıdır. Dinî eğitimi ve Arapça bilgisi konusundaki ciddi şüphelerle beraber kendisi, Kur'an'da geçen "hidayet" kelimesi ve türevlerini farklı yorumlayarak mehdiliğini ve mürşitliğini, "vahy" kelimesine yüklediği anlam ile kendisine vahiy mahsulü "Risâlet Nurları" adında bir kitabın indiğini, "nebi-resul" ayırımından hareketle Resullüğünü iddia etmektedir.⁵⁴ Görüldüğü gibi günümüzde de bazen birey olarak bazen de cemaat olarak siyasi ve toplumsal beklentiler içine girip mehdilik iddiasında bulunan çevrelere rastlamak mümkündür.

İslam tarihinde Mesih'im, Mehdi'yim diye kimseler ortaya çıkmış, bazıları az bazıları çok fitneye sebep olmuş, toplumun kafasını karıştırmış, huzurunu bozmuş sonra da yok olup gitmiştir. Günümüzde bazı konuşup yazanlar kimseler bunun sebebinin İslam inancına sokulmuş Mehdi ve Mesih beklentisi olduğunu ileri sürmektedirler. Kitaplarda bu beklentiye dayanak teşkil eden bilgiler ve açıklamalar olmasaydı böyle kimseler çıkmazdı demektirler. Bunda doğruluk payı bulunmakla beraber Mesihlik ve Mehdilik iddialarını yalnızca 'kitaplarda bu bilgilerin bulunmasına' bağlamak isabetli değildir; ayrıca sahtesi çıkar diye gerçeği söylememek de doğru olmazdı. Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu kesin olarak söylediği kitaplarımızda da peygamber beklentisine dayanak olacak bir ifade barınmadığı halde (Hz. İsa'nın inmesi dışında) peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanlar da olmuştur.⁵⁵

Mehdilik, İslam düşüncesini yozlaştırmış ve İslam akaidini bozmuştur. Mehdilik inancı etrafında birçok hurafeler ve batıl inançlar teşekkül etmiştir. Cifir ilmi

⁵³ İskender Evrenosoğlu, Bozoklu Han dan başlayan soy kütüğüne sahiptir. Evrenosoğulları, ilk Osmanlı akıncı beyi Evrenos Bey'in soyundan gelir. Aynı zamanda Hz. Hasan'ın soyundan gelmektedir ve şeriftir. Eşref Rumi Hazretlerinin manevi bir işaretleriyle 29 Kasım 1933 tarihinde İznik'te dünyaya gelmiştir. MİHR Vakfı ve International MİHR Foundation ın Kurucusu ve Başkanıdır. Dünyaya müteallik konularda İskender Evrenosoğlu ismini, manevi konularda ise Allahu Teala nın Kendisine verdiği İmam İskender Ali MİHR ismini kullanmaktadır. (M.İ.H.R. Mehdi, İmam, Halife ve Resûl kelimelerinin baş harflerinden oluşmuştur.) Geniş bilgi için bkz. http://www.imamiskenderalimih.com/iskender_evrenosoglu/imam_iskender_ali_mih/rhS.aspx

⁵⁴ M. Saffet Sarıkaya, *İslam'da Mehdi İnancına Dair*, İslam Dergisi, 1996, Sayı:155, ss. 25-28.

⁵⁵ Hayrettin Karaman, *Laik Düzendeki Yaşamak-3*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 374.

(temeli ebced hesabına dayanan, harflerden ve ibarelerden gaybi haberler çıkarmada kullanılan hususi bir ilim), gaybtan haber verme ve falcılık gibi hurafeler mehdilik inancına bağlanmakta ve bu gibi batıl inaçların gizli mehdi (mehdi-i muhtefi) den öğrenildiği iddia edilmek suretiyle halk aldatılmıştır.⁵⁶

5. DİNLERDE MEHDİ DÜŞÜNCESİ

1.1. Farklı Din ve Kültürlerde Mehdi/Mesih İnancı

Mehdilik, hemen hemen bütün dinlerde, toplumlarda ve kültürlerde farklı adlar altında kendini gösteren bir kavramdır. İleride gelecek bir kurtarıcı (mesih, mehdi) inancı büyük dinlerde olduğu gibi ilkel dinlerde de görülmekte, bu inanç bir bakıma tarihte ve günümüzde bazı dinî-siyasî hareketlerin güç kaynağını oluşturmaktadır. Kavramın içeriğindeki ahir zaman, hükümdarlık, dini yenileme, kurtarıcılık, zulümle dolmuş dünyayı temizleme ve yönetme gibi ana özellikleri değişmemekle birlikte içinde bulunduğu dinin karakterine göre ayrıntılarda farklılıklar görülmekte, bu kavramı ifade eden kelimeler de dinlere ve kültürlere göre değişmektedir.⁵⁷ Beklenen bir kurtarıcı fikrinin hemen hemen bütün din ve kültürlerde yer alan bir inanç olduğunu ve yaşatılan bir ümit ve kurtuluş ideali olduğunu, idarecilerin hükmü altında ezilen kitlelerin, kendilerini karanlıklardan aydınlığa çıkaracak bir kurtarıcıyı, yani mehdiyi daima beklediklerini söylemek mümkündür.

Meselâ ilkel din mensuplarından sayılan Yeni Gine yerlileri, ahir zamanda geleceğini bekledikleri kurtarıcılarının “*Mensren*” olduğunu söylerler. Ancak Batıcı araştırmacılar mehdi inancını ve mehdilik hareketlerini içine alan bir kavram olarak Yeni Gine yerlileri kültürü için “*Kargo-Kültü*” deyimini kullanmışlardır. Kargo gemi yükü anlamına gelmektedir. Yerliler de bir kült kahramanlarının ata ruhları ile beraber, içi zenginliklerle dolu yüklü gemi le istikbalde geleceğine ve kendilerini yabancı hâkimiyetinden kurtaracak refah ve selamet yolunu göstereceğine inanıyorlardı. Temeldeki düşünce mehdi inancından başka bir şey değildir. Kuzey Amerika yerlilerinden Algonkinlerin Mantagnai kabilesinin müstakbel kurtarıcısı, efsanevi kült kahramanları olan Tsekabec’dir. Fakat bu isim Montagnai kabilesi dışında

⁵⁶ Uludağ, a.g.e., s. 440.

⁵⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mehdi”, s. 369.

kullanılmaz. Batılı araştırmacılar Kuzey Amerika yerlileri arasındaki mehdi inanç ve hareketlerinin genel ifadesi olarak “*Ghost-Dance*” deyimini kullanmışlardır. Buna gerekçe olarak da yerlilerin, kült kahramanlarını, ilkel mehdilerini davet ve bekleme esnasında bol bol dans etmeleri ve eğlenmeleri gösterilmiştir.⁵⁸

Farklı kelimelerle ifade edilse de hemen hemen bütün din ve kültürlerin sahip olduğu bir kurtarıcı fikrinin olduğunu belirtmiştik. Örneğin: Hristiyanlık ve Yahudilikte mehdi kavramı “*Mesih*”, Hinduizm’de “*Kalki*”⁵⁹, Budizm’de “*Maitraya*”⁶⁰, Eski Mısır’da “*Ameni*”⁶¹, Sabiilik’te “*Praşai Siva*”⁶² ve şintoizm’de “*Miroko*” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Eski Amerika yerlilerinden Azteklerde müstakbel kurtarıcı, İlâhî hükümdar “*Quetzalcoatl*”⁶³, Mayalarda ise kendisine tanrı olarak inanıldığı gibi istikbalde geleceğine, kendilerini düşmanlardan kurtararak ilahi adaleti hâkim kılacağına inanılan kişi “*Kukulkan*”dır. Mecusilikte ise mehdi kavramının ifade eden kelime “*saoşyan*”⁶⁴dır.⁶⁵ Habeşistan Hristiyanları kralları Theodor’un ahir zaman mehdisi gibi geri geleceğini beklerler. Moğollar, Cengiz Han’ın ölmeden evvel dokuz asır sonra dünyaya tekrar dönüp milletini Çin’in boyunduruğundan kurtarmayı vaat ettiğini iddia ederler.⁶⁶ Çağdaş Fransız bilim adamı Edouard Dorme, Asurlular ve Babillerin dini ile ilgili araştırmalarında, bu

⁵⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 13.

⁵⁹ Ahir zamanda geleceğine inanılan muhteşem hükümdar mehdi *Kalki*’dir. Kalki kelimesi Arya dilinin bir ürünüdür. Bazan “*Kalkin*” veya “*Kalkih*” olarak rivayet edilir. Hindologlara göre bu kelime Arya dilindeki “*kir, leke*” veya “*herhangi bir şeyi kirletmek*” anlamına gelen “*kalka*” kelimesinden türemiş olmalıdır. Bu kirletme veya kirlenme “*günah işleme, günah*” mânâsını da ihtiva eder. Yani dünyanın kirlerini, günahlarını (kalkayı) temizleyecek kimse olarak, bu isim verilmiştir. Bkn. Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.14.

⁶⁰ Pali dilinde *Metteya*, Çince’de *Mi-lo-fo*, Japonca’da *Miroko* ve Budizm’e göre gelecekte ortaya çıkacak mehdi, kurtarıcı anlamında kullanılır. Hint dinlerinde hamdedilen, dost ve arkadaş anlamlarında kullanılır. Büyük islam âlimlerinden M. Hamidullah’a göre *Maitraya* ile anlatılmak istenen kişi Hz. Muhammed’ren başkası değildir. Bkn. Osman Cilalı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla yay., İstanbul, 2001, s. 226.

⁶¹ Eski Mısırlılarda mehdi, Tanrı Re’nin göndereceği *Ameni* isimli bir hükümdar olacaktı. Bu müstakbel hükümdarda mehdi tasavvuru görülüyorsa da, henüz özel bir kavram gelişmemiştir. Bkn. Osman Cilalı, a.g.e., s. 28

⁶² Kral *Burzi*’nin oğlu, son savaşçı, son kral diye anılan kahraman, Sabiilikte mehdi inancının odak noktasını oluşturan *Praşai şiva*, bu dine göre beklenen mehdidir. Onun gelişiyle dünyada altın çağ başlayacak, krallığı döneminde yeryüzü mutlak adalete kavuşacak, her türlü kötülük yok olacaktır. Bkn. Osman Cilalı, a.g.e., s. 293.

⁶³ Kelime “*yeşil tüylü, kanatlı yılan*” anlamına gelir. Doğu dinlerine haki olan “mehdi” inancının Meksika’daki benzer nitelikli tanrısı. Mayalardaki karşılığı ise “*Kukulkan*”dır. Kendisine Tanrı olarak inanıldığı gibi istikbalde geleceğine, kendilerini düşmanlardan kurtararak ilâhî adaleti hâkim kılacağına inanıyorlardı. Bkn. Osman Cilalı, a.g.e., s. 306.

⁶⁴ Kelime, “*yardımcı, yardım edici*” anlamına gelir. Ahir zamanda gelip yeryüzünde ilâhî adaleti hâkim kılacağına inanılan, Zerdüşt soyundan bir kurtarıcıyı, bir hükümdarı ifade için kullanılır.

⁶⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 13-14.

⁶⁶ Avni İlhan, *Mehdilik*, s. 46.

toplulukların “kurtarıcı mesih” ten beklenenin aynısını kendi krallarından beklediklerini ortaya koymaktadır.⁶⁷

Maniheizm’de de ölmeden önce göğe yükseltme fikri bulunmaktadır. Liderleri olan Manhe, Sasani imparatoru Behram tarafından öldürüldüğünde, onun ölmediğine, göklere yükselip kaybolduğuna, yeryüzünde adaleti gerçekleştirmek üzere yeniden geleceğine inanılmıştır. Güneydoğu Asya’da gelecekle ilgili mitoloji hayli gelişmiştir. Özellikle Kalimantan, Nias ve Jawa’da Mesih inancına rastlanmaktadır. Kutsal kitaplarına göre Jayabovya adında bir Mesih gelecektir. Bozuk çağın ardından adaletli kral gelecek ve altın çağ yaşanacaktır bu düşünce hala Jawa halkında devam etmektedir.⁶⁸

Sabii inancına göre, ahir zamanda görülen felaketlerin ve ahlaki bozukluğun artması dünyanın sonuna yaklaşıldığının bir göstergesi olmakla birlikte, ahir zamanın sonlarına doğru dünyanın sonunun geldiğini açıkça gösteren bazı işaretler de görülecektir. Bu işaretlerin başlıcaları şunlardır: Gökten bir yıldızın kayarak okyanusa düşmesi, yedi denizde kırmızı suların akması ve o sulardan içen kadınların kısır kalıp akıllarını oynatmaları ve son olarak bir fırtınanın çıkması ve her tarafı toz toprağın kaplaması. Görülecek olan bu işaretler dünyanın sonuna iyice yaklaşıldığının birer göstergesi olacaktır. Sabii inancına göre yeryüzündeki kötülüğün her alanda (doğal ve ahlaki) had safhaya ulaştığı ve artık dünyanın sonunun geldiğini gösteren işaretlerin ortaya çıktığı bu son dönemde, yeryüzüne Kral Burzin’in oğlu Kral Praşai Siva hâkim olacaktır. İsmi kelime anlamı itibarıyla "son savaşçı" ya da "son kral" demek olan bu kral, yeryüzünde altın bir dönem başlatacak ve onun hükümranlığı döneminde, ahlaki ve doğal bütün kötülükler kaybolacaktır. Onun saltanatı altında yeryüzüne mutlak adalet ve saadet egemen olacak, önceki dönemlerde görülen ahlaksızlık, zulüm, düzensizlik ve benzeri şeyler bu dönemde görülmeyecektir. Ayrıca bu dönemde doğal âlem açısından da her şey mutlak iyi ve güzel olacaktır; örneğin, hiç kış yaşanmayacaktır.⁶⁹

Anlaşılabacağı gibi bu son mutluluk, saadet ve iyilik dönemi, yeryüzünün hemen hemen bütün dinsel geleneklerinde görülen mehdilik dönemidir. Sabii düşüncesine

⁶⁷ Sarıtoprak, a.g.e., s. 5.

⁶⁸ Sarıtoprak, a.g.e., s. 8.

⁶⁹ Şinasi Gündüz, *Son Gnostikler Sabiiler*, Vadi Yay., Ankara, 1999, s. 156.

göre, Mehdi Praşai Siva'nın hükümranlığı dünyanın sonuna kadar devam eder. Nihayet dünyanın sonuna ulaşıldığında, yeryüzünde vaftiz olmak için kullanılan ve ilahi Işık Âlemi'nden akıtıldığına inanılan Yardna ("hayat suyu" ya da "yaşayan su" olarak da adlandırılan vaftiz suyu) yeryüzünden çekilir. Bunun yerine okyanuslardan kaynaklanan yeşil sular akar. Bu suyun yaydığı koku havayı zehirleyecek ve bu havayı teneffüs eden ruhlar derhal vücutlarından ayrılacaklar. Böylelikle yeryüzündeki bütün insanlar öldürülecek ve yeryüzündeki hayata son verilecektir.⁷⁰

Hindularda dünyanın sonuna doğru ahir zamanda geleceği ümit edilen muhteşem hükümdar, kurtarıcı mehdi Kalki'dir. Kalki kelimesi Arya dilinin bir ürünüdür. Kelime dünyanın kirlerini, günahlarını temizleyecek kimse anlamında kullanılmıştır. Kalki kelimesi tarihi bir isim de olabilir. Rama ve Krişna, Vişnu'nun geçmişteki avataraları olduğu gibi Kalki de Vişnu'nun müstakbel avatarasıdır.⁷¹ Vişnu'nun onuncu ve son enkarnasyonu henüz gerçekleşmemiştir. Bu enkarnasyonu yirminci yüzyılın bitişinden sonra gerçekleşecektir. Böylelikle bu doğum yeni bir çağın da habercisi olacaktır. O günlerde toplumsal ve spirüel yaşam en düşük seviyeye inmiş olacak. Son düşüşün niteliğini hükümdarlar belirleyecek, kötü niyetli ve sınırlı bir güce sahip olacaklar ama kısa saltanatları sırasında güçlerinden maksimum menfaati sağlamaya çalışacaklardır. Gerçek değerler her şeyi terk edecek ve madde düşkünlerinin görünürdeki zenginlikleri boş bir gösterişten ibaret kalacaktır. Sahtekârlık toplumsal varoluşun geçerli ortak akçesi ve şehvet de karı koca arasındaki tek bağ olacaktır. Hindistan kutsal ilişkilerini yitirecek ve yeryüzüne sadece yeraltı servetleri için tapılacaktır. Kutsal ayinler ortadan kalkacak, yalnızca yıkanmak, arındırma yerine geçecektir. Karşılıklı anlaşma evlenme ayinlerinin yerini alacak, bilgi yerine kandırma geçerli olacak ve yönetme yetkisi resmi elbiselerle elde edilecektir. İnsanlar hayvansal bir yaşama geri döneceklerdir. Dejenerasyonun bu noktasında Vişnu, yeryüzünde, beyaz bir ata binmiş bulunan Kalki olarak şahsen ortaya çıkacaktır. Vişnu'nun onuncu enkarnasyonu olan Kalki, kolunu yukarıya kaldırmış bir halde ve bir kuyruklu yıldız gibi alev alev yanan, kınından çekilmiş bir kılıç taşıyarak dünyayı bir baştan bir başa geçecektir. Kötülükleri yok edecek, bir sonraki çağda yeryüzünün yeniden düzenlenişi ve erdemin yeniden kurulması için yolu açacaktır.⁷² Kalki

⁷⁰ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 156-157.

⁷¹ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvuru*, s. 14.

⁷² Ergun Candan, *Kıyamet Alametleri*, Sınır Ötesi Yay., İstanbul, 2006, s. 205-206.

yeryüzüne indiğinde dünyayı kirliliklerden temizleyecek ve insanları gerçek mutluluğa ulaştıracaktır.

Budizm’de mehdi kavramını ifade eden kelime “*Maytreya*”dır. Sanskritçe “*maytri*” kelimesinden türemiştir. Maytri kökü dostluk, merhamet anlamına gelir. Maytreya kelimesi ise merhametli ve sevimli anlamına gelir. Kelime bunlara ilaveten ‘takdis olunmuş, mesut, hamededen’ anlamlarını da içerir. Bu anlamları sebebiyle bazı Müslümanlar Maitraya’nın Hz Muhammed olduğu, Buda’nın Hz. Muhammed’i işaret ettiği kanaatindedir. Maitreya kâmil bir aydınlatıcı, bütün ilimleri ve doğru yolları bilen yüksek bir Buda’dır. O Tanrıların ve insanların kurtarıcısıdır. Sonsuz bir merhamete sahiptir. Onun merhameti sadece zamanının insanlarını değil, daha önceki devirlerde ölerək cehenneme gitmiş varlıkları da kapsayacak, onların ıstıraplarını da duyarak hidayete kavuşturacak, cehennemden kurtaracaktır.⁷³ Maitreya istikbalde Buda’nın dünyanın fenalıklar, ahlaksızlıklar ve dini ahkâmlara riayetsizliklerle dolu olan kötü zamanlarında yeryüzüne inip insanları doğru yola sevk edecek halidir.⁷⁴ Budizm’de dünyanın aydınlanma çağında geleceği söylenen Maitreya, insanlığa kurtuluşun yolunu gösterecektir. Ancak Maitreya’nın gösterdiği bu yoldan yürüyüp yürümek tamamen insanların seçimine kaldığı da belirtilir. İnsanların şu anda "kozmetik yükseliş yasası"na uyamadıkları ancak yakın bir gelecekte, bu durumun değişeceği söylenen Budizm’de, Maitreya’nın yirminci yüzyılın bitiminden sonra geleceğine inanılır. Budist Ezoterik Öğretisinde önemli bir sembol konumunda olan Maitreya, aynı zamanda yeni gelecek çağın da ismini oluşturmuş durumdadır. Bu nedenle 21. yüzyıla "Maitreya Çağı" adı verilmiştir. Bu çağın sembolü ise "kalp" olarak gösterilmiştir.⁷⁵

Mehdi tasavvuru Konfüçyanizm ve Taoizm’de de görmekle beraber bu tasavvuru ifade eden özel bir kelimeye rastlanılmamaktadır. Mehdi büyük bir aziz, kutsal bir kimse olacaktır, fakat henüz isim belli değildir. Konfüçyüsçülük’te mehdi Çin kültürünün özelliklerini taşır. O yüksek bir azizdir, kâinattaki her şeyi işitir, görür ve bilir. Geniş kalpli, açık elli, yumuşak huyludur. Semaya göre yaratılmış, hakikati kavramış ve ona nüfuz etmiştir. Gök onun örneğidir. Üstadı hakikattir. İsterse kendini

⁷³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda’dan Bir Rivayet*, İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1980, Sayı: 4, ss. 77-90.

⁷⁴ Walter Ruben, *Buddhizm Tarihi*, (trc. Abidin İtil), Sakarya Basımevi, Ankara, 1947, s. 125.

⁷⁵ Ergun Candan, a.g.e., s. 203-204.

herhangi bir eşyaya dönüştürebilir. Ruhu yeri göğü doldurur, kâinatı ihata eder. Onun nereden geldiği, nereye gittiği bilinmez. Öyle büyüktür ki onun dışında hiçbir şey yoktur ve yüksek Tao vahyinin taşıyıcısıdır.⁷⁶

Zerdüştlükte mehdi inancına baktığımızda ahir zamanda alim adam veya bilge kişi anlamına gelen Saoşyant isimli bir zat zuhur edecektir. Saoşyant dünyaya gelmeden önce, dünyaya yalan ve kötülükler hâkim olacak, küfür ve ahlaksızlık yayılacaktır. İnsanlar kutsal sözleri değil, malı ve parayı tercih edeceklerdir, Horasan taraflarından sayısız küfür ehli İran'a hücum edecek, her şeyi yakıp yıkacaktır. Hâkimiyet İranlı olmayan kölelere, barbarlara geçecektir. Bu barbar olarak tarif edilenler Türk, Roma ve Arap kavimleridir. Bu devride emniyet, şöhret, refah, nehirler ve kaynaklar İranlı olmayanların ellerine geçecektir. Yer kalbini açacak, mücevher ve madenlerini gün ışığına çıkaracaktır. İnsanlar dünyevi zenginlikleri toplamaya çalışacaklardır. Ülkeyi emniyetsizlik ve sadakatsizlik saracaktır. Dostlar gruplara ayrılacak; hürmet, sadakat ve ümit dünyadan kaybolacaktır. Baba, oğul ve kardeşler birbirlerine yabancılaşacaklardır. Çeşitli mezhepler çıkacak, dine zarar vereceklerdir. İnsanlar vahyi küçük görecektir. Tabiat değişecek, güneşte ışıktan ziyade lekeler görülecektir. Seneler, aylar ve günler gitgide kısılacak, toprak verimsizleşecek, ekinler büyümez olacaktır.⁷⁷ İşte böyle bir devirde Saoşyant isimle zat, ortaya çıkacak ve kötülükle dolan dünyaya hak ve adaleti getirecektir. Bu zat Zerdüş'tün soyundan gelecek olan bir kurtarıcı hükümdar olarak tanımlanmaktadır. Zerdüştlüğün kutsal kitabı Yesna'da "Saoşyantlar olarak druy'u (yalan, fesad) bertaraf edeceğiz. Onu dünyanın yedi bucağından sileceğiz." ibaresi yer almaktadır.⁷⁸ Saoşyant dünyaya hâkim olarak yeryüzünü şer kuvvetlerinden temizleyecek, Zerdüş'tün tebliğini yenileyecek, dünya Zerdüş'tün müminleri ile dolacaktır. Saoşyant'ın etkisi bin yıl sürecek, bin yılın sonunda ise, hâkimiyeti Ahura Mazda'ya teslim edecek ve bu suretle dünya son bulacaktır.⁷⁹

1.2. Yahudilikte Mesih Düşüncesi

⁷⁶ Sarıkçıoğlu, "Mehdi", *DİA*, s. 370.

⁷⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Mecusi Dininde Mehdi İnancı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. VII, s. 4.

⁷⁸ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, Rağbet Yay., İstanbul, 2013, s.41.

⁷⁹ Haluk Hacaloğlu, *Zerdüş't 'Ahura Mazda'*, Ruh ve Madde Yay., İstanbul, 1995, s. 64-65.; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 124.

Yahudilik ve Hristiyanlıkta ahir zamanda kurtarıcı beklentisi Mesih kavramıyla ifade edilmektedir. Mesih kavramını daha önce açıklandığından dolayı urada sadece Yahudilik ve Hristiyanlık için kurtarıcı mesih inancına değinmek yerinde olacaktır.

Mesih ve beklenen kurtarıcı inancının hangi dönemden itibaren Yahudi metinlerine girdiği konusunda farklı tezler ileri sürülmektedir. Bir kısım araştırmacılar Babil sürgününden sonra Yahudiliğe girdiğini kaydetmektedir. Yahudi krallığının İsrail ve Yahuda olmak üzere ikiye bölünmesi (M.Ö. 920) ve daha sonra krallığı oluşturan her iki kabile ve devletin Filistin'den sürgün edilmesi ile Süleyman Mabedinin yıkılmasından sonra (M.Ö. 721 veya 586) kendilerini bu durumdan kurtaracak bir kurtarıcı arayışı yaygınlaşmıştır.⁸⁰ Yahudilerdeki Mesih beklentisinin İranlıların dini olan Zerdüştlükten etkilenme sonucunda ortaya çıktığını ileri sürenler de olmuştur.⁸¹ Yahudi dininin temelini teşkil eden Mabedin yıkılması (MÖ 37) Yahudiler için çok önemlidir; çünkü Yahudiler, Mabedin yıkılışı ile günlük ve mevsimlik birtakım ibadetlerini yapamaz, kurban takdimlerini icra edemez duruma düşmüşlerdir. Bu mahrumiyet ve “Kutlu Topraklar”dan sürülmüş Yahudilerin durumları, onları kendilerini esaret ve sürgünden kurtarıp “*Arz-ı Mevud*”a yeniden kavuşturacak ve Mabedi yeniden kuracak bir kurtarıcıyı beklemeye sevk etmiştir.⁸² Yahudilerin bu inancı benimseyerek kendilerine göre geliştirdiklerini savunanlar da vardır.⁸³ Tarihin değişik dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları bazı sıkıntı ve felâketler, Yahudilerin, bu sıkıntılardan çekip alacak ve arzu ettikleri hedeflere ulaştıracak bir “kurtarıcı” fikrine yönelttiğini söylemek mümkündür.

Mesih devri öncesinde dünyaya dinsizlik ve ahlâksızlık hâkim olacak, Tanrı'nın düşmanı olan kuvvetler Kudüs'e saldıracaklardır. İnsanlarda utanma duygusu azalacak, pahalılık artacaktır. Ülkeye zındıklık hâkim olacak, hakka kulak asılmayacaktır. Âlimlerin meclisi fahişeler yuvasına dönüşecektir. Tevrat âlimlerinde bilgi kalmayacak, gûnahtan kaçınanlar hor görülecek, büyüklere saygı kalmayacak, oğul babasının şerefini ayaklar altına alacak, kız annesine, gelin kaynanasına karşı gelecektir. Felâketler birbirini kovalayacak, savaş, hastalık, pahalılık gibi şeyler

⁸⁰ Mahmut Çınar, a.g.e., s. 43-44.

⁸¹ Ahmed Çelebi, *Yahudilik*, (çev. Ahmet Büyükçınar -Ö. Faruk Harman), Kalem Yay., İstanbul, 1978, s. 215.

⁸² Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2008, s. 223.

⁸³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvuru*, s. 17.

insanları saracaktır. Dünya verimsizleşecek, ülke çöle dönecektir. Kudüs harap olacak; yabani eşeklerin gezinti yeri ve sürülerin otağı haline gelecektir. Sınırdaki halklar yoksulluk içinde, şehir şehir dolaşacaklar, fakat yüzlerine bakan olmayacaktır. Mesih, Yahudilerle birlikte onların dışındaki milletlere de hükmedecektir. O insanlara Tanrı'nın rahmetini, inanmayanlara ise lânetini sunacaktır. Mesih'in sultasını reddedenler, ilâhî cezaya maruz kalacaktır. O, adil bir hükümdar sıfatıyla Davud'un tahtından dünyayı yönetecektir. Bu taht, Sion tepesinde yükselecektir. Mesih, ülkesini ve halkını düşmanlara karşı koruyacak; hâkimiyetini her tarafa yayacak; dağınık vaziyetteki İsrailoğullarını toplayarak bir araya getirecektir. Yine Mesih, ülkesini ilâhî kanunlar çerçevesinde yönetecek; egemenliği altındaki bütün milletleri sulh ve mutluluk içinde yaşatacak; harbi kaldıracak, çeşitli harp aletlerini ziraat aletlerine dönüştürecek, kimse kimseye karşı kılıç kaldırmayacaktır. Cenk öğrenilmeyecek; harp arabaları, ok ve yay kırılacak, kanlı çizme ve elbiseler yakılacaktır.⁸⁴

Kurtarıcı (Mesih) inancı, Yahudilikte inanç esaslarından biri olup merkezi bir yere sahiptir.⁸⁵ Yahudilikte Mesih düşüncesi, Yahudilerin sahip olacağı "Tanrısal Krallık" döneminin mutlaka geleceği ve "Seçilmiş halk olan İsrail Halkı"nın yeniden geçmişteki altın çağı yaşayacağı düşüncesi, İsrail halkının heyecan ve dinamizm duyduğu, bitmeyen ve tükenmeyen bir iman kaynağı haline gelmiştir. Kurtarıcı mesih konusunda kutsal metinlerde birçok bilgi mevcuttur.

Eski ahitte Mesih'in çeşitli nitelikleri sayılmakta, Tora'da "Mesih", "Tanrı'nın oğlu"⁸⁶ gibi ifadeler yer almaktadır. Mesih kelimesi Yahudilikte öncelikle krallar için kullanılmaktadır. Mesih, Davud'un soyundan gelecek, adı "immanuel"⁸⁷ (*Bundan ötürü Rabb'in kendisi size bir belirti verecek: işte kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacak. Yeşaya 7/14*) olacak, Beytlehem'de bakire bir kızıdan doğacaktır. "*Davud'un tahtına oturacak, bilgece kral gibi egemenlik kuracak, ülkede adil ve doğru olanı yapacak, onun döneminde Yahudiler kurtulacak, güvenlik içinde*

⁸⁴ Sami Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002, s. 61-63.

⁸⁵ Yahudi ilahiyatçısı Moşe ben Maymon (Musa b. Meymun')ı Maimonides: (1135–1204) tarafından belirlenen Yahudi inanç sisteminin on üç esasından biri de Mesih'in geleceğine inanmaktır. İmanın bu rüknü "Allah, Mesih'i (Maşiah) gönderecektir ve geciktiği halde yine beklerim" şeklinde ifade edilmiştir. Günümüzde Ortodoks Yahudiler Moşe ben Meymun'un bu esaslarına inanırken, reformist ve yeniden yapılanmacı Yahudiler Mesih inancını kabul etmezler. Bkn. Osman Cilalı, *Günümüz Dünya Dinleri*, DİB Yay., Ankara, 1995, s. 67.; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1993, s. 222-223.

⁸⁶ Mezmurlar, 2/1-2

⁸⁷ Yeşaya, 7/14

yaşayacaktır.”⁸⁸ Hıristiyan düşünce spekülasyonları, çocuğun adının İmmanuel (Tanrı Bizimledir) olmasını, İsa'nın doğumunun müjdesi diye değerlendirmiştir. Burada Yahudilikteki mesih düşüncesi kendini açık bir şekilde göstermektedir. Tanrı Yahve Davud'un soyundan gelen bir kral ortaya çıkacak, bu kral muzaffer olacak ve onun soyundan gelenler ebediyen hükmedecektir.⁸⁹ Eski Ahid'e göre beklenen Mesih, Yahudi halkını vadedilmiş topraklara yerleştirecek, o Yahudiler için kurtarıcı bir lider olacaktır.

Yahudilikte ümit haline gelen bu kurtarıcı Mesih anlayışı Ahd-i Atik'te (Tanah) ve şifahen sıkça işlenmiş ve inanç esasları arasına girmiştir. Bu sebeple İsrailoğulları peygamberlerinin sözlerine dayanarak kendilerini kurtaracak mabedi yeniden inşa edecek ve diğer din mensuplarına galip gelecek bir Mesih'in geleceğine kesin olarak inanmışlardır. Yahudiler esareti, sürgünü günahlarına karşılık bir ceza olarak görmekte ve Allah'ın adaleti gereği bu cezanın sona ereceğini düşünmektedirler. Bunu da Davud oğlu Mesih sağlayacaktır.⁹⁰

Yine Mesih'in geleceği ile ilgili Tora'da bazı bölümler bulunmaktadır. “*Güneş batıp karanlık olunca dumanlı bir ateş ve alevli bir meşale bu parçaların arasından geçti.*” (Tekvin, XV, 17), “*...ve milletin itaati ona olacaktır.*” (Tekvin, LXIX, 10), “*Allah'ın senin için, aranızdan, kardeşlerinden benim gibi bir peygamber çıkaracak, onu dinleyin.*” (Tesniye, XVIII, 15) delilleri gereğince bir mesih gelecek, onun gelmesi ile Musa'nın dini yeniden zafer kazanacaktır.⁹¹ Mesih yeryüzünü kaplamış dinsizlik, ahlaksızlık bereketsizlik, onun gelişiyle son bulacak; bereket çoğalacak, çöller cennetleşecek, insanlar düzelecektir. Mabedi yeniden kuracak, bütün dünyaya Yahudi olsun olmasın herkese hükmedecektir.⁹² Yahudileri yabancı boyunduruğundan kurtaracak, onları Filistin'e götürecektir ve Kudüs'ü başkent olmak üzere sosyal adaletin eşsiz bir örneği olacak ülküsel bir krallık kuracaktır.⁹³

Yahudiler her vakit Mesih'in gelmesini beklemiştir. Tarih boyunca birçok kimse Yahudi âleminde kendilerini mesih diye ortaya atmışlar ancak Yahudilerin bu

⁸⁸ Yeremya, 23/5

⁸⁹ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev. Ali Berktaş), Kabcacı Yay., İstanbul, 2003, s. 425.

⁹⁰ Ahmet Yöner, a.g.t., s. 25

⁹¹ Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yay., Ankara, 2004, s. 207-208.

⁹² Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1993, s. 437.

⁹³ Mehmet Taplamacıoğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1966, s. 176.

iddiaların hiçbirini kabul etmediklerini söylemek mümkündür. Şunu belirtmek gerekir ki Yahudilere göre beklenen mesih henüz gelmemiştir.

Özetle Yahudilikte Mesih inanca göre mesih, İsrailoğullarından Hz Davud'un soyundan gelecek, bir kral olarak yeryüzüne adaleti hâkim kılıp zulmü kaldıracak, yeryüzünü cennete dönüştürecek, Yahudilerin esaretine son verip İsrail devletini kuracaktır.

1.3. Hristiyanlıkta Mesih Düşüncesi

Hristiyanlıktaki Mesih inancının en az Yahudilikteki Mesih inancı kadar hatta daha fazla öneme sahip ve merkezi bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Hristiyanlıkta mesih, başka bir şahıs olmayıp, Hz İsa'nın bizzat kendisidir. Hristiyanlara göre Hz İsa ölmemiş tanrının katına yükselmiştir. Oradan tekrar yeryüzüne gelecektir. Dünyayı sulh ve adaletle doldurup, kendisine inanmayanları yargılayarak onlardan öç alacak ve saltanatı ebedî olarak devam edecektir.

Hristiyanlar Hz. İsa'yı mesih olarak kabul etmektedir. İncillerde ve Resullerin İşlerinde İsa'nın Mesihliği, kurtarıcı olduğu konusunda çeşitli bilgiler yer almaktadır.⁹⁴ “... adını İsa koyacaksın. Çünkü halkını günahlardan kurtaracak olan odur.”⁹⁵, “Kendimiz işittik, O'nun gerçekten dünyanın Kurtarıcısı olduğunu biliyoruz.”⁹⁶, “Mesih, sözünü dinleyenlerin hepsi için sonsuz kurtuluş kaynağı olmuştur”⁹⁷.

Hristiyanlara göre, İsa'nın Mesih olarak geleceği Tevrat'ta yazılı idi. Fakat Yahudiler, bu metinlerde değiştirmeler yaparak onu tasdikten kaçırışlardır. Mesela Tevrat'taki Mesih, İbrahim'in soyundan Yahudi boyundan Davud'un ailesinden Bethlhem'de doğacaktır gibi özelliklere işaret etmekteydi. Ne var ki İsa, yalnız Yahudilerin değil tüm insanlığın kurtarıcısı olduğunu iddia etmiştir. Yine Hz. İsa'nın İsrailoğullarına içinden çıkararak kendisinin onlara gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylemesi, fakat buna karşılık Yahudilerin gönüllerinde ve zihinlerinde yaşattıkları, “Yahudileri yeryüzüne yeniden hâkim kılacak veya eski şanlı günlerine

⁹⁴ Josh Mc Dowell- Bart Larson, *Mesih İsa'nın Tanrılığı*, Zirve Yay., 2013, s. 32.

⁹⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 1/21

⁹⁶ KM, Yuhanna, 4/42

⁹⁷ KM, İbraniler'e Mektup, 5/9

yeniden döndürecek faaliyetlerde bulunmak” yerine yumuşak davranması, sevgi ve adaleti aşılama çalışması, kendisinin Yahudilerce “Mesih” olarak tanınmamasına sebep olmuştur. Bunun gibi Yahudilerde “insani” olan Mesih; Hristiyanlarda “İlahi” kisveye bürünür. Bu anlayışa göre İsa Mesih Allah’ın oğlu olması sebebiyle, bir nevi ilahdır. Bu durum, Yahudileri hayal kırıklığına uğratmış ve beklentilerine cevap olmamıştır.⁹⁸ O, Romalılar tarafından ölüm cezasına çarptırılma konusunda anlaşılması ve vali Platus’a teslim edilmiş⁹⁹, Yahudilerin şikâyeti üzerine çarmıha gerilmiş ve orada insanların günahları için ölmüştür.¹⁰⁰ Gömüldükten üç gün sonra dirilmiş, havarilerine görünmüş onlarla yemek yemiş ve sonunda Allah’ın yanına çıkarak O’nun sağına yerleşmiştir.¹⁰¹ Kıyametten önce zulümle dolan yeryüzünün adaletle doldurmak için tekrar dünyaya gelecektir.

Hristiyan kutsal kaynaklarına göre Hz. İsa, mucize olarak doğüstü bir yolla, yan babasız dünyaya gelmiş, çarmıha gerilip öldürülmüş, yine mucize olarak üç gün sonra dirilmiş, göğe Rabbin yanına çıkmış ve insanlığı kurtarmak için kıyametten önce tekrar gelecektir. İslam literatüründe buna “*Nüzul-ü İsa*” denilir, Hristiyanlar ise “*İsa’nın ikinci gelişi*” deyimini kullanmaktadırlar.¹⁰² Hristiyanlığın temel kaynaklarından olan dört İncil’de (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) Hz. İsa’nın ikinci gelişiyle ilgili bazı bölümler yer almaktadır. İsa’nın dünyanın sonundaki gelişi, Mesih’in dönüşüne iman, Hristiyan teolojisinde, akidevi bir konu olarak, inanç sistemi içine yerleştirilmiştir. İsa Mesih’in dünyanın sonunda Baba’nın izzetiyle, meleklerle gelmesi, “*İnsanoğlu Baba’sının görkemi içinde melekleriyle gelecek ve herkese, yaptığının karşılığını verecektir.*”,¹⁰³ bütün milletlerin İsa’nın önünde toplanması, insanları birbirinden ayırması, “*İnsanoğlu kendi görkemi içinde bütün melekleriyle birlikte gelince görkemli tahtına oturacak, ulusların hepsi O’nun önünde toplanacak .*”¹⁰⁴, “*Kadın İsa’ya mesh edilmiş olan Mesih’in geleceğini biliyorum, o bize her şeyi bildirecektir.*’ dedi. İsa ona ‘*Seninle konuşan ben, O’yum dedi.*”¹⁰⁵ şeklinde İncillerin

⁹⁸ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 226

⁹⁹ KM, Matta, 27/1-2

¹⁰⁰ KM, Matta, 27/1-66; Markos, 15/1-47

¹⁰¹ KM, Matta, 27/1-66, 28/1-20; Markos, 15/1-47, 16/1-20; Luka, 23/1-56; 24/1-53; Yuhanna, 19/1-42, 20/1-31; Elçilerin İşleri, 1/1-26

¹⁰² Zeki Sarıtoprak, a.g.e., s. 21-22

¹⁰³ KM, Matta, 16/27

¹⁰⁴ KM, Matta, 25/31-32

¹⁰⁵ KM, Yuhanna, 4/25-26

çeşitli bölümlerinde ele alınmıştır. İncillerde çok ayrıntılı olarak yer almasa da Onun ikinci gelişine işaret eden bölümlerin olduğunu görebiliriz.

Mesih'in kim olduğu hususuna kadar, Yahudiler ile Hristiyanlar “Mesih inancı” hakkında aynı tutuma sahiptirler. Yahudi Mesih'i ile Hristiyanların Mesih'i arasındaki fark şudur: Yahudiler Mesih olarak yeni bir şahsın gelmesini beklerken, Hristiyanlar İsa b. Meryem'in ricatine yani dönüşüne inanmaktadırlar. Ricat bir insanın öldükten bir süre sonra bu dünyaya yeniden dönmesi demektir. Dönüş için süre, kırk gün ile dünyanın son gününe kadar değişmektedir. Bu inanç eski yaygın Docetism inancısına bağlanmaktadır. Bu inanca göre İsa-Mesih gerçekte ölmemiş, öyle görünmüştür. Dünyadaki vazifesi sona ermemiş, kesintiye uğramıştır. Yarım kalan vazifesini tamamlamak ve zafere ulaşmak üzere tekrar dünyaya gelecektir.¹⁰⁶

Mesih, Hristiyanlıkta, kıyamet gününün belirticisidir ve öbür dünya hükümlerliği söz konusudur. Yahudilikte bu, dünya hâkimiyeti şeklindedir.¹⁰⁷

Bazı farklılıklara rağmen, her iki dinin (Yahudilik-Hristiyanlık) bağları da Mesih'in yeryüzünde “Tanrı'nın Krallığı”nı kuracağına inanmaktadır. Hristiyanlık teolojisi, bir kurtuluş teolojisidir. Buna göre İsa'nın doğumu ve dünyaya gelişi, Tanrı Krallığının ilk aşamasıdır, İsa'nın Çarmıha gerilerek öldürülmesinden sonra dirilmesi, ikinci aşamayı; onun Kıyamet kopmadan önce yeryüzüne tekrar dönüşü ise Tanrı Krallığının kesin kuruluşunu ve tamamlanmasını sağlayacaktır. Başka bir ifade ile ebedî hayat, yeryüzünde başlayacak ve Tanrı Krallığı, dünya tarihi denilen insanlık dramının sonu olacaktır.¹⁰⁸

Yeni Ahid Mesih'in millî ve politik liderliği özelliğini tamamen reddeder. İsa, “Benim krallığım bu dünya krallığı değildir” demekte (Yuhanna, 18/36), politik içerikli olmayan “insanoğlu” tabirini kendisi için kullanmakta ve Davud'un neslinden geldiğini belirtmektedir. Şu halde Yeni Ahid'deki mesih anlayışı Yahudiliğin mesih beklentilerinin bir kısım özelliklerini kullanmakla kalmamış, aynı zamanda ona yeni bazı nitelikler de eklemiştir ki bu özelliklerden birincisi ve en önemlisi şudur: Yeni Ahid'de insanoğlundan bahseden metinler açıkça insanoğlunun ölümü ve eziyet çekmesine işaret ederken Yahudi mesih anlayışlarında eziyet çekme özelliği insanoğlu

¹⁰⁶ Fıçlalı, a.g.e., s. 226-227; Kutluay, a.g.e., s. 216

¹⁰⁷ Sami Baybal, a.g.e., s. 68

¹⁰⁸ Sami Baybal, a.g.e., 68-69

ile hiç alakalandırılmamıştır. İkinci olarak İsa, Yeni Ahid'de vaat edilen mesih şeklinde düşünüldüğünde o, İşaya 53'te zikredilen “Tanrı'nın eziyet çeken kulu” ile özdeşleştirilmiştir. Üçüncü olarak Yeni Ahid'deki Mesih'e “Tanrı'nın oğlu” denmekte, Yahudilikte ise mesih Tanrı'nın oğlu diye nitelenmemektedir. Dördüncü olarak Hristiyanlar İsa'nın, hayatı boyunca Mesihî beklentileri gerçekleştiren bir kişi olduğuna inanmaktadır. O, zamanın sonunda bu beklentileri gerçekleştirmek için tekrar gelecektir. Yahudiler ise İsa'yı mesih kabul etmemektedir.¹⁰⁹

Hristiyanlıktaki Mesih inancı özetle, Hz. İsa'nın beklenen kurtarıcı olması, öldürülmeyip dünyaya ikinci defa İncillerde belirtildiği gibi melekler eşliğinde geleceği ve Tanrı'nın Krallığını kuracağı, zulüm ve fitne-fesatlarla dolan dünyaya gerçek adaleti ve hâkimiyeti sağlayacağı, insanları mutlu edeceği esasları çerçevesinde değerlendirilebilir.

1.4. İslam'da Mehdi/Mesih Düşüncesi

Müslümanların kullanmış olduğu Mehdi kelimesi Arapça bir kelimedir ve “heda” kökünden türemiştir. Bu kök “birine yol göstermek veya doğru inanca sevk etmek” manasına gelir. Allah'ın isimlerinden el-Hadi kelimesi de bu kökten türemiştir. Hidayet edici, kurtuluşa ulaştırıcı rehber anlamındadır. İstilah olarak ise “ahir zamanda Allah tarafından gönderileceğine ve Müslüman bir dünya imparatorluğu kuracağına inanılan bir şahıs, bir hükümdardır.” Şeklinde tanımlanabilir.¹¹⁰ Çalışmamızın ileriki bölümlerinde Kuran-ı kerim ve hadisler ışığında Müslümanların mehdi ile ilgili fikirlerine yer vereceğiz. Burada sadece Kuran'da Mesih kavramı ve İslam dininin bu konudaki genel görüşlerine değinmekle yetineceğiz.

İslam tarihinde Mesih, mehdi inancı ile birlikte önemli bir yere sahiptir. Mesih ifadesi Kur'an-ı Kerim'de sadece İsa b. Meryem için kullanılmakla beraber Yahudi ve Hristiyanların kastettiği “Beklenen Kurtarıcı” anlayışı yoktur. Kelime Kuran'da tek başına¹¹¹ ve İsa kelimesi¹¹² ile birlikte kullanılmaktadır.¹¹³

¹⁰⁹ Waardenburg, “Mesih”, s. 307-308

¹¹⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s.16

¹¹¹ Nisa, 4/172; Maide, 5/17, 72, 75; Tevbe, 9/30, 31

¹¹² Al-i İmran, 3/3; Nisa, 4/157, 171

¹¹³ Yöner, a.g.t., s. 26

Yirmi asırlık Hıristiyanlık geleneğinde, Tanrı olarak tanımlanan İsa'nın haça dünyanın günahlarına kefaretle kurban olarak kendini adadığına, öldüğüne, dirildiğine, göğe çekildiğine yeniden dünyaya döneceğine, 14 asırlık İslam geleneğinde ise, İsa'nın Tanrı olmadığına, haça gerilmediğine, yeniden dirilmediğine fakat göğe çekildiğine ve dünyaya yeniden döneceğine inanılır.¹¹⁴

İsa'nın gelişi noktasında Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında ortak bir bekleme vardır. Fakat bir noktada ihtilafıdır. Her iki grubun beklediği İsa, farklı İsa'lardır. Hıristiyanlar, Pavlos'un öğretilerinden kaynaklanan İncil'e istinaden insanlığın günahları için haça gerilmiş, üç gün sonra dirilmiş, Teslis dogmasında ifadesini bulan Tanrı'ya eşit bir İsa'nın gelmesini beklerken, Müslümanlar, Kur'an ayetlerine istinaden haça gerilmiş ve dolayısıyla üç gün sonra dirilmemiş bir "insan" İsa beklemektedirler. Kur'an, İsa'nın haça gerilmediğini, haça öldürülmediğini kesin bir dil ile ifade ederken, Hıristiyanlar, haça gerilmenin ve ardından dirilişin kesinlikle gerçekleştiğini öne sürmektedirler.¹¹⁵

Hıristiyanlık ve İnciller Mesih merkezlidir, bu açıdan Mesih'in şahsiyeti ve misyonu kadar gelişi de önemlidir. Kur'an ise Hz. Muhammed (s.a.v) merkezli değil, Allah merkezlidir. Hıristiyanlıkta Mesih beklentisi İncillerde yer alır. İslam'da ise hem Hz. İsa'nın nüzülü hem de Mehdi'nin zuhuru hadislerde yer alır; Hıristiyanlıkta kesin inançtır, İslamiyet'te ise haber-i ahad hükmündedir. Hıristiyanlıkta Tanrı'nın iradesini ve Göklerin Krallığı'nı Mesih temsil eder, İslamiyet'te ise Allah'ın iradesi tek şahısta, devlette veya bir kurumda değil, ümmette tecelli eder. Bu açıdan Allah'ın iradesini ümmet temsil eder.¹¹⁶

Müslümanlar arasında, Hz. İsa'nın ikinci kez yeryüzüne gelişi konusunda iki farklı görüş vardır.¹¹⁷ İsa'nın öldüğü ve ikinci kez gelmeyeceği, diğeri ise İsa'nın cismen ve ruhen "Ref" olduğundan ölümü tatmak için ikinci yeryüzüne geleceği görüşüdür.¹¹⁸ İkinci görüşü ileri sürenler bazı ayetleri delil olarak göstermektedir. "*Bir de "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demeleridir.*

¹¹⁴ Mehmet Sakioğlu, *İsa Haça Öldü mü?*, Ozan Yayınları, İstanbul, 2004, s.13.

¹¹⁵ Mehmet Sakioğlu, a.g.e., s.14.

¹¹⁶ Ali Bulaç, *'Dinlerde Kurtarıcı İnanıcı' Mesih Nerede Mehdi Kim* (ed. Ömer Çetinkaya), Işık Yay., İstanbul, 2014, s. 32.

¹¹⁷ Hz. İsa'nın Nüzülü hak. geniş bilgi için bkn. Ahmet Mahmut Ünlü, *Nüzul-i Mesih Risalesi*, Dila Yay., İstanbul, 2006; Zeki Sarıtoprak, *İslam İnanıcı Açısından Nüzul-i İsa Meselesi*, Çağlayan Yay., İzmir, 1997.

¹¹⁸ Yöner, a.g.t., s. 26

*Oysa onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse, onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesinlikle öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah, azizdir (daima üstün), hikmet sahibidir. Kitap ehlerinden hiçbir kimse yoktur”¹¹⁹ Bu ayetlere göre Hz. İsa (a.s) hayattadır ama nerede olduğuna dair net bir bilgi yoktur. Ancak bazı müfessirlere göre de bilmediğimiz bir yerlerde eceline yetiştirilip vefat etmiştir. Buna “*Ve Allah buyurduğu vakit: ‘Ey İsa Muhakkak ki, seni öldürecekim ve seni kendime yükseltecekim (inni müteveffike ve rafiuke ileyye) inkâr edenlerden seni tertemiz ayıracağım, sana uyanları kıyamet gününe kadar, inkar edenlerin üstünde tutacağım.*”¹²⁰ ayetini delil gösterirler.*

Mesih’in ahir zamanda tekrar dünyaya döneceğine işaret eden çeşitli hadis-i şerif vardır. Bunların bazıları sahih kabul edilirken bazıları daha düşük bir sıhate sahip hadisler olan hasen hadis olarak kabul edilmiştir. Bu konudaki bazı rivayetlerin zayıf hadis olarak değerlendirildiğini de söylemek mümkündür. Kütüb-i Sitte denilen en çok güvenilen altı hadis kitabında bu konuyla ilgili birkaç rivayete bakalım. Ebu Hureyre’den (r.a.) nakledilen bir rivayette peygamber efendimiz (sav), “*Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, adaletli bir hükümdar olarak Meryem oğlu İsa’nın aranızda inmesi yakındır. O gelince Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve bolca mal dağıtacak. Mal o kadar çoğalacak ki, artık kimse onu sadaka olarak kabul etmeyecek.*”¹²¹ Buyurmuştur. Yine Müslim’de yer alan başka bir hadiste de Resulullah (s.a.v)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Meryem oğlu İsa (a.s) adaletli bir hakem olarak yeryüzüne inecek, haçı kıracak, cizyeyi kaldıracak, genç dişi develer başıboş bırakılarak onlara rağbet edilmeyecek. Kimse onlara önem göstermeyecek. Kin, düşmanlık, kıskançlık gidecek, mala çağrılacaklar da kimse kabul etmeyecek.*”¹²² Yine Müslim ve Müsned’de rivayet edilen bir başka hadiste de: “*İsa b. Meryem nazil olunca Müslümanların emiri: ‘Buyurun bize namaz kaldırın’ diyecek, Hz. İsa da ‘ Hayır, Siz birbirinizin emirisiniz. Bu Allah’ın İslam ümmetine bir*

¹¹⁹ Nisa, 4/156-159

¹²⁰ Al-i İmran, 4/55

¹²¹ Sahih-i Buhari, Büyü 102, Mezalim 31, Enbiya 49; Sahih-i Müslim, İman 242; Sünen-i Tirmizi, Fiten 54/2233; Sünen-i Ebu Davud, Melahim 14/4324; Sünen-i İbn Mace, Fiten 33/4078; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/101 No:7683

¹²² Müslim, İman 243

ikramıdır! diyecektir” buyrulur.¹²³ Bu konuda rivayet edilen hadislerden Hz. İsa'nın Kıyamete yakın bir zamanda geleceği, domuzu öldüreceği, Cizyeyi kaldıracağı, Haçı (Allah'ın üçlenmesi anlamına gelen ve ken disiyile Allah'a şirk koşulan sembol) kıracağı söylenebilir.

¹²³ Müslim, *Sahih*, İman 247; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/384

İKİNCİ BÖLÜM
İSLAM MEZHEPLERİNDE MEHDİLİK
DÜŞÜNCEİ

1. EHL-İ SÜNNET'TE MEHDİ DÜŞÜNCESİ

1.1. Ehl-i Sünnet

Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat yahut ülkemizde yaygın isimlendirme ile ehl-i sünnet ve'l-cemaat veya Ehl-i Sünnet, genel olarak Hz. Peygamber ve ashabının dinin esasları olarak ortaya koydukları prensipleri takip ettiklerini belirten ve onların yolunu takip edenlerin kendileri için kabul ettiği bir isimdir.¹²⁴

Sünnet, sözlükte yol, gidiş, benimsenen tarz, davranış, üslup, adet demektir. Kelime Kur'an'da "Allah'ın değişmez kanunları" anlamında sünnetullah şeklinde kullanılmıştır (Mesela Bkn. Ahzap, 33/38; Mü'min, 40/85; Fetih 48/23). Sünnet kavramı genellikle "Hz. Peygamber'in söz, tutum ve davranışlarını" ifade eder. Sünnet kavramının terim anlamı, fıkıh, hadis, kelam ilimlerinde farklı olmakla birlikte hepsi Hz. Peygamberle ilgili olduğu konusunda birleşir. Kelam ilminde bid'atin karşılığı olarak sünnet, "Hz. Peygamber'in düşünce ve davranışlarına uygun bir yolu, O'nun emir ve yasaklarını, ilk Müslümanların Rasulullah'tan tevarüs ederek takip ettikleri anlayış ve çizgiyi" ifade eder. Sözlükte "topluluk, insan gurubu veya kitlesi" anlamına gelen cemaat ise, ıstılahta, "İslâm ümmetinin çoğunluğu (sevad-ı a'zam), âlimler, bilhassa müçtehit âlimler topluluğu" demektir. Ehl-i Sünnet'e mensup olanlara Sünni adı verilmektedir.¹²⁵

Ehl-i Sunne veya Ehl-i Sünnet ismi, sünnete mensup olanlar, sünneti benimseyenler veya sünnette geçen prensiplere bağlı olanlar ve onu uygulayanlar anlamını ifade eder bir tamlamadır.

Tarihsel süreç ve olaylarla ilişkili olarak sünnet ve cemaat kavramlarından oluşturulan "*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*" terkibi uzun bir zaman diliminde terimleşmiştir. Söz konusu ifade ilk defa Ebu'l-Leys es-Semerikandi (ö. 373/983) tarafından kullanılıncaya kadar, onun alt yapısını oluşturan Ehl-i Hadis, Ehl-i Sünnet, Ehl-i Eser, Ashab-ı Hadis, Ashab-ı Eser ve Sünnî gibi terimler kullanılmıştır.¹²⁶

Ehl-i Sünnet şeklindeki ilk kullanım, Darimi'de yer alan bir rivayete bakılırsa Hasan el-Basri'ye aittir.¹²⁷ Eş'ari, Makalat isimli eserinin değişik yerlerinde "*Ehlu'l*

¹²⁴ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay., İstanbul, 2012, s. 370.

¹²⁵ Murteza Bedir, "Sünnet", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s.150.; Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 45.

¹²⁶ Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Tuğra Matbaası, Isparta, 2001, s. 50.

¹²⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", *DİA*, İstanbul, 1994, c. X, s. 525.

Hadis ve's-Sunne" ve "*Ehlu's Sunne ve Ashabu'l Hadis*", "*Ehlu'l-Cemaa*" gibi tamlamalar kullanmıştır.¹²⁸

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat tabiri, genel olarak çoğu Müslümanları içine alabilecek genişlikte olan şemsiye bir kavramdır. Hz. Peygamber (sav) döneminde Müslümanlar tek bir topluluktan ibaretti. Ondan sonraki dönemlerde çeşitli nedenlerden dolayı aralarında kopmalar oldu ve bir takım fırkalar meydana geldi. Bunun doğal bir sonucu olarak tüm Müslümanları bir arada tutabilecek bir oluşum gerekiyordu. Oluşan farklı ve bazen aşırı görüşlerin arasında, doğru bilinen ana yol (hak yol, İslami yol) üzerinde, sınırları ve ilkeleri belirli merkezî bir yapıya ihtiyaç vardı. Eğer farklı fırkalar meydana gelmeseydi böyle bir belli yapının oluşmasına ihtiyaç duyulmayabilirdi.¹²⁹

Ehl-i Sünnetin doğuşuna kısaca baktığımızda ilk önce Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında fitne fesatlara sebep olan birtakım olaylar meydana gelmiştir. Hz. Osman'ın öldürülmesi ve katilin bulunmaması, sonrasında yaşanan Cemel, Sıffin gibi siyasi olaylar Müslümanların kafasında "Büyük günah işleyenin durumu nedir?", "Ölen ve öldürülenin Allah katındaki durumu nedir?", "Büyük günah sahibi hala Müslümanlar arasında yaşamaya devam edebilir mi?", "Tövbe etmeden ölen Müslümanların cennet-cehennemlik durumları nasıldır, ebediyen cehennemlik midir?" gibi çeşitli sorular oluşmasına sebep olmuştur. Bu sorular karşısında Müslümanları bir arada tutacak, ayrılığı önleyecek, sağduyuyu sağlayacak, mutedil fikirlere ihtiyaç duyulmuştur. İşte böyle bir dönem ve ortam "Ehl-i Sünnet" ekollerinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. İlk dönemlerde Cemel ve Sıffin savaşları sonucunda İslam toplumundaki siyasi ayrılıklara karşı özellikle Harici farklılaşmaya karşı olan genel yapı Cemaat ya da Ehl-i Cemaat olarak tanımlanmıştır. Burada Ehl-i Sünnet'in kısaca isimlendirilmesi ve doğuşu hakkında kısaca bilgi verdik. Konumuz daha çok Ehl-i Sünnet kelamında mehdi düşüncesi olduğu için Ehl-i Sünnet'in gelişim sürecine ve ekollerin görüşlerine yer vermeyeceğiz.

¹²⁸ Ebu'l-Hasen Eş'ari, *Makalatü'l-İslâmiyyin ve İhtilafü'l-Musallin*, (Çev. Mehmet Dalkılıç vd.), Kabcacı Yay., İstanbul, 2005, s. 237.

¹²⁹ Mehmet Dalkılıç, "Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat", *İslam Mezhepleri Tarihi* (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2010, s. 68.

1.2. Ehl-i Sünnet'te Mehdilik

İslam'ın ilk asırlarında telif edilmiş muteber, Sünni akaid ve kelim kitaplarında müspet veya menfi yönüyle mehdilik hiç ele alınmadığı ileri sürülmektedir. İmam-ı Azam Fıkh-ı Ekber'inde, Maturidi ve Eşari'nin eserlerinde bu konu ile ilgili bilgiye rastlanmaz. Yine onların çağdaşları büyük âlimlerin kitaplarında da bu konuya temas edilmemiştir. Bir bakıma bu doğaldır. Çünkü mehdilik netice itibariyle “imamet” ile doğrudan doğruya ilgilidir ve imamet konusunun bir parçasıdır. İmamet ise Ehl-i Sünnet'e göre fûru'a (fıkıhla ilgili konulara) ait bir meseledir. Mükelleflerin fiillerindedir. Ancak daha sonraları imamet konusunda insanlar arasında bazı farklı inançlar ortaya çıkınca bilhassa Rafizi¹³⁰ ve Harici fırkalar tarafından aşırı iddialarda bulunulup İslam'ın ana kaidelerinden uzaklaşmaya götürececek derecede saplantıları yaygınlaşınca, kelamcılar imamet konusunu kelamın konuları arasına aldılar. Nitekim aynı sebepten dolayı sonraları akaid âlimleri eserlerinin son kısımlarına imamet ve mehdilik konularını da eklemişlerdir. Mesela Taftazani Makasid şerhinde mehdinin zuhuruna dair ahad olmakla beraber sahih haberlerin varid olduğunu bildirdikten sonra bu hadislerin bazılarını naklediyor. Sonra da âlimlerin bu zatın (Mehdi) Fatıma evladından adil bir imam olduğuna ve Allah Teâla'nın dininin nusreti için dileyeyeceği bir zamanda onu yaratacağı inancına vardıklarını bildirir.¹³¹

Ehl-i Sünnet'e göre mehdi inancı Allah'a, peygambere, kadere iman gibi dinin temel inanç esasları arasında yer almaz. Zaruriyat-ı diniyeden (Bir Müslüman için din yönünden bilinmesi gereken, Hz. Muhammed (s.a.s)'in Allah tarafından tebliğ edip haber verdiği kesin olarak belli esaslar, hükümler) değildir. Dolayısıyla mehdiye inanmayan bir kimse dinî dairenin dışına çıkmış olmamaktadır. Sünniliğe göre İslam toplumunda zulmün ve baskının giderek arttığı ya da inananların imani bir zaafa uğramaya başladığı dönemde ortaya çıkıp ihya hareketini başlatacak tüm şahsiyetler mehdidir. Bundan başka ahir zamanda kıyamet kopmadan önce genellikle Hz. İsa ile

¹³⁰ Arapça'da terk etmek, bırakmak, ayrılmak anlamına gelen r-f-z kökünden türeyen rafıza, bir düşünce veya bu düşünceyi taşıyan gruptan ayrılan kişi ya da topluluk anlamında kullanılır. Terim olarak, başlangıçta Zeyd b. Ali'nin Emevilere karşı isyanı esnasında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i meşru halife kabul ettiği için Zeyd'i terk eden İmamiler, daha sonra ilk üç halifenin hilafetini reddettikleri için Şii unsurları taşıyan bütün batini gruplar ve Şii fırkalar için Rafizi denilmiştir. Bkn. Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul, 2012, s. 448-449.

¹³¹ Avni İlhan, a.g.e., s. 141-142.

özdeşleştirilen bir kimsenin çıkıp yeryüzünde adil bir düzen ve yönetim kuracağına da Sünnî çoğunluk tarafından inanılmaktadır.¹³²

Sünni kaynaklarda mehdilik konusu ile ilgili genellikle şu hususların ön plana çıktığı görülmektedir: Mehdi, kıyamet kopmadan önce dünyaya gelecek ve Mekke’de mehdiliğini ilan edecektir. Onun gelişi aynı zamanda kıyametin büyük alametlerinden biri olacaktır. Yedi yıl sürecek idaresi sırasında zulme son verip yeryüzünü adaletle dolduracak, barışın tüm dünyaya egemen olmasını ve herkesin Müslüman olmasını sağlayacaktır. İdaresinin sonunda da mesih, yani Hz. İsa gökten Şam Emevî Camii’nin doğu tarafındaki beyaz minareye inecek ve Deccal’i öldürecektir. Müslümanların imamı konumundaki mehdi, idaresini Hz. İsa’ya bırakmak isteyecek, ancak o bunu kabul etmeyerek mehdinin arkasında namaza duracaktır. Cizyeyi kaldıracak, Yahudi ve Hıristiyanları İslâm’a davet edecek, kendisine inanmayanları da öldürecektir. Mesih yeryüzünde kırk sene kadar kalacak, sonra vefat edecektir. Başka bir yoruma göre de mehdi, idaresini Hz. İsa’ya teslim edecek ve kırklı yaşlarda vefat edecektir.¹³³

Süleyman Ateş, “*Yüce Kuran’ın Çağdaş Tefsiri*” adlı eserinde Ehl-i sünnet inancına göre mehdii şöyle tanımlamaktadır: “Mehdi hidayete götüren, doğru yola ileten kimse demektir. Bu anlamıyla her çağda İslam uğrunda mücadele veren ihlaslı liderlere mehdi gözüyle bakılabilir. İslam’da ahad haberiyle itikat sabit olmayacağından, mehdinin gelmesini beklemeye ihtiyaç yoktur. Bu inançlar, kesinlik ifade etmeyen bazı haberlere dayanır. İslam’ın güçlenmesine yardım eden, bu uğurda canını feda etmeye hazır, her Müslüman, İsa’dır, imamdır, mehdidir. Mehdinin anlamı budur.”¹³⁴

Ehl-i Sünnet âlimleri, genel olarak Mehdi hakkında rivayet edilen hadisleri delil olarak ileri sürmüşler, Kuran’dan delil arama yoluna gitmemişlerdir. Şimdi Ehl-i Sünnet’in iki temel kaynağı olan Kuran ve Hadis açısından mehdi düşüncesini inceleyelim.

1.2.1. Kuran’da Mehdi

¹³² Ali Coşkun, a.g.e., s. 96.

¹³³ Ömer Faruk Teber, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2010, s. 192-193.

¹³⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1997, c. II, s. 406-407.

Ahir zamanda geleceği düşünülen kurtarıcı şahsiyeti ifade eden bir unvan olarak “Mehdi” Kur’an’da geçmemektedir. Bununla birlikte çocukları da Mehdi’nin mefhum olarak Kur’an’da geçtiği düşüncesindedir. Onlara göre Kur’an’ın birçok ıslahatçıdan bahsettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle sembolize ettiği düşünce itibariyle Kur’an’da geçmediğini söylemek mümkün değildir.¹³⁵ İnsanları fitnelere kurtaran karanlık dönemlerde nur götüren şahıslar ve gruplar mevzubahis edilmiştir. H-d-y kökünden birçok kelime geçtiği halde, aynı kökten olan “Mehdi” kelimesi değil de anlam itibariyle aynı olan “Muhtedi” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçmektedir. “Allah’ın kendisine hidayet ettiği kimse hidayete ermiştir.”¹³⁶ Ayetine dayanarak bu düşüncelerini kuvvetlendirmeye çalışmaktadırlar. Mehdi’nin mefhum olarak Kur’an’da zikredildiğini savunan bir kısım muasır yazarlar, “Her kavmin (milletin) bir yol göstereni vardır.”¹³⁷ mealindeki ayeti delil göstermektedirler. Diğer bir delilleri ise “Hani Allah Peygamberlerden söz almıştı: “Andolsun ki size kitap ve hikmet verdim; sizde olanı tasdik eden bir peygamber gelecek ki, ona mutlaka yardım edeceksiniz, kabul edip bu ahdi yüklendiniz mi” dediğinde, “Kabul ettik” cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Allah: “ O halde şahit olun ben de sizinle beraber şahitlik edenlerdenim.” demişti. Bunun ardından yüz çevirenler var ya, işte onlar yoldan çıkmışların ta kendileridir.”¹³⁸ Bazı İslam alimlerine göre bu ayetlerde Mehdi’ye işaret vardır.

Nur Suresinin 55. Ayetinde “Allah sizden, inanıp iyi işler yapanlara vaat etmiştir. Onlardan öncekileri nasıl hükümler kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümdar kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini tam bir güvene erdirecektir. Bana kulluk edecekler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar. Ama kim bundan sonra nankörlük ederse işte onlar yoldan çıkanlardır.” müminlerin sadece belirli bir noktada değil, bütün yeryüzüne hâkim olacaklarını vurgulanmıştır. Hâkimiyet yalnız İslam’ın olacak ve küfür tamamen yeryüzünden silinecektir. Böyle bir durum Mehdi’nin döneminden başka bir zamanda gerçekleşmeyecektir.¹³⁹

¹³⁵ Zeki Sarıtoprak, “Ehl-i Sünnet İnançına Göre Mehdi’lik Meselesi”, *Mesih Nerede Mehdi Kim*, (ed. Ömer Çetinkaya), Işık Yay., İstanbul, 2014, s. 50.

¹³⁶ Araf 7/178; İsrâ 17/97; Kehf, 18/17

¹³⁷ Ra’d 13/7

¹³⁸ Al-i İmran 3/81-82

¹³⁹ Ammar İlter, *Dört Semavi Kitapta Beklenen Mehdi*, Asr Yayınları, İstanbul, 2015, s. 76-77.

Louis Massignon'a göre, Sünni Müslümanlığın genel bir telâkki olarak Kur'an'da Mehdi ve Mesih kavramlarının geçmediğini iddia etmelerine rağmen daha ilk başta Fatıha Suresi'nde "Bizi doğru yola ilet" ayetindeki ihdinâ kelimesi güçlü mehdici çağrışımlar içermektedir. Kur'an'da ayrıca "Her toplumun bir hâdîsi" bulunduğu da bahsedilmektedir. Hidâyet kavramı Kur'an'ın en temel kavramı olup dalâlet ve türevleriyle birlikte en çok kullanılan çiftli kavramlar olma özelliğine sahiptir. Kur'an'da hidayet kökünden türeyen fiil ve isim kalıbında birçok kelime bulunmakla birlikte genelde hidayet kavramı Allah'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e nispet edilmekte, ayrıca "insanın hidayeti benimsemesi" anlamında da kullanılmaktadır. Allah'ın isimlerinden biri olan el-Hadi kelimesi, kullarına kendisini tanıma yollarını gösterip, onlara ulûhiyet ve rububiyetini tasdik ettiren, insanlara kurtuluş yolunu gösteren anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁰

1.2.2. Hadislerde Mehdi

Hadislerde ise; Sünni hadis literatüründe "sahihayn" diye bilinen ve Peygamberimizden bize ulaşan hadisler arasında en güvenilir eserler olarak kabul görülen Buhari ve Müslim'in sahihlerinde ve Nesai'nin Sünen'inde mehdi kelimesi geçen herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Ancak yine Kütüb-i Sitte içinde yer alan İbn Mace, Ebu Davud, Tirmizi gibi İslam hadis literatüründe önemli yerleri bulunan hadis âlimlerinin eserlerinde "mehdi" ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Ehli Sünnetin mehdi inancının bu eserlerdeki rivayetlere dayandığı ve bu inancın Müslümanlar arasında canlı ve renkli olarak yaşamasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi mehdi konusundaki inanca temel oluşturan hadislerin bir kısmına değinelim.

a) Tirmizi Sünen'inde geçen bazı hadisler:

Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan rivayete göre, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ehli beytimden ismi ismime benzeyen bir kişi Arapların başına geçip idarelerini eline alıncaya kadar dünyanın sonu gelmeyecektir."¹⁴¹

Abdullah b. Mesut (r.a.)'tan rivayete göre, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ehli beytimden ismi ismime benzer bir kişi iş başına geçecektir." Asım diyor ki: Ebu

¹⁴⁰ Derya Yörük Kesik, a.g.t., s. 24-25.

¹⁴¹ Tirmizi, *Sünen*, Fiten, Bölüm:52, Hadis No:2230.

Salih, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini bize aktardı: “Dünyanın bir günlük ömrü kalmış olsa bile o kimsenin başa geçmesi için Allah o günü uzatır.”¹⁴²

Ebu Saîd el Hudrî (r.a.)'den rivayete göre şöyle demiştir: Peygamberimizden sonra bir olay çıkacağından korktuk ve Rasûlullah (s.a.v.)'e sorduk, buyurdular ki: “Ümmetimin arasında Mehdi çıkacaktır, beş veya yedi veya dokuz (şüphe eden ravi Zeyd'tir) yaşayacaktır. Ebu Saîd diyor ki: “Bu müddet nedir?” diye sorduk. Rasûlullah (s.a.v.) “Senedir” buyurdu ve şöyle devam etti: “Bir kimse o mehdiye gelecek ve Ey Mehdi bana ver bana ver diyecek mehdi de onun elbisesinin eteğiyle taşıyabileceği kadar eteğini dolduracaktır.”¹⁴³

Tirmizi rivayetlerinin sonunda hadislerin hasen¹⁴⁴ olduğunu söyler.

b) Ebu Davud'un Sünen'inde geçen bazı hadisler:

Asım, Zir'den o da Abdullah b. Mesut (r.a) vasıtasıyla Resulullah (s.a.v.)'den rivayet etmiştir: Resulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “Dünyada sadece bir gün kalsa, Allah o günü uzatır da, o günde Benden veya ehli beytimden, adı adıma, babasının adı da babamın adına uyan bir adam gönderir”. Fitr hadisinde şu ilâve vardır: O şahıs "dünyayı, zulümle dolduğu gibi, adaletle dolduracaktır"¹⁴⁵ Bu hadisten anlaşılacağı üzere Efendimiz'in beyanına göre, dünyanın ömründen sadece bir gün bile kalsa Cenab-ı Allah, o günü uzatacak ve Resulullah'ın ehl-i beytinden Abdullah oğlu Muhammed isminde bir zat gönderecektir. Bu zat tüm Araplara ha kim olacak ve daha önce zulümle dolan dünyayı adaletle dolduracaktır. Alimlerin görüşlerine göre, Efendimiz'in geleceğini haber verdiği bu zat Mehdi'dir.

Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan; Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. “Dünyanın ömründen sadece bir gün kalsa bile, Allah (c.c) benim ehli-beytimden bir adam gönderecektir. O dünyayı, (daha önce) zulümle olduğu gibi, Adaletle dolduracaktır.”¹⁴⁶

Ümmü Seleme (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a)'i şöyle buyururken

¹⁴² Tirmizi, a.g.e., Hadis No: 2231.

¹⁴³ Tirmizi, a.g.e., Bölüm: 53, Hadis No:2232.

¹⁴⁴ Hasen: Senedinde yalan söylemekle itham edilmiş hiçbir kimse bulunmamakla birlikte şazz da olmayan ve benzeri diğer tariklerden rivayet edilmiş olan hadistir. Bkn. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul, 1987.

¹⁴⁵ Ebu Davud, *Sünen*, Kitab'ul-Mehdi, Hadis No:4282.

¹⁴⁶ Ebu Davud, a.g.e., Hadis No: 4283.

işittim: “Mehdi benim ailemden, Fatima'nın oğullarındandır.”¹⁴⁷ Bu hadiste, Mehdi'nin Hz. Fatıma'nın oğulları arasından çıkacağı göstermektedir ancak hangi oğlunun neslinden geleceği konusunda bir açıklık yoktur.

Ebu Saîd El Hudri (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Mehdi benim neslimdendir. O açık alınlı ve ince burunludur. Dünyayı zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracak ve yedi sene hüküm sürecektir.”¹⁴⁸

c) İbn Mace'nin Sünen'indeki geçen bazı hadisler

Ali (Radıyallâhü anh)'tan rivayet edildiğine göre; Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurdu, demiştir:

“El-Mehdi, bizden, Ehli Beyt'tendir. Allah onun sayesinde yeryüzünü bir gecede ıslah eder.”¹⁴⁹

“Allah Mehdi sayesinde yeryüzünü bir gecede ıslah eder’ cümlesinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Birincisi, Allah hilafete zemin hazırlamak için bir gecede Mehdiyi hazırlar ve onu ıslah eder. İkincisi Allah kendisinde olabilecek bazı eksiklikleri ıslah eder ve noksanlıklarını giderir ve ona tevbe nasip eder.”¹⁵⁰

Said bin el-Müseyyeb (Radıyallahu anh); Şöyle demiştir: Biz (mü'minlerin anası) Ümmü Seleme'nin yanında idik. Bir ara Mehdi hakkında müzâkere yaptık. Bunun üzerine Ümmü Seleme (Radıyallâhü anhâ) : Ben, Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) 'den işittim, buyurdu ki: “Mehdi, (kızım) Fâtıma'nın soyundandır.”¹⁵¹ Rivayette Mehdi'nin Hz. Peygamber'in soyundan geleceği açıkça belirtilmiştir. Bu ve Ebu Davud'un Sünen'inde rivayet edilen bir hadiste Şia çevrelerine büyük bir reddiye vardır. Şia Mehdinin Hasan el-Askeri olduğunu söyler. Oysa bu hadislerde görüldüğü gibi Mehdi, Muhammed b. Abdullah'tır. İsmi Muhammed babasının ismi ise Abdullah olacaktır.

Yukarda belirttiğimiz hadislerin dışında Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, Hakim'in Müstedrek'inde de mehdilik ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

¹⁴⁷ Ebu Davud, a.g.e., Hadis No: 4284.

¹⁴⁸ Ebu Davud, a.g.e., Hadis No: 4285.

¹⁴⁹ İbn Mace, *Sünen*, Kitabu'l-Fiten, Hadis No:4085

¹⁵⁰ Muhammed Ahmet İsmail el-Mukaddem, *Ehlisünnette Beklenen Mehdi*, (çev. Uğur Pekcan), Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 44-45.

¹⁵¹ İbn Mace, a.g.e., hadis no: 4086

İmam Ahmed, Müsned’inde şöyle nakletmektedir: “Yeryüzü zulüm ve düşmanlıkla dolup taşmadıkça kıyamet kopmaz. Daha sonra Ehl-i Beytimden bir adam çıkar, zulüm ve düşmanlıklarla dolu olan yeryüzünü adalet ve hak ile doldurur.”¹⁵²

Ebu Said El Hudri (radiyallahu anh)’ın rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ahir zamanda ümmetinden bir mehdi çıkar. Allah onun döneminde çokça bereketli yağmurlar verir. Yeryüzünün bütün bitkileri ürünlerini bolca verir. Mal ve mülk çoğalır. Hayvan sürüleri, koyun, sığır, deve vb. artar, fazlalaşır. Hilafeti yedi sene sürer.”¹⁵³

d) Mehdi Konusundaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Mehdilik konusunda Ehl-i Sünnetteki tartışmalara gelince; mehdiliği kabul edenler, ilgili hadis rivayetlerini esas alarak ve bunların büyük bir cemaat tarafından nakledildiğini iddia ederek mehdinin ortaya çıkışını kıyametin büyük alametlerinden birisi olarak kabul ederler. Mehdiliği reddedenler ise, mehdiliğe dair Kurani bir delil olmadığı gibi, Sahihayn (Buhari ve Müslim)’de de mehdiden bahseden bir hadisin yer almadığını; ilgili hadislerin sahih mertebesine ulaşmayan zayıf hadisler olduğunu ve hemen hemen tamamının cerh edildiğini, hatta içlerinde uydurma rivayetlerin de yer aldığını, hadisler arasında çelişkiler bulunduğunu ve hadislerin sünnet mantığına da uygun olmadığını ifade ederler.

Mehdi ile ilgili hadisleri kabul eden bazı ehli-sünnet âlimlerinin bu konudaki görüşlerine yer verelim:

- Hafız Muhammed b. Hüseyin el-Abiri, “*Menakıb-ı Şafii*” kitabında şöyle der: “Mehdinin gelmesiyle ilgili hadisler mütevatir ve ravilerinin çok olmasından dolayı ise müstefizdir. (Müstefiz, üçten fazla kişinin aynı hadisi şerifi nakletmeleri anlamına gelir.) Mehdi Peygamber’in Ehl-i Beyt’indedir, yedi yıl hükümet yapacak, yeryüzünü adaletle dolduracak, İsa ile birlikte kıyam edecek, bu ümmete imamlık yapacak, İsa da onun arkasında namaz kılacaktır.”¹⁵⁴

- Muhammed Resul el-Berzenci “*el- İşaat-u li Eşrat’is Sae*” kitabında şöyle der: “Mehdi’nin varlığı, onun ahir zamanda kıyam etmesi ve onun ve onun Resulullah’ın (s.a.v.) Ehl-i Beyt’inden ve Fatıma’nın evlatlarından olması hakkındaki

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/36

¹⁵³ Hakim, *Müstedrek*, 4/557-558

¹⁵⁴ Ammar İlter, a.g.e., s. 106.

hadisler, manevi tevatür haddine ulaşmıştır, öyleyse onu inkar etmenin bir anlamı yoktur.”¹⁵⁵

- Kadı Mahammed eş-Şevkani “*et-Tebzir-u Fi Tevatür-i Ma Cae Fi'l Mehdiyyi'l-Muntazar ve'd-Deccal ve'l-Mesih*” kitabında şöyle der: “Mehdi hakkında bulabildiğim kadarıyla elli hadis nakledilmiştir. Bu hadisler içerisinde sahih, hasen ve zayıflığı giderilmiş bir takım hadisler de bulunmaktadır. Bu konudaki hadisler şüphesiz mütevatirdir. Bunlardan daha az olan hadislere bile, usulde kaydedilen bütün terimlere göre tevatür denilmektedir.”¹⁵⁶

- Ehl-i Sünnet konusunda akla gelen şahsiyetlerden birisi hiç şüphesiz İbn Arabi'dir. Ona göre mehdi bu ümmetin dördüncü zamanında gelecek, zulüm ve haksızlıkla dolmuş bulunan yeryüzünü adalet ve hakkaniyetle dolduracaktır. Onun devrinde Süfyani öldürülecek, ordusu Mekke ile Medine arasında batırılacaktır. O Allah'ın desteklediği halifesidir.¹⁵⁷

Mehdilik inancını kabul edenlerin yanında onu reddedenler de olmuştur. İbn Hazm, İbn Cevzi, Ahmed Emin mehdi inancını reddedenler arasındadır.

Ahmed Emin Mehdi düşüncesinin İslam dünyasında ortaya çıkışı ve gelişmesi üzerine uzun uzun mütalalarda bulunduktan sonra bu düşüncenin Müslümanlar arasına sonradan girdiğini, İslami hiçbir dayanağının olmadığını kaydetmektedir. Mehdiliğin yaşanan siyasi baskı ve bunalımlarla beraber siyasi menfaat beklentileri neticesinden oluştuğunu savunmuştur.¹⁵⁸

Muhsin Abdülhamit, “İslam'a Yönelik Yıkıcı Faaliyetler” isimli kitabında mehdilik ile ilgili hadisleri reddeden hadisçilerin görüşlerine yer vermektedir. Buna göre birçok hadisçinin bu konudaki rivayetleri reddetmesinin sebepleri şöyledir:

1. İki büyük hadis âlimi Buhari ve Müslim bu tip hadisleri kabule uygun görmemişler. Onların sahih isimli kitaplarına bu hadisleri almamaları, bu rivayetlerin kıymetlerini önemli derecede düşürmüştür.

2. Birçok siyasi hevesler bu rivayetlerle adeta oyun oynamışlar ve oyun sonunda kendi çıkarlarına yarayacak fikir ve mefhumları rivayetler arasına

¹⁵⁵ Ammar İlder, a.g.e., s. 106.

¹⁵⁶ Ammar İlder, a.g.e., s.107

¹⁵⁷ Mahmut Çınar, Tarihte ve Günümüzde Mehdilik, s. 178.

¹⁵⁸ Mahmut Çınar, Tarihte ve Günümüzde Mehdilik, s. 176.

karıştırmışlardır. Emeviler Şiiilerin kendileri için bir Şii mehdi uydurduklarını görünce onlar da buna karşılık “Sufyani” fikrini ortaya attılar. Abbasiler de meydanı terk etmediler. Şiinin bir Mehdisi olduğunu, Emevilerin de bir Sufyani’si bulunduğunu görünce onlar da nesebi Abbas’a ulaşan Halife Mansur’un oğlu Mehdi Abbasi’yi teyit eden uydurma hadisler ortaya koymaya çalıştılar.

3. Hadisçilerden birçokları bu rivayetleri tenkit ederek, ravilerini çürütmüşler ve yalancılıkla itham etmişlerdir. Hatta bir kısmını Şiilikle, Harurilikle, ehl-i kibleye kılıç çekmekle suçlamışlar, bir kısmını da hafıza bozukluğu, zayıflık, kuvvetsizlik, yalan, hata çokluğu ile tenkit etmişlerdir.¹⁵⁹

Mehdilik konusundaki rivayetlere itiraz edenlerden birisi sosyolog İbn Haldun’dur. İbn Haldun gelecekte vuku bulacak olayların gayba ait meseleler olduğunu, Allah’ın vahiy veya rüya yoluyla bildirmedikçe beşerin gaybî meseleleri bilemeyeceğini söyler. Mehdi meselesinin asırlar boyunca Müslümanlar arasında meşhur olduğunu, dini teyid ve adaleti tesis edecek birisinin gelmesinin gerekli olduğuna inanıldığını dile getiren İbn Haldun, mehdi ile ilgili 24 kadar hadisi uzun uzadıya nakledip, hepsinin senet tenkitini yaparak sahih olup olmadıklarını münakaşa etmiştir. O bu hadislerin senetlerinde yer alan ravilerin, bazılarının Şii görüşlü, bazılarının hafızaları zayıf, bazılarının meçhul oldukları için rivayet ettikleri hadislerin delil sayılamayacağını belirtmiştir. İbn Haldun bu hadislerden bir kısmının Buhari ve Müslim’in şartlarına uyduğu halde onların kitaplarında yer vermediğini belirterek güvenilemeyeceğini ima etmiştir. İbn Haldun mehdinin beni haşim ve Kureyş asabiyetine dayandırılmaya çalışıldığını ve bu konuda sufilerle şiiilerin görüşlerinin birbirine karıştığını ve buna bağlı olarak bazı isyanların çıkararak toplumun huzurunun bozulduğunu belirtmektedir.¹⁶⁰

Kütüb-i Sitte’deki mehdilikle ilgili rivayetleri değerlendiren bir makalesinde Avni İlhan, her rivayetle ilgili en az bir ravisi hakkında bilgiler sunduktan sonra Ehl-i sünnet prensiplerine göre bunların senet yönünden kesinlik ifade etmediğini ve bunun

¹⁵⁹ Muhsin Abdulhamit, *İslama Yönelen Yıkıcı Hareketler*, (çev. Saim Yeprem, Hasan Güleç), DİB Yay., Ankara, 1973, s. 50-51

¹⁶⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, İstanbul, 1982, c. II, s.753-780.

için Mehdiliğin bir inanç esası olamayacağını belirtmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmının ilk siyasi hizipleşmelerle yakın ilgisi olduğunu da ifade etmiştir.¹⁶¹

Bediüzzaman Said Nursi mehdi ile ilgili ihtilafların sebebini bir eserinde şöyle açıklar: “Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesellam’ın istikbalden haber verdiği bazı hâdiseler, cüz’i birer hadise değil, belki tekerrür eden birer hadise-i külliyeyi, cüz’i bir surette haber verir. Hâlbuki o hadisenin müteaddit vecihleri var. Her defa bir veçhini beyan eder. Sonra hadisin ravisi, o vecihleri birleştirir. Hilâf-ı vaki gibi görünür. Meselâ, Hz. Mehdi’ye dair muhtelif rivayetler var. Tafsilât ve tasvirat başka başkadır. Hâlbuki Resul-i Ekrem (a.s), vahye istinaden, her bir asırda kuvve-i mâneviye-i ehl-i imanı muhafaza etmek için, hem dehşetli hâdiselerde ümitsizliğe düşmemek için, hem âlem-i İslâmiyetin bir silsile-i nuraniyesi olan Âl-i Beytine, ehl-i imanı mânevi raptetmek için Mehdiyi haber vermiş. Ahir zamanda gelen Mehdi gibi her bir asır, Âl-i Beytten bir nevi mehdi, belki mehdiler bulmuş. Hatta, Âl-i Beytten sayılan Abbasi halifelerinden, büyük Mehdinin çok evsafına câmi bir mehdi bulmuş. İşte, büyük Mehdiden evvel gelen emsalleri, numuneleri olan hulefa-i mehdiyyin ve aktâb-ı mehdiyyin evsafı, asıl Mehdinin evsafına karışmış ve ondan rivayetler ihtilafa düşmüş.”¹⁶²

Bütün bu fikirlerden sonra şunu belirtmekte fayda görüyorum. Bir Müslümana yakışan her konuda olduğu gibi ‘Mehdi’ konusunda da tefrit ve ifrattan uzak durup, konuyu adil bir şekilde değerlendirmek, hakkıyla araştırmaktır. Bunun yanında bu inancı kabul etmeyenleri dinden çıkmakla suçlamanın veya kabul edenleri akılsızlıkla itham etmenin yine bir Müslümana yakışmayacağı görüşümdedir.

Burada Ehl-i Sünnet kelamında Mehdilik inancını açıkladık. Konumuz daha çok Maturidilik, Eşarilik mezheplerini içine alan Ehl-i Sünnet mezheplerinde mehdilik inancını ortaya çıkarmak olmasına rağmen daha önce belirttiğimiz gibi ne İmam Maturidi ne de İmam Eşari eserlerinde bu konuya hiç yer vermedikleri için daha çok burada Ehl-i Sünnet’in temel kaynakları olan Kuran ve hadisler ışığında konuyu açıklamaya çalıştık. Şimdi Alevilerin mehdiliğe bakış açılarını ele alalım.

¹⁶¹ Avni İlhan, *Kütüb-ü Sittedeki Hadislere Göre Mehdilik*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1992, c. VII, s. 123.

¹⁶² Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat*, Şahdamar Yay., s. 131.

1.3. Alevilik'te Mehdilik

“Alevi” kelime olarak Arapça’da “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” anlamlarına gelir. Hz. Ali’nin halife ve imam olduğunu kabul etmeyi ve ona tabi olmayı gerekli gören anlayışa Alevilik denir.¹⁶³

Alevilerde mehdilik inancı baktığımızda bu konuda birbirinden farklı yaklaşımlar olduğunu görmekteyiz. Bazı aleviler tarih boyunca o kadar zulüm ve işkence gördüler ki, kurtarıcı olarak mehdinin gelişini beklemeyi sadece kendi kendini oyalama olarak değerlendirmişlerdir.

Alevilerin mehdilik inancına bakışı peygamberimizin bu konudaki hadislerine dayanır. İttifakla kabul ettikleri bir hadisle, Hz. Peygamberin bunu sahabeye müjdelediği, Mehdi’nin bir zaman sonunda (ahir zaman) ortaya çıkacağı Alevi ve Sünni sahih ve müsnedlerinde sözleridir.¹⁶⁴ Mehdilik konusunda Hz. Peygamber’in hadislerine daha önce yer vermiştik. Alevi kesimin bir bölümü bu hadislerle dayanarak ahir zamanda ortaya çıkacak mehdinin varlığını kabul etmiştir.

Alevilerin mehdilik ile ilgili kabul ettiği birkaç hadis-i şerife örnek verecek olursak: “Mehdi benim Ehli Beytimden ve evlad-ı Fatıma’dandır.”, “Mehdi’nin ismi ismime, babasının ismi de babamın ismine uyar.”, “Mehdi bizdendir. Ey Ehl-i Beyt! Size müjdeler olsun, Allah onu bir gecede olgunlaştırır.”¹⁶⁵ Alevilerin bir kısmı bu gibi bu konudaki birçok hadise dayanarak mehdinin geleceği konusunda müttefiktirler.

Aleviler mehdinin Muhammed b. Hasan el-Askeri, ehli beytin on ikinci imamı, olduğunu kabul ederler. Onlara göre on ikinci imam doğmuştur ve hala hayattadır. Bir dönem tekrar dünyaya gelecek, adalet ve güven dağıtacak, yüce Allah da ona yardım edecektir. Aleviler İmam Mehdi’nin bir an önce zuhur etmesini, mutluluk ve zaferini gerçekleştirmesini isterler.¹⁶⁶ Alevilik inancına göre Aleviler sadece İmam Mehdi’nin değil on imamın da ölmediklerine inanırlar. Aynı şekilde on ikinci imam İmam Muhammed Mehdi’nin ölmediğine ve gaybet döneminden sonra, zamanı geldiğinde dünyaya zuhur edeceğine ve Beklenen Mehdi’nin kendisi olduğuna inanırlar. Bu inanç

¹⁶³ Fevzi Rençber, *Hak Muhammed Ali Aşkî ‘Adıyaman Alevileri’*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara, 2014, s. 21.

¹⁶⁴ Muhammed Et-Tiycani es-Semavi, *Alevilik Ehl-i Beyt’in Yolu*, (çev. Zeki Özkaya), Can Yay., İstanbul, 1999, s. 184.

¹⁶⁵ Burhan Bozgeyik, *On İki İmam ve Alevilik*, Cihan Yay., İstanbul, 2009, s. 143.

¹⁶⁶ Muhammed Et-Tiycani es-Semavi, a.g.e., s. 185.

doğrultusunda beklenen mehdinin on ikinci imam Muhammed olduğunu bilmek, inanmak, kıyamını ve zuhurunu beklemek bir ibadettir.¹⁶⁷

Mehdinin zuhur zamanını Allah'tan baka kimse bilemez. Zamanı geldiğinde Hz. Muhammed'in hadislerine göre zuhur ettiği zaman, Hz. İsa arkasından namaz kılacak ve tarihte ismi geçen yalancı peygamber olan deccal bu zamanda katledilecektir.¹⁶⁸

Mehdinin kendisi ve bir zaman sonra ortaya çıkmasıyla ilgili Ehl-i Sünnet ile Aleviler arasında bir ihtilaf yoktur. Ama aleviler İmam Mehdi'nin daha önce doğmuş olduğunu ve gizli yaşadığını söylerken, Sünniler ise Mehdinin ileride doğacağını kabul etmiştir. Ama her iki taraf, mehdinin ahir zamanda zuhur edeceğini onaylamıştır.¹⁶⁹

Kıyamet gününden önce ortaya çıkarak, büyük altüst oluşlar ve karmaşa içinde yollarını kaybeden insanları dine döndürüp mutluluğa kavuşturacağına inanılan kişiye Mehdi adı verilir. Bu bağlamda tarihsel süreçte Alevilerle devlet arasında devam eden kültürel yabancılaşma; savaşlar, vergilerin artırılması sonucundaki ekonomik zorluklarla beraber sosyal ve siyasal ortamın gerginleşmesi, bozulması Alevilerde merkezi bir tema olarak dikkat çeken Mehdi'nin günün birinde görüneceği umudunu canlandırmıştır.¹⁷⁰

2. SELEFİYYE'DE MEHDİ DÜŞÜNCESİ

2.1. Selefiyye

Selef kelimesi, Arapça olup, bir şeyden önce gelmek, zaman itibariyle gelip geçmiş olmak, geçmişte kalmak anlamındaki “s-l-f” kökünden, geçmiş gitmiş olanlar ve öncekiler anlamına gelmektedir. Türkçede de kullanılan selef ismi, halen bir görevi ifa eden kişiye nispetle, bu görevi daha önce yapmış ve ayrılmış kimse için kullanılır. Bu durumda hâlihazır görevli halef, daha önceki de selef olarak belirtilir.¹⁷¹ Türkçe'de ayrıca önce gelenler, yaşça büyük veya makam bakımından ileri gelenler ve görüşleri kendinden sonra taklit edilen kimse gibi anlamlara gelir.

¹⁶⁷ İskender Doğan, *Soru ve Cevaplarıyla Ehl-i Beyt ve Arap Aleviliği*, Ares Kitap, İstanbul, 2009, s. 175.

¹⁶⁸ İskender Doğan, a.g.e., s. 175.

¹⁶⁹ Muhammed Et-Tiycani es-Semavi, a.g.e., s. 188.

¹⁷⁰ Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s. 91

¹⁷¹ Mustafa Öz, a.g.e., s. 406.

Selefi terim olarak ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashap ve tabiin için kullanılır. Selefin üstünlüğü ümmetin en hayırlısının Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar, sonra onların ardından gelenler (sonra da onları takip edenler) olduğu yolunda rivayet edilen hadise dayanır (Müsned, IV, 76-77; Buhari, “Şehadat”, 9, “Ashabü'n-nebi”, 1; Müslim, “Fezailü's- ahabe”, 210-214). “Sahabe ve tabiin mezhebinde bulunan fakih ve muhaddislerin yolu” şeklinde de tanımlanan Selefiyye ayrıca “Ehl-i sünnet-i hasa” olarak da anılır. Bu ekolün mensupları kendilerini “ehlü's-sünne, ehlü'l- hadis ve's-sünne, ehlü'l-hak” gibi terkiplerle anarken muhalifleri onları Eseriyye, Haşviyye, bazen da Müşebbihe diye nitelendirmiştir.¹⁷²

Hicri üçüncü yüzyıl başlarında teşekkül eden bu zümrenin yolunun, Kuran ve Sünnet yolu olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Selefiyye, Kur'an ve Sünnet'te belirtilen esaslara, akıl ve rey'e müracaat etmeksizin ve te'vile başvurmaksızın olduğu gibi inanmaktadır. Allah'ın sıfatları ve sair itikadi konularda ayrıntıya yer vermemekte ve inceden inceye fikir yürütmemektedir. Nassları aynen kabul ederek müteşabihleri ve zor meseleleri çözmek için aklın hakemliğine veya te'vile yanaşmamaktadır. Allah'ın eli, arşı, gelmesi, inmesi ve benzeri ayetlerin anlamı hakkında fikir yürütmemek gerekir.¹⁷³ Buna bakarak inanç esasları konusunda nasslarda olan ifadeleri olduğu gibi kabul edip akli delillere başvurmamaları onların akla önem vermedikleri anlamına gelmez İslam hukukunda problemlerin çözümü için akla başvurduklarını söylemek mümkündür.

Selefiyye'nin itikadi konulardaki temel prensipleri 7 madde halinde toplanmıştır. Bunlara kısaca değinecek olursak;

1. Takdis: Allah'ı cismaniyetten tenzih ve layık olmadığı şeyleri ona yakıştırmaktan kaçınmak.
2. Tasdik: Ayet ve hadislerdeki Allah'ın isim ve sıfatları olduğu gibi kabul etmek.

¹⁷² M. Sait Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 399.

¹⁷³ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 131.

3. Acz-i İtiraf: Ayet ve hadislerdeki müteşabihler hususunda hataya düşmek kuvvetle muhtemel olduğu için bu konulara dalmamak ve itikada dair bu meselelerin izahında aczi itiraf etmek.

4. Sükut: Cahilin müteşabihi sormaması ve alimin de bu tür sorulara cevap vermemek.

5. İmsak: Müteşabih ayetleri tevil ve tefsirden kaçınmak.

6. Keff: Kalbi bile bu konulara eğilmekten alıkoymak.

7. Marifet Ehline Teslim: Bu işi ehline vermek yani, nebi ve ashabin yolunu tutmaktır.¹⁷⁴

Selefiyye'nin sözlük ve terim anlamına değinip temel özellik ve inançları hakkında kısaca bilgi verdikten sonra şimdi Selefiyye'de mehdi düşüncesinin nasıl yer aldığına bakalım.

2.2. Selefiyye'de Mehdilik

Selefiyye'nin mehdiliğe bakışının daha çok Kur'an-ı Kerim ve hadis literatüründeki mehdi ile ilgili bilgilere dayandığını görmekteyiz.

Selefiyye hadis âlimleri, Şia'ninkinden farklı da olsa ahir zamanda bir mehdinin geleceğini kabul etmişlerdir. Onların telakkisine göre kıyametin büyük alâmetlerinden biri olan mehdi, Hz. Hasan veya Hüseyin'in soyundan gelen bir ailenin çocuğu olarak Medine'de doğacak, Mekke'de mehdiliğini ilân edecektir. Adı Muhammed b. Abdullah'tır. İlahi emirleri hayata geçirecek, sünnetleri ihya edip bidatları ortadan kaldıracak, başta Cebrail ve Mikail olmak üzere meleklerden oluşan orduların da desteğiyle dünyanın tamamına hâkim olan bir devlet kuracak, Tevrat ve İncil'in asıllarını bulup Ehl-i kitabın Müslüman olmasını sağlayacak, zulmü kaldırıp adaleti tesis edecek, devrinde herkes zenginleşecek, barış ortamını gerçekleştirip düşmanlıkları sona erdirecektir.¹⁷⁵

Yedi yıl süren bir iktidardan sonra Hz. İsa gökten inecek ve Deccal'i birlikte öldürdükten sonra yönetimi ona devredip otuz beş veya kırk yaşlarında vefat edecektir. Kesinlik ifade eden hadislerle sabit olduğundan bu olayların kabul edilmesi zaruridir. Bazı ayetlerde de mehdiye işaret edilmiş ve kıyametin kesin bir alâmeti olduğuna

¹⁷⁴ Zübeyir Yetik, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Beyan Yay., İstanbul, 1990, s. 148.

¹⁷⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdi", s. 372.

dikkat çekilmiştir. Sünnî kelimcileri ise eserlerinde mehdi inancına ya hiç temas etmemiş veya kıyamet alâmetleri arasında kısaca değinip bunun aslı bir inanç konusu olmadığına dikkat çekmişlerdir.¹⁷⁶ Selefîyye'nin mehdi konusundaki görüşlerinin bu konudaki hadis rivayetlerine dayandığını söylemek mümkündür.

3. HARİCİLİKTE MEHDİ DÜŞÜNCESİ

3.1. Haricilik

Haricilik, İslam Mezhepler tarihinde ortaya çıkan kendine özgü fikirlere sahip ilk siyasi-itikadi düşünce akımı olarak kabul edilir.

Harici, sözlükte “ayrılan, isyan eden, karşı çıkan ve saf değiştiren” anlamındaki huruç kökünün sonuna nispet eki getirilmek suretiyle elde edilen bir sıfat olup çoğulu “Havariç” şeklindedir. Fırkanın adı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Öncelikle “Harici” ismi, muhalifleri tarafından verilmiş bir isim olup “insanlardan, dinden, haktan veya Hz. Ali'den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar” anlamı kastedilerek isimlendirilmiştir. Harici şeklindeki bu isimlendirme, kınamak ve kötülemek amacıyla muhalifleri tarafından kullanıldığı için başlangıçta Hariciler tarafından benimsenmemiştir. Ancak daha sonra bu kelimeyi kendi arzuları doğrultusunda tanımlamaya ve güzel anlamlar yükleyerek içselleştirmeye çalışmışlar. Bu bağlamda “*Kâfirlerin arasından çıkararak Allah ve peygamberine hicret edenler*” (Nisa 4/100) ayetinde tasvir edilen anlamda “Harici” olduklarını ileri sürerek kelimeye güzel bir anlam yüklemeye gayret etmişlerdir.¹⁷⁷

Hariciler daha çok kendilerini Allah'a satanlar anlamında “Şurat” ismini kullanırlar. Biz nefislerimizi Allah için, Allah'ın dini için satanlarız, derler ve Kuran'dan şu ayetleri de delil olarak gösterirler.

*“Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını Tevrat, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak cennete karşılık satın almıştır.”*¹⁷⁸

*“İnsanlar içinde, Allah'ın rızasını istedikleri için canlarını satanlar vardır.”*¹⁷⁹

¹⁷⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Mehdi”, s. 372-373.

¹⁷⁷ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011, s. 123.

¹⁷⁸ Tevbe, 9/111.

¹⁷⁹ Bakara, 2/207.

Bu isim genel olarak hemen bütün fırkalar tarafından benimsenip kabul edilmesine rağmen, zaman zaman farklı isimlerle tali gruplar ortaya çıkmıştır. Fırkanın ilk mensupları Muhakkimetü'l Ula, Harura'da toplananlar Haruriye, önemli liderleri etrafında toplananlar ise bunlara izafetle Vehbiyye, Ezarika, İbaziyye ve benzeri isimlerle anılmışlardır.¹⁸⁰

Haricilerin ne zaman ortaya çıktığı konusunda tartışmalara olsa da hemen hemen bütün tarihçiler Haricilerin doğuşunu Sıffin Savaşı'nda hakem olayına bağlamışlar. Sıffin Savaşı'nda (h.37/m.657) Muaviye'nin ordusu kesin mağlubiyete uğratılmak üzere iken Amr b. el-As, Mushaf'ı mızrakların ucuna bağlatarak Hz. Ali'nin ordusundaki Iraklıları Allah'ın kitabının hakemliğine davet etti. Bu hareket, Iraklılar üzerinde Amr'ın beklediği tesiri gösterdi. Kendilerine Kurrâ (çok Kur'an okuyanlar) denilen, daha çok bedevi kabilelere mensup Iraklı gruplar, tahkime gidilmesi hususunda ısrar ettiler. “Ben Muaviye ve Amr'ı Mekke sokaklarından tanırım. Onlar size tuzak kuruyorlar, bunu unutmayın!” diyen Hz. Ali'yi dinlemediler, hatta onu tehdit bile ettiler. Başka çare kalmadığını gören Halife savaşı durdurmak zorunda kaldı. Tahkime gidilmesinde ısrar edenlerden biri olan Eş'as b. Kays, Ali'nin karşı çıkmasına rağmen Ebu Musa el-Eş'ari'yi Iraklıların hakemi olarak ilân etti. Muaviye'nin hakemi ise Amr b. el-As idi. Askerlerin pek çoğu ve özellikle Temim kabilesine mensup olanlar, tahkimin aleyhlerine neticeleneceğini görünce, yaptıklarından pişman olup bunu telafi etmenin yollarını araştırmaya başladılar. Bunun için de “*lâ hükme illâ lillâh*” (hüküm ancak Allah'a aittir) sloganıyla tahkime ve tahkim sonucu varılan anlaşmaya karşı çıktılar. Hz. Ali'ye karşı gelerek onu hakemlerin hükmüne razı olması için zorlayan ve hakemi dahi ona baskıyla seçtiren bu grup, daha sonra hakeme gitmeyi büyük bir suç kabul etti. Hatta Hz. Ali'den, işlediği bu suçtan ötürü tevbe etmesini istediler. Hz. Ali'nin, hakeme gitmeyi kabul etmekle küfre düştüğünü iddia ettiler. Kendileri de başta hakem olayında ısrar ettikleri için aynı şekilde küfre düştüklerini ancak bundan tevbe ettiklerini söylediler. Bunun üzerine anlaşmayı bozması ve tevbe ederek tahkimi reddetmesi hususunda halife Hz. Ali'yi ikna edemeyince, onu terk edip Kufe yakınındaki Harura denilen yere çekildiler ve böylece ilk Harici zümreyi oluşturdular.¹⁸¹ İslam Mezhepleri Tarihi kaynaklarında

¹⁸⁰ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 84.

¹⁸¹ Mehmet Dalkılıç, ‘Haricilik’ *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Üniv. Web- Ofset, Eskişehir, 2010, s. 44

Haricîliğin doğuşu ve tarihi gelişimi ve günümüzdeki durumu ile alakalı detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Biz burada konuya kısaca değinmekle yetineceğiz.

Haricilerin doğuşu ve tarihi seyrini kısaca belirttikten sonra bu firkada mehdi düşüncesinin nasıl yer aldığına bakalım.

3.2. Haricilikte Mehdilik

İslam Mezhepler tarihinde çok sık mezheplerin kendi içinde çeşitli fırkalara ayrıldığını biliyoruz. Şüphesiz bu durum Hariciler için de geçerlidir. İşte mezheplerle ilgili literatürde Haricilere nispet edilen, isim ve sayıları farklı çeşitli fırkalar ve tali gruplar bulunmaktadır. Bunların içinde Haricilerin günümüze kadar ulaşan tek fırkası olan klasik İslam mezhepleri tarihi kaynaklarında İbadiyye'nin tali fırkalarından biri olarak gösterilen Yezidiyye'nin mehdi konusundaki görüşlerine yer vereceğiz.

İbadiyye'nin tali fırkalarından Yezidilik, Yezid b. Üneyse adında bir şahsın taraflarından oluşan fırkadır.¹⁸² Yezidiyye, dünyanın son zamanlarında İslam şeriatının ortadan kalkacağı şeklindeki görüşlerinden dolayı gulattandır.¹⁸³

Yezidiyye'nin aşırı fırka olarak addedilmesinde neden olan görüşü, Allah'ın acemlerden bir peygamber göndereceğine dair görüşüdür. Yezid'e göre bu peygambere gökten bir cümleden ibaret bir kitap indirilecek ve o bununla Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu şeriatı kaldıracaktır. Ona tabi olanlar ise Kuran'da ismi geçen Sabii dini üzere olacaktır. Fakat bunlarla Harran ve Vasıt'ta mevcut olan Sabiiler'in hiçbir benzerliği yoktur.¹⁸⁴ Yezid b. Uneyse'nin yukarıda belirtilen inancı benimsemesinde yaşadığı Fars muhitinin etkili olması mümkündür. O devirde, bu bölgede henüz İslam benimsemeyerek eski dinlerinde, yani Mecusilikte sebat eden birçok insan bulunmaktaydı ve bu insanlar inançları gereği Zerdüşt neslinden gelecek bir kurtarıcı beklemekteydiler. Yezid'in de onlara kendi görüşlerini cazip kılmak veya Mecusiliğin etkisinde kalarak bu inancı benimsemesi muhtemeldir.¹⁸⁵

¹⁸² Muhammed bin Abdülkerim eş-Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal (Dinler ve Mezhepler Tarihi)*, (çev. Muharrem Tan), Kabalcı Yay., İstanbul, 2014, s. 114; Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'î İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin (İlk Dönem İslam Mezhepleri)*, (çev. Mehmet Dalkılıç vd.) Kabalcı Yay., İstanbul, 2005, s. 115; Abdulkahir el-Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Firak (Mezhepler Arasındaki Farklar)*, (çev. Ethem Ruhi Fırlalı), TDV Yay., Ankara, 2011, s. 216.

¹⁸³ Bağdadi, a.g.e., s. 75.

¹⁸⁴ Bağdadi, a.g.e., s.216; Şehristani, a.g.e., s. 114.

¹⁸⁵ Agil Şirinov, *İslam Mezhepleri Tarihi Literatüründe Aşırı Fırkalar ve Görüşleri*, MÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 112-113

Şimdi belirttiğimiz gibi Haricilerin günümüze kadar ulaşan tek fırkası İbadiyye'nin bir devamı olarak kendilerini gösteren bir grubun mehdi konusundaki fikirlerine bakalım. Haricilik düşüncesi, kendine has görüşleri ve üslubuyla İslam Tarihi'nin ilk dönemlerinde ortaya çıkan Haricilerin ortadan kalkmasıyla son bulmamaktadır. Kitman¹⁸⁶ devresinde yaşayan ve kendilerini Muhakkime¹⁸⁷ adıyla bilinen kimselerin devamı olarak gören İbadiyye¹⁸⁸ fırkası bir yana bu asırda da Haricilerin metodunu ve üslubunu kullanmış, onların fikirlerinden ve görüşlerinden çok yararlanmış cemaatler vardır. Bu cemaatlerin en meşhuru, Cemaatu'l Müslimin – veya medyanın kendisine verdiği isimle- Tekfir ve Hicret Cemaati'dir.¹⁸⁹

Hariciler, “el-Cemaatu'l-Müslime” (Müslüman cemaat) olduklarını iddia edip kendilerine düşmanlık yapan kimselerin küfrüne hükmettikleri gibi Tekfir ve Hicret Cemaati de aynısını yapmıştır. Çünkü kendilerinin Müslüman cemaat, liderlerinin beklenen mehdi olduğunu; onun eliyle İslam'ın zaferinin tamamlanacağını ve diğer dinlere karşı üstün geleceğini iddia etmişlerdir.¹⁹⁰

Tekfir ve Hicret Cemaati kendilerinin ahir zaman cemaati olduklarını iddia etmişler ve bu iddialarının sonucu, Tekfir ve Hicret Cemaati'nin liderleri Şükri Mustafa'nın bu ümmetin beklenen mehdisi olduğu, otoritenin onu öldüremeyeceği, bu uğurda sarf ettiği bütün çabaların boşa çıkacağı şeklindeki görüşleri doğdu. Çünkü Yahudi ve Hristiyanlarla savaşması, yeryüzünün her tarafında zafer bayraklarını yükseltmesi için Allah Teâla onu koruyacak, onun eliyle dinini diğer bütün dinlere üstün kılacak ve ona yeryüzünde dilediği kadar idare etme imkânı verecektir.¹⁹¹

Tekfir ve Hicret Cemaati, “Beklenen Mehdi” meselesine çok önem vermiş, bu mesele onların kitapçıklarında geniş bir yer işgal etmiştir. Mesih'in ortaya çıkacağı dönem; bu dönemde Mehdi'nin ortaya çıkışı ve Deccal ile Hz. İsa arasında kesin bir galibiyetle ve Deccal'in ölümüyle sonuçlanan bir savaşın meydana geleceği zaman

¹⁸⁶ Kitman gizlemek anlamında olup takiyye yerine kullanılan bir kelimedir. Haricilerin İbadiyye fırkası, baskı altında kaldıkları dönemlerde kitman devresinde olduklarını söyleyerek bazı davranışlarını gizlilik içinde yürütmüşlerdir.

¹⁸⁷ Muhakkime, tahkime karşı çıkarak ve Allah'tan başka kimsenin hükümlerine hakkı olmadığını söyleyerek Hz. Ali'den ayrılan ilk Hariciler için kullanılan bir isimdir.

¹⁸⁸ İbadiyye, Haricilerin önemli kollarından birisi olup bağlıları günümüzde de yaşayan tek Harici fırkasıdır. Kurucusu olan Abdullah b. İbad el- Murri et-Temimi'ye nispetle bu ismi almıştır.

¹⁸⁹ Ahmet M. A. Celi, *Çağdaş Haricilik Düşüncesi*, (çev. Adnan Demircan), Beyan Yay., İstanbul, 1997, s.11.

¹⁹⁰ Ahmet M. A. Celi, a.g.e., s. 58.

¹⁹¹ Ahmet M. A. Celi, a.g.e., s. 62-63.

hakkında geniş bilgiler vermişlerdir. Kitapçıklarından onların ümmetin ıslahının ancak “Cemaatu’l-Müslime” ve onun beklenen mehdisi eliyle olabileceği anlaşılıyor. Bu ancak kâfirlerin yok olmasından yahut iki süper güç arasında insanları helak edici; atom bombaları ve füzeler gibi silahları yok edici; Müslümanların savaş hazırlıkları olacak olan kılıçlar, mızraklar, atlar gibi doğal silahların dışında silahın kalmayacağı, yok edici bir savaşın meydana gelmesinden sonra olacaktır.¹⁹² Klasik İslam mezhepleri literatüründe ilk ortaya çıkan mezheplerden kabul edilen Haricilerin mehdilik inancı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Burada Haricilerin düşüncelerini benimseyen, kendilerini onların bir devamı olarak gören daha çok çağdaş niteliğinde bir cemaatin mehdi konusundaki görüşlerine yer verdik.

4. ŞİA’DA MEHDİ DÜŞÜNCESİ

4.1. Şia/Şilik

Arapça’da tabi olmak, bir kimseyi veya bazı kimseleri desteklemek, yayılmak ve bir şeyi tasdik etmek anlamındaki “ş-y-a” kökünden gelen Şia kelimesi, isim olarak taraftar, yardımcı, partizan, destekleyici, bir işi gerçekleştirmek için bir kimsenin çevresinde toplanmış grup ve zümre anlamına gelmektedir.¹⁹³

Terim olarak Şia, Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’ini halifelğe en layık insanlar olarak gören, Hz. Ali’yi meşru halife kabul eden, ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur.¹⁹⁴

Şia, Emevilere karşı Hz. Hüseyin’in intikamını almak ve bu arada Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak, onun soyuna yardım etmek için toplananları ve onlara taraftar olanları ifade eder.¹⁹⁵

Sünnî ve Şiî kaynakların tariflerine göre Şia;

- Hz. Ali’ye taraftar olanların,
- Hz. Ali’nin bizzat Hz. Peygamber’den sonra insanların en üstünü (efdal) olduğuna inananların,

¹⁹² Ahmet M. A. Celi, a.g.e., s. 63.

¹⁹³ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 113.

¹⁹⁴ Ethem Ruhi Fırlı, *İmamiyye Şiası*, Selçuk Yay., İstanbul, 1984, s. 9.

¹⁹⁵ Osman Oral, *İslam Mezhepleri Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, Oral Yay., Kayseri, ty., s. 46

- Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelğe tayin olunduğunu; dolayısıyla halifelğin onun ve Ehl-i Beyt'inin hakkı olduğunu ileri sürenlerin,
- Hz. Ali'den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan (Ehl-i Beyt), açık veya gizli bir nass ile tayin ve vasiyet olunacağını kabul edenlerin,
- İmamların büyük ve küçük günahlardan korunmuş (masum) ve özel (vehbi) bir bilgiyle donatılmış olduklarını söyleyenlerin teşkil ettiği bir topluluktur.¹⁹⁶

İbn Haldun (ö. 808/1405) Mukaddime adlı eserinde Şia hakkında daha anlaşılır biçimde ve derli toplu sayılabilecek şu açıklamayı yapar:

“Bil ki, Şia'nın lügat manası arkadaş ve etba demektir. Halef ve seleften olan fakih ve mütekellimin Şii ve Şia tabirlerini bir ıstılah olmak üzere Ali ve oğullarına taraftarlık edenlere tahsis etmişlerdir. Bütün Şii mezhepleri imamet, ümmetin düşünce ve oyuna bırakması doğru olan umumi maslahatlardan ve ümmetin tayini ile caiz olan işlerden olmadığı hakkında bir fikirdedirler. Bunu ittifakla kabul etmişlerdir. Bunlara göre imamet dinin temeli ve İslamlığın direği olduğu için Peygamberin bunu ihmal etmesi, bunu ümmetin düşünce ve oyuna bırakması doğru değildir. Peygamber ümmetine imamı kendisi tayin eder. İmam, büyük ve küçük her türlü günahlardan uzak ve korunmuş (masum) olmalıdır. Bundan dolayı Peygamber kendisi bizzat Ali'yi ümmetine imam tayin etmiştir.”¹⁹⁷

Şiiliğin ana görüşlerini özetleyecek olursak;

- Bütün Şii fırkaların ortak olarak ittifak ettikleri görüş İmamet meselesidir. Hz. Ali, Rasulullah'tan sonra en faziletli (efdal) kişidir.
- Hz. Ali ve soyu dışında başta ilk üç halife olmak üzere imamet makamına geçen kişiler zalimdir. Hz. Ali'nin hakkını gasp etmişlerdir.
- İmamlar nass ve tayinle belirlenmiştir. Ve günahlardan korunmuştur, masumdurlar.

¹⁹⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmamiyye Şiası*, s. 10.

¹⁹⁷ Ahmet Vehbi Ecer, *Şia ve Doğuşu*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri, 1983, s.132.

4.2. Şia'da Mehdilik

Şiilerin temel inanç esaslarından biri olarak kabul edilen mehdi düşüncesi, şu anda gizlenmiş olan ancak gelecekte zulümle dolmuş yeryüzünü adalet ile doldurmak için tekrar ortaya çıkacağına inanılan bir liderin varlığına inanılmaktadır. Şiilikte mehdilik, beş temel esastan biri olan imamet esasının bir devamı olarak ele alınmaktadır.¹⁹⁸

Şiilikte mehdi hayatî bir şahsiyet olup, ilahî emirlere uygun olarak yönetim kurmak üzere zuhur edecek olan bir şahsiyettir.¹⁹⁹

Şii kesimlerde beklenen kurtarıcı fikri mehdi inancının ortaya çıkmasında etkili olan sebepleri düşündüğümüzde onların tarihsel süreç içerisinde maruz kaldıkları eziyet ve baskılar, yaşadıkları hayal kırıklıkları ile alakalı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi, Emevi ve Abbasi idarelerine karşı yaşadıkları başarısızlıklar, Emevilerin baskı ve zulümleri, hayal kırıklıklar ve bunalmalar Şiilerde beklenen kurtarıcı fikrinin oluşumuna neden olmuştur.

Mehdi düşüncesinin nasıl ortaya çıktığını açıklayabilmek için meseleyi, Şia'nın oluşum sürecinde gelişen siyasi, içtimai ve dini olayları, sosyal ve psikolojik etkenleriyle birlikte ele almak gerekir. Hz. Ali döneminde hilafetin tartışmalı bir şekilde Muaviye'ye geçişi, Hz. Ali'nin şehit edilmesi, Hz. Hasan'ın hilafet işinden el çekmesi, ilk devirde Hz. Ali taraftarlarını ümitsizlik ve endişe içine sevkeden başlıca gelişmelerdi. Bu sebeple Ali taraftarlarının zihinlerinde bir kurtarıcı bekleme düşüncesinin ortaya çıkması için zemin müsait haldeydi. Şia'nın önde gelenlerinin, imamet Ali soyunun hakkı olduğu fikrini Şiilerin gönüllerinde sağlamlaştırmak ve Emevilerin veya sonraki dönemde Abbasilerin sahip olduğu iktidarın bir gün elde edileceği fikrini benimsetmek için, taraftarlarına mehdinin gelecek bu işi yapacağı şeklinde bir düşünceyi aşılamaş olmaları da muhtemeldir. Emevi ve Abbasi iktidarlarının Şiiler üzerinde uyguladıkları baskı politikasının da bu düşüncenin pekişmesinde rol oynadığı düşünülebilir. Zira zulüm, baskı ve çeşitli işkencelere maruz kalan, bunlara karşı koyma gücünü kendinde bulamayan, hadiseler arasında sebep ve sonuç ilişkisi kuracak sağlıklı bir iradeden yoksun halk toplulukları,

¹⁹⁸ Şiilikte beş temel esas (Uşulu'l- hamse), Tevhid, imamet, nübüvvet, adalet ve mead olarak isimlendirilmektedir.

¹⁹⁹ Ali Coşkun, *Mehdilik Fenomeni*, s. 96

kendilerini bu sıkıntılardan kurtaracak karizmatik bir lideri hayal etmeye başlamışlardır. İlk zamanlarda mehdi, zikrettiğimiz sebepler nedeniyle Şiiilerin siyasi lideri konumundayken sonradan mükemmel özellikleri olan büyük kurtarıcı imam şekline sokulmuş ve onu yüceltmek için hakkında birçok rivayetler uydurulmuştur.²⁰⁰

Şia'da mehdilik fikrinin ortaya çıkmasında "Gaybet" inancının da etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Gaybet inancı, Şii inancında, imamların ölmediğini, bir süreliğine gözden kaybolduklarını, kıyamete yakın bir zamanda tekrar görüneceklerini ifade eder. Gaybet kaybolan imamın gizliliğini ifade ederken zamanla beklenen kurtarıcı fikri olan mehdi inancıyla iç içe geçmiştir.

Hemen her Şii fırkanın gizli imamı Mehdi'dir. Bu gizli imamlar, görünen imamlarda bulunan bütün dini sıfatları kendilerinde bulundurmaktadırlar. Bu gizlilik, bir gün mutlaka son bulacaktır. O ilahi bir yardımla meydana çıkacaktır. Gizli imamın zuhuru sadece dünyayı zulüm ve haksızlıklardan kurtarıp temizlemek manasını taşımaz. O aynı zamanda muhtelif hükümdarlar eliyle çok çeşitli haksızlıklara uğratılan Al-i Beyt'i de zafere ulaştıracaktır.²⁰¹

Şii düşüncesinde Mehdi, geçmiş peygamberlerin birçoğunun karakterlerini taşımaktadır. Mesela, Nuh'un ömrünün uzunluğu, İbrahim Peygamberin doğumunun gizli olduğu, Musa Peygamberin korkusu ve gizlenişi, İsa Peygamberin hakkında insanların ihtilaf etmeleri, Eyüp peygamberin her türlü dertlerinden sonra rahata kavuşması ve Hz. Muhammed'in (sav) kılıcıyla çıkıp halkı doğru yola sevk etmesi ve kendisine tabi kılması, Mehdinin taşıdığı vasıflarındandır.²⁰²

Mehdilik ve Ric'at düşüncelerini, İslam toplumunda ilk ortaya çıkaran Muhtar es- Sekafi'dir. Ali'nin vefat etmesiyle o, Ali'nin ölümünü kabul etmeyip onun dünyayı kurtarmak amacıyla tekrar döneceğini iddia etmiştir. Müslümanlar arasında, Ehl-i Beyt ve onun İmamlarıyla alakası olmayan bu ilkeler zamanla Şiiilikte uygun ve verimli bir yer bulmuş ve geliştirmişler, hatta bu iki ilke Şia'nın temel esasları arasında yer almaktadır. İmamiyye – İsnâaşeriyye bu iki ilkeyi Ebû Abdullah Ca'fer es-Sâdık'a

²⁰⁰ Avni İlhan, "Şia'da Usulu'd-Din", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 423.

²⁰¹ Avni İlhan, a.g.e. s. 65.

²⁰² Mehmet Atay, *Kütüb-i Sitte'deki Mehdi Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniv. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003, s. 59.

nispet ettirmiş ve bu ilkelere inanmayan kimse Şia'dan sayılmayacağını iddia etmişlerdi.²⁰³

Şia grupları içinde yer alan Zeydiyye'nin, Carudiyye kolu hariç diğer kolları içinde Mehdi inancı yoktur. Burada şu önemli nokta karşımıza çıkmaktadır. Bazı Şii gruplarında Mehdi düşüncesi, itikati bir esas olmasına rağmen, bir diğer fırka bunu tamamen reddedebilmektedir. Bu konuda değil ehl-i sünnetle kendi içlerinde bile, belli bir fikir birliğine varamamışlardır.²⁰⁴

Mehdinin vasıfları ve zuhuru da Şii fırkalarına göre birtakım farklılıklar arz eder. Bu farklılıkların başında Mehdi'nin şahsiyeti gelir. Buna göre her Şii fırkasının Mehdisi ayrı şahıslardır. Ama vasıflarındaki cüzi farklılığına rağmen hepsi de “ismet” sıfatını haiz, “hususî bir ilim” ile mücehhez, “seçilmiş” insanlardır.²⁰⁵

Şia'ya göre İmam Mehdi'nin şahsiyeti meselesi, imametın bir cüz'ü olduğundan dinin en önemli meselelerindendir. Onlara göre İmam Mehdi, bin yüz küsur yıl önce doğdu ve o zamandan beri yeryüzünde yiyip içip yaşamaktadır. Zuhuru ve kıyamı için kendisine emredileceği günü beklemektedir. Gözlerden gaptır. Bazen insanlardan bir kısmı onu görür ancak tanıma, o da kendisini tanıtmaz. İsteddiği her yerde hazır bulunur. Âlemde meydana gelen her şeyi bilir, bütün memleket ve insanları ihata eder. Onun ineceği günü sadece Allah bilir. İndiğinde yeryüzü tamamen ona boyun eğecektir. Hz. İsa inerek arkasında namaz kılacaktır. Bütün milletler, bütün devletler ona teslim olacak, bütün din ve inançlar onun karşısında eğilecektir. Hz. Peygamber'in getirdiği sahih dini, bidat ve hurafelerden arındırarak hâkim kılacaktır.²⁰⁶

Şimdi Şii fırkalarındaki mehdi inancının nasıl işlendiğine bakalım.

4.2.1. Sebeiyye'de Mehdilik

²⁰³ İlmî Gura, *Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları*, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010, s. 62

²⁰⁴ Selman Kuzu, *Mehdi Deccal Mesih*, Merkür Yay., İstanbul, 2001, s. 59.

²⁰⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 254.

²⁰⁶ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, s. 91-92.

Sebeiyye, Hz. Ali hakkında aşırı fikirler ileri süren Abdullah İbn Sebe'ye tabi olanlara verilen isimdir. Sebeiyye, Galiyye²⁰⁷ adı altında toplanan Şii fırkalarının çekirdeğini teşkil eder. Galiyye'nin bütün fırkalarınca ileri sürülen iddiaların başlangıcı (beda hariç) Sebeiyye'de bulunur.²⁰⁸

İbn Sebe, Hireli bir Yahudi iken Hz. Osman zamanında Medine'ye gelerek Müslüman olmuştur. Annesi zenci bir cariyedir. Onun için "siyah kadının oğlu" İbn Sevda denir. Hz. Osman'dan görev istemiş, görev verilmeyince vilayetlere giderek halkı Hz. Osman'ın valileri aleyhine kışkırtmaya çalışmıştır. Önce Basra'ya sonra Kufe'ye ve Şam'a gitmiş, oralarda tutunamayınca Mısır'a geçmiştir. Burada görüşlerini yaymış ve taraftar toplamıştır.²⁰⁹

İbn Sebe, telkinlerine şöyle başlamıştır: "Her peygamberin bir varisi vardır. Hz. Ali de Hz. Muhammed'in varisidir. Hz. Peygamber peygamberlerin en hayırlısı, Hz. Ali de varislerin en hayırlısıdır. Hz. İsa'nın döneceğine inanıp da Hz. Muhammed'in döneceğine inanmayanların aklına şaşarım. Çünkü Hz. Muhammed bu dünyaya dönmeye Hz. İsa'dan daha hayırlıdır." der bu iddiasını Kur'an'dan "*Gerçekten Kur'an'ı sana farz kılan Allah, seni döneceğin yere (mead) döndürecektir.*"²¹⁰ ayetini delil getirir. Onun İslam akidesiyle bağdaşmayan bu görüşü bazı Şiiiler arasında benimsenmiş ve böylece rec'at akidesi teşekkül etmiştir.²¹¹

İbn Sebe, daha sonra Hz. Ali'nin peygamber olduğunu iddia etmiş; sonra onun hakkında bir ilah olduğunu iddia edecek kadar aşırı gitmiş ve Kufe'in azgınlardan bir topluluğu bu fikre çağırmıştır. Onlar hakkındaki bu haberler, Hz. Ali'ye duyurulmuş, bunun üzerine o da onlardan bir takımının iki çukurda yakılmasını emretmiştir. Ancak amcasının oğlu Abdullah b. Abbas buna mani olur. O "eğer sen onu öldürürsen taraftarların ihtilafa düşer, hâlbuki sen Şamlılarla savaşa gitme niyetindesin, birlik parçalanmasın." der. Bunun üzerine Hz. Ali, İbn Sebe'yi Medain

²⁰⁷ Sözlükte haddi aşmak manasına gelen gulüb kökünden çoğul anlamında bir nispet ismi olup "itidal çizgisini aşanlar" demektir. Terim olarak galiyye, imamet konusunda aşırı görüşler benimseyen ve Şia'ya bağlılık iddia eden gruplar için kullanılmaktadır. Bu aşırı fikirlerin bazıları; ilahi ruhun Hz. Peygamber'e daha sonra da Hz. Ali ve evladına geçtiği, Allah'ın kullara, kulların da Allah'a benzediği, peygamberliğin bitmeyeceği ve imametın peygamberliğe dönüşeceği, imamların gaybı bildikleri, imamların ölmeyip tekrar dönecekleri, ruhların bir bedenden başka bir bedene geçtiği gibi İslam'ın kesinlikle reddettiği çeşitli aşırı fikirlerdir. Bkn. Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, ss. 160-164.

²⁰⁸ Ahmet Turan, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Sidre Yay., Samsun, 2000, s. 75.

²⁰⁹ Ahmet Turan, a.g.e., s. 74

²¹⁰ Kasas, 28/85

²¹¹ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Abdullah b. Sebe", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. I, s. 133-134; Ahmet Turan, a.g.e., s. 75.

dolaylarına sürdü. Hz. Ali şehit edilince, İbn Sebe, öldürülenin Hz. Ali olmayıp onun suretine girmiş bir şeytan olduğunu, Hz. Ali'nin Hz. İsa gibi göğe çekildiğini iddia etmiştir. Ve demiştir ki: “Yahudiler ve Hristiyanlar Hz. İsa'nın öldürülmesi konusunda yalan söyledikleri gibi, Hariciler ve Navasıb (Hz. Ali'ye düşmanlık gösterenler) da Hz. Ali'nin öldürülmesi iddialarında yalan söylemişlerdir. Yahudiler ve Hristiyanlar ancak Hz. İsa'ya benzeyen çarmlı gerilmiş bir şahıs gördüler. Aynı şekilde Ali'nin öldüğünü söyleyenler de Ali'ye benzeyen öldürülmüş birini gördüler ve onun Ali olduğunu sandılar. Ali ise göğe çıkmıştır; dünyaya incek ve düşmanlarından intikam alacaktır.”²¹²

Sebeyye'den bir kısmının ileri sürdüğüne göre, Ali bulutlardadır; gök gürültüsü onun sesi, şimşek de onun kamçısıdır. Onun için bu kimselerden gök gürültüsünün sesini duyan, “Selam sana olsun, Ey Mü'minlerin Emiri” derdi. Bir rivayete göre İbn Sebe'ye, “Gerçek şu ki Ali öldürülmüştür.” dendiğinde şu cevabı vermiştir: “Bize, onun beynini bir torba içinde getirseniz bile, ölümünü doğrulamayız. O gökten inip yeryüzünün her bucağına hakim oluncaya kadar ölmez.”²¹³

Sebeyye, Beklenen Mehdi'nin Hz. Ali'den başkası değil, ancak Hz. Ali olduğunu, Hz. Ali'nin diri olduğunu ölmediğini, yakında yere ineceğini, indikten sonra zulümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracağını ileri sürmektedir.

4.2.2. Keysaniyye (Muhtariyye) 'de Mehdilik

Muhtar b. Ebu Ubeyd es-Sakafi²¹⁴,ye tabi olanların teşkil ettiği, Sebeyye gibi gâliyye olarak kabul edilen aşırı görüşleri olan firkadır.

Şia'da ortaya çıkan ilk dini-siyasi fikir hareketi olarak kabul edilen Muhtariyye, Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının intikamını almak amacıyla yola çıkan Muhtar es-Sakafi'nin önderliği nedeniyle bazın onun ismine atıfla Muhtariyye, bazen de Hz. Ali'nin hizmetçisi Keysan'a nispet edilerek Keysaniyye diye anılmaktadır. Sonraları Kerbiyye, Beyaniyye, Harbiyye gibi gruplara ayrılmış olan Muhtariyye'nin kolları arasında imamet ve mehdilikle ilgili bazı ihtilafli görüşler bulunmakla birlikte

²¹² Abdulkahir el-Bağdadi, a.g.e., s. 177.

²¹³ Abdulkahir el-Bağdadi, a.g.e., s. 178

²¹⁴ Ebu İshâk Muhtâr b. Ebi Ubeyd b. Mesûd es-Sekafi (ö. 67/687) hicretin 1. yılında doğdu. Babası sahabi idi. Kaynaklarda Hz. Hüseyin'in intikamını almak amacıyla ayaklandığı ancak Kûfe'de yakalanarak idam edildiği kaydedilmektedir. Geniş bilgi için bkn. İsmail Yiğit, “Muhtâr es-Sekafi”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. XXXI, s.54-55.

genel olarak Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan olmayan oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin önce imam ölümünden sonra da mehdi olduğuna inanılmıştır.²¹⁵

Kendilerine “el-Kerbiyye” denen Ebu Kerb ed-Darir'in taraftarlarının iddialarına göre Muhammed b. El-Hanefiyye sağdır, ölmemiştir. O, Radva dağıdadır ve yanında yiyeceklerini sağladığı su ve bal pınarları vardır. Sağında bir aslan solunda da bir panter, onu ortaya çıkacağı zamana kadar düşmanlarından korumaktadır. O Beklenen Mehdi (el-Mehdiyyu'l-Muntazar)'dir. Bu düşünce Küseyyir²¹⁶ ve Seyyid el-Himyeri²¹⁷'nin şiirlerinde de işlenmektedir.²¹⁸

Muhammed b. Hanefiyye'yi ‘Beklenen Mehdi’ olarak kabul eden ünlü şair Küseyyir bir şiirinde şöyle demektedir:

“Ey Mehdinin oğlu olan Mehdimiz!

Sen doğruyu buldun.

Razı olduğumuz ve ümit beslediğimiz sensin.

Sen peygamberden sonra insanların en hayırlısının oğlusun.

Hiç kuşku duymuyoruz ki sen hak olan imamsın

Ey Ali'nin oğlu! Sen de Ali gibi yürü.”²¹⁹

“Doğrusu Vasî'ye deki: Canım sana feda olsun! Sen bu dağda oturuyorsun.

Aramızdan sana uyanlara ve seni halife ve imam olarak adlandıranlara eziyet ettiler.

Dünyanın insanları, sana, aralarında kaldığın altmış yıl süresince düşmanlık ettiler.

²¹⁵ Fatih Topaloğlu, *Şia'da Mehdi İnancının Oluşumuna Fars Kültürünün Etkisi*, e-Makalat Mezhep Araştırmaları, v-2, Güz 2012, s. 128.

²¹⁶ Ebu Sahr (Ebu Cum'a) Küseyyir b. Abdirrahman (b. Ebi Cum'a) b. el-Esved el-Huzal (ö. 105/ 723): Emevi Devleti'nin meşhur şairlerindendir. Ric'ata inanan aşırı şiilerdendir. Şia'nın Keysaniyye koluna mensup olan Küseyyir şiirlerinde Ehl-i beyt'e bağlılığını, nübüvvetin Hz. Ali'ye ve oğullarına geçtiğini, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin beklenen mehdi olduğunu dile getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkn: Mustafa Çuhadar, “Kuseyyir”, *DİA*, Ankara, 2002, c. XXVI, ss. 575-576.

²¹⁷ Ebû Hâşim (Ebû Âmir) Seyyid İsmâil b. Muhammed b. Yezîd b. Rebîa b. Müferriğ el-Himyerî (ö. 173/789): Tenasüh, rec'at, müt'a nikahı gibi bazı hususları benimseyen, önce Keysaniliği benimsemiş, Mekke'de İmam Ca'fer es- Sadık'la görüştüktan sonra İmamiyye'yi kabul eden yaşadığı dönemde en önemli şairler arasına giren bir Arap şairidir. Ayrıntılı bilgi için bkn: Zülfikar Tüccar, “Seyyid el-Himyerî”, *DİA*, İstanbul, 2009, c. XXXVII, ss. 62-63.

²¹⁸ Abdulkahir Bağdadi, a.g.e., s.32; Mustafa Öz, “Keysaniyye”, *DİA*, Ankara, 2002, c. XXV, s. 364.

²¹⁹ Cevat Meşkur, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, (çev. Mehmet Mahfuz Söylemez, Mehmet Ümit, Cemil Hakyemez) Ankara Okulu Yay., Ankara, 2011, s. 292.

İbnu 'l-Havle, ölümü tatmadı ve toprak da onun kemiklerini içine almadı.

O melekler ona söz söylemek üzere etrafında dönüşürlerken, Radva vadilerinde akşamladı.

Onun her gün için rızkı ve suyu vardır ve onlarla yiyeceği sağlanır.”²²⁰

Seyyid b. Muhammed el-Himyeri de bir şiirinde Muhammed b. Hanefiyye'nin isminin Havle olduğunu, onun yetmiş sene Radva dağında onlara gözükmeyeceğini; sonra ortaya çıkarak kendilerine hükümdar olacağını; ilk olarak buluta binmiş, kılıcını çekmiş bir şekilde meleklerle birlikte zorba Emevioğullarıyla savaşacağını; sonra Beyt'ül Haram'ın üstüne ineceğini; Hacerü'l Esvet'in yanına Bedir ehlinin yaptığı gibi insanların ona biat edeceğini; Şia'nın gönlü yardım konusunda ferahlayınca kadar Allah'ın (cc) onun taraftarlarını kabirlerinden çıkararak göndereceğini ve düşmanlarını öldüreceğini söyler.²²¹

Muhammed b. Hanefiyye'nin Rasulullah (s.a.v.) tarafından müjdelendiğine dair delil getirerek, Nebi (s.a.v.)'in ümmetini onun ismi ve künyesi altında toplanmaları için uyardığını; Hz. Ali'ye kendisinden sonra bir oğlu olacağını, ona ismini ve künyesini verdiğini söylediler. Nebi (s.a.v.)'den sonra Muhammed b. Hanefiyye doğdu ve ismini Muhammed, künyesini Ebu Kasım koydular. Yine onlara göre Nebi (s.a.v.)'den gelen bir rivayette O şöyle buyurmuştur: “Mehdi, ismi ve künyesi benim ismim ve künyemle uyuşan, ehli beytimden bir kişidir.” Eğer mehdi Muhammed b. Hanefiyye'den başka birisi olsaydı ve Nebi (sav)'in ismini ve künyesini beraber kullansaydı, Allah'a ve Resulüne (s.a.v.) asi olmuş olurdu. Çünkü Nebi (s.a.v.) isminin ve künyesinin bir arada kullanmasını yasaklamıştır. Mehdi Allah'ın kullarına karşı bir (delili) hüccetidir. Hüccet Allah'ı kullarından daha iyi bilir ve Allah'a karşı onlardan daha itaatkârdır. Durum böyle olduğu halde O'nun Resulüne nasıl muhalif davranır. İşte bu bağlantıya dayanarak Muhammed b. Hanefiyye'nin mehdi olduğunu iddia ettiler.²²²

Kısaca Keysaniyye'de mehdilik fikri Muhtar b. Es-Sakafi'nin çabalarıyla Muhammed b. Hanefiyye'nin şahsında şekillenmiş ve buna göre onun ölmediği ve

²²⁰ Bağdadi, a.g.e., s. 33-34

²²¹ Yaşar Kocadağ, *Keysaniyye'nin Doğuşu, Gelişimi ve Düşünceleri*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s. 58.

²²² Yaşar Kocadağ, a.g.t., s. 58.

tain edilen zamanda tekrar yeryüzüne inip yeryüzünü adaletle dolduracağı anlamında kullanıldığını görüyoruz. Bu daha sonra ri'cat kavramının da etkisiyle diğer Şii fırkalarına geçmiş ve temel inanç esası haline gelmiştir.

4.2.3. İmamiyye'de Mehdilik

İmamiyye, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali ve sırasıyla onun iki oğlu ile torunlarını Allah'ın emri, Peygamber'in tayini ve vasiyeti ile meşru imam kabul eden ve böylece on iki imama inanmayı dinin aslına dâhil bir rükün olarak görenlerin mezhebidir. Bugün Şia denilince bu fırka anlaşılır.²²³

Bu mezhebe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife imam olarak on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsnâşeriyye (on ikiciler/on iki imamcılar); imamlara inanmayı imanın şartlarından saydıkları için İmâmiyye; hem itikat hem de ibâdet ve muâmelatta İmam Cafer Sâdık'ın görüşlerine dayandıklarından dolayı Caferiyye; on ikinci imamın gelişini beklemeleri sebebiyle Ashâbu'l-intizâr (bekleyiciler) ve on ikinci imam için çokça kullanılan kâim (hayatta olan, var olan) ünvanına nisbetle Kâimiyye de denmiştir. Muhalifleri ise mezhebi, Râfıza ya da Râfiziyye diye anmışlardır.²²⁴

İmamiyye yahut on iki imamı kabul ettiği için İsnâşeriyye adını alan Şia fırkası, sırasıyla Ali b. Ebi Talip, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin, Zeyne'l Abidin, Muhammed Bakır, Cafer es-Sadık, Musa el-Kazım, Ali er-Rıza, Muhammed et-Taki, Ali en-Naki, Hasan el-Askeri ve Muhammed b. Hasan el-Mehdi'nin imametini benimsemekte, onların hata ve günahattan uzak masum, Hz. Peygamber adına İslam toplumunun sevk ve idaresini üstlenmesi gerekli kişiler oldukları belirtilmektedir.²²⁵

İmamiyye bir fırka olarak tam oluşumuna, on ikinci imamın kaybı ile başlayan Gaybet-i Suğra (küçük gizlilik) döneminden sonra kavuşmuştur; çünkü ancak bu devirden itibaren, Şii –İmamiyye düşüncesinin omurgası demek olan nass-tayin, imamet-vesayet, ilim-ismet gibi hayati görüşleri bütünüyle ortaya çıkmış, imamlar ve

²²³ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 290.

²²⁴ Mazlum Uyar, "Şiilik II", *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir, 2010, s. 122; Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 290

²²⁵ Mustafa Öz, *İmamiye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, s. 11.

onlardan sonra takip edilecek durum hakkındaki mezhep esasları kesinlik kazanmıştır.²²⁶

Mehdi düşüncesinin tam bir inanç esası olarak yerleştiği, şekillendiği fırka şüphesiz İmamiye veya bilinen diğer adıyla İsnâaşeriyye (On iki imamcılar)'dir. Bu inanç sadece bir inanç esası değil İmamiye'nin dayandığı tüm manevi yapının da temelidir.

On birinci imam Hasan el-Askeri hakkında birbirini tutmayan birçok iddia vardır. Onun ölümünden sonra İmamiye Şiası, genel olarak onun ölmediğini ileri sürenler (Vakıfetu'l Askeri), kardeşi Cafer'in imametini iddia edenler (Caferiyye), Ali en-Naki'nin sağlığında ölen oğlu Ebu Cafer Muhammed'in imamlığını benimseyenler (Muhammediye) gibi birbirinden farklı düşünceler ileri süren 14 yahut 16 gruba ayrıldı. Bu fırkaların düşüncelerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Hasan el-Askeri ölmemiş, sadece bir süre için kaybolmuştur. Görünürde oğlu yoktur, fakat el-Askeri, el-Kaim olduğu için ölmesi caiz değildir.
2. Hasan el-Askeri ölmüş olmasına rağmen ölümünden sonra yaşamasını sürdüren el-Kaim el-Mehdi'dir. Rivayetlere göre Kaim'in anlamı ölümden sonra ortaya çıkan, kendisinden sonra çocuğu yahut halefi olmadığı için tekrar kıyam eden imamdır.
3. Hasan el-Askeri ölmüş daha sonra imamet kardeşi Cafer'e intikal etmiştir. Zira el-Askeri onu halef tayin etmiş o da bunu kabullenmiştir.
4. Hasan el-Askeri'den sonra imamet, ölümünden birkaç yıl önce doğan Muhammed isimli oğluna geçmiştir. El-Askeri kesinlikle ölmüş, halefi olan oğlu da mestur olup görülmemektedir.²²⁷

Mehdi inancının tam manasıyla bir inanç esası olarak yerleştiği ve akaidinin buna göre şekillendiği yegâne Şii fırkası İmamiye veya İsnâaşeriyye'dir. Ancak İmamiye'nin mehdi inancını on ikinci imamda sabitleştirmesine kadar muhtelif safhalar geçirdiği ve on ikinci imamdan önce birçok imama "mehdi" gözüyle bakıldığı hususu da varittir. Mesela bazılarına göre "Beklenen Mehdi" İmamiye'nin beşinci imamı olan Muhammed el-Bakır'dır.²²⁸ Navusiyye ve İsmailiyye altıncı imam Cafer es-

²²⁶ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 291.

²²⁷ Mustafa Öz, *İmamiye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, s. 24-25.

²²⁸ Bağdadi, a.g.e., s. 45

Sadık'ın ölmediğine ve “Beklenen Mehdi” olduğuna inanır. İmamiyye arasında belli bir şahıs tayin etmeksizin mehdi bekleyen fırka Şumeytiyye'dir.²²⁹

Şii-İmamiyye'nin on ikinci ve son imam olarak inandıkları Muhammed b. el-Hasan, 15 Şaban 255/25 Temmuz 869 tarihinde Samarra'da doğmuştur. Babası el-Hasan el-Askeri, annesi de Nercis Hatun'dur.²³⁰ İmamiyye'ye göre, beklenen Mehdi, On ikinci İmam Muhammed b. el-Hasan'dır. O ölmemiştir ve kıyamet kopmadan önce gelerek, zulümle dolu dünyayı adalet ve doğruluğa kavuşturacaktır.

Künyesi Şii rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in künyesinin aynı, Ebu'l Kasım'dır. Pek çok lakabı vardır: Sahibu'z-Zaman (Zamanın Sahibi), el-Kaim (ayakta duran), el-Hüccet (kesin delil), el-Muntazar (beklenen), el-Mehdi (hidayet olunmuş). Bunlardan en meşhuru el-Kaim, el-Muntazar ve el-Mehdi'dir. Şii-İmamiyye, on ikinci imamın adını söylemez, lakabı ile andıktan sonra “Accelallahu Ferecuhu” (Allah onun zuhurunu çabuklaştırın) derler.²³¹

İsnaaşeriyye'nin on birinci imamı Hasan el-Askeri'nin (ö. 260/873) yılında vefatından sonra mensupları on dört gruba ayrılmış ve imamın ölmediği, imamet görevini yapacak oğlu bulunmadığından dünyanın imamsız kalmaması için öldükten sonra tekrar imamet görevini devraldığı veya ölümünün ardından imametın kardeşi Cafer'e geçeceği yahut ölümünde beş yaşında olan oğlu Muhammed'in imam olması gerektiği gibi hususlarda ihtilafa düşmüşlerdir. Çoğunluk Hasan el-Askeri'nin oğlu Muhammed'in imametini kabul etti. Onlara göre Askeri. Abbasilerin kötülük yapmasından korktuğu için oğlunun doğumunu gizlemek zorunda kalmıştı. Daha doğumundan itibaren kendisine birçok mucize atfedilen Muhammed b. Hasan, beş yaşında iken kırk yaşındaki bir kişinin olgunluğuna ulaşmıştı. Bu imam babasının ölümünden sonra Abbasilerin kendisini öldürme niyetinde olduğunu bildiği için Allah'ın takdir ettiği bir zamana kadar gaybete²³² girmiştir. Şii literatüründe genellikle “Kaim” diye adlandırılan sonuncu imam Samerra'da daha sonra büyük bir caminin

²²⁹ Bağdadi, a.g.e., s. 46

²³⁰ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmamiyye Şiası*, s. 171

²³¹ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmamiyye Şiası*, s. 171

²³² Gaybet, Mehdi düşüncesiyle bağlantılı önemli bir kavramdır. Kelime olarak “ğâbe”nin mastarı olup, yalnızlık, uzak kalma hali ve görünememe gibi anlamlara gelir. Bu kavram, özellikle Şii fırkalar tarafından, liderlerinin ölmeyip gözden kaybolduğu ve hayatlarının, kıyamet sahnesini başlatmak için uzatıldığı bir durum olarak ele alınmıştır. Geniş bilgi için bkn: Avni İlhan, “Gaybet”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. XIII, ss. 410-412.

inşa edildiği yerde bulunan evinin mahzenine girerek gizlenmiş ve gözden kaybolmuştur.²³³

Bu gaybet hali, ilkinde imamın insanları, insanların da imamı görüp irtibat kurabilecekleri kısa süreli gaybet anlamında el-Gaybetü's Suğra, diğeri imamın insanları görebileceği fakat insanların imamı görüp irtibat kuramayacakları uzun süreli gaybet anlamında el-Gaybetü'l Kübra olarak ikiye ayrılmıştır. El-Gaybetü's Suğra yahut kısa süreli gaybet, Hasan el-Askeri'nin 8 Rebiulevvel 260'ta (1 Ocak 874) tarihindeki ölümünden itibaren başlamış, son sefir Ali b. Muhammed es-Semeri'nin 15 Şaban 329 (15 Mayıs 941) tarihinde ölümü ile nihayete ermiştir. Bu tarihten sonra başlayan uzun süreli gaybet yahut el-Gaybetü'l Kübra halen devam etmektedir. Kısa süreli gaybet döneminde sefir (çoğ.süfera), naib (çoğ. nevvab) yahut vekil (çoğ. vükela) diye adlandırılan görevliler²³⁴ imamla toplum arasında irtibat kurmuşlar, ortaya çıkan problemleri imama arz ederek onun emir veya yasaklarını topluma ulaştırmışlar, imama gelen humus ve diğer gelirleri imam adına toplayıp muhafaza etmişlerdir. Yaklaşık yetmiş sene süren bu dönemde Şia toplumu Ebu Amr Osman es-Said (ö. 265 / 879 I?I), Ebu Cafer Muhammed b. Osman b. Said (ö. 305 / 917), Ebu'l Kasım Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti (ö. 328/ 940) ve Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed es-Semeri'yi (ö. 328/940) sefir olarak benimsemiştir.²³⁵

Birinci gaybet olan kısa gaybet, imamla insanlar arasında sefirlerin aracılık yaptığı dönemdir. Bu dönemde on ikinci imam ile insanlar arasındaki münasebeti, arka arkaya gelen dört sefir temin etmiştir. Dördüncü sefir Ali b. Muhammed es-Semeri (ö.328/940)'nin ölümü ile ikinci gaybet veya "el-Gaybetü'l- Kübra" (uzun gaybet) başlamıştır. Rivayete göre, Birinci Sefir Osman b. Saîd vefat edince Ebi Cafer Muhammed b. Osman'a vasiyet etmiş, Ebu Cafer de Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Rûh'a,

²³³ Avni İlhan, "Gaybet", *DİA*, İstanbul, 1996, c. XIII, ss. 410-412.

²³⁴ İsnâaşeriyye Şiası'na göre on ikinci imamın gaybeti döneminde onun adına faaliyetleri yürüten kişilere verilen unvan. On birinci imam Hasan el-Askeri'nin 260 (874) yılında ölümünün ardından beş veya altı yaşındaki oğlu Muhammed b. Hasan el-Mehdî 260-329 (874-941) yılları arasında gaybete girdi. Bu esnada onun tarafından görevlendirilen ve Şia toplumu içinde imamın temsilcisi sayılan kimseler cemaati imamın tavsiyesine göre sevk ve idare etti. Başta humus olmak üzere imama verilmesi gereken vergileri teslim aldı, ortaya çıkan bazı problemleri imama arz edip emir ve tavsiyelerini halka bildirdi. Bu işle görevlendirilen kişiler sefir, vekil, nâib ve bab diye anılmıştır. Sayıları on ikinci imam tarafından dörtle sınırlandırılan bu kimseler kaynaklarda "es-süferâü'l-erbaa" (en-nüvvâbü'l-erbaa) diye zikredilmiştir. Mehdî tarafından görevlendirilmediği halde sefirlik iddia eden kimseler de "es-süferâü'l-müzevirûn" (yalancı sefirler) diye nitelendirilmiştir. Geniş bilgi için bkn: Mustafa Öz, "Sefir", *DİA*, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 304.

²³⁵ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 220

Hüseyin b. Rûh da, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es- Semeri'ye vasiyet etmiştir. es-Semeri vefat edeceği zaman ona vasiyeti sorulmuş o da, “Emir Allah'ındır, O karar verecek” demiştir. Böylece onun vefatıyla “tam”, yani ‘el-Gaybetü'l- Kübra’ başlamıştır. Bu ikinci gaybet, Allah'ın dileği doğrultusunda, bir sebebe dayalı olarak, sefirler ve araçların kalktığı kâinat için planlanan bir dönemdir. Bu dönem boyunca imtihan, eleme ve arınma gibi etmenlerin tümü gerçekleşecektir. El-Gaybetü'l- Kübra, halen sağ olduğuna inanılan Onikinci İmam Muhammed el- Mehdi'nin ortaya çıkışına kadar devam edecektir.²³⁶

Günümüze kadar devam eden ve imamla herhangi bir şekilde imamla irtibat kurulması mümkün olmayan bu devrede Şii Müslümanın görevi, inancına halel gelmeksizin, imamın ortaya çıkacağı zaman için ileri sürülen tahmin ve farazilere iltifat etmeden, imamın zuhurunu sabırla beklemektir. Hz. Peygamber'e isnat edilen bir hadiste, ümmetin en iyi amelinin Allah'ın izni ile ortaya çıkacak el-Kaim'in zuhurunu beklemek olduğu, Cafer es-Sadık'tan nakledilen bir haberde de el-Kaim'in zuhurunu beklerken kendisine ölüm gelen kimsenin, onun çadırında onunla beraber olanlar gibi sevaba nail olacağı belirtilmiştir. Buna muhalif olarak gaybeti halinde onu inkâr etmek, İblis'in Âdem'e secde etmemekle Allah'ın emrine karşı gelmesine benzetilmiştir.²³⁷ Gizlilik döneminin uzun sürmesi, zorluklar, düşmanların çokluğu ve kötülüklerin yaygınlaşması bekleyişte olanları ümitsizliğe düşürmemelidir. Sabretmek gerekir. Muhaliflerin sataşmalarına, kınamalarına ve alaylı sözlerine tahammül etmek bir görevdir. Bekleyişte olanlara şöyle denecektir: “Eğer doğru sözlü iseniz Allah'tan verilen söz ne zaman gerçekleşecek?”, “Gaib imam ne zaman ortaya çıkacaktır?” bu ve benzeri sözler, bazı insanların inancını sarsabilir. İmam Hüseyin bu konuda şöyle buyurur: “ Her kim gizlilik döneminde incitici sözlere ve yalanlayıcı ifadelere sabreder ve imanını yitirmezse, Resulullah ile birlikte cihada çıkmış gibi olur.”²³⁸

İmamiyye doktrinine göre on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Askeri halen gaybet halindedir ve sağdır, yeryüzünü adaletle dolduracağı belirtilen kaim el-mehdi odur. İmamiyye'de onun zuhuruna ve beklenen mehdi olduğuna inanmak bir iman esasıdır. Mehdinin ortaya çıkacağı yer ve zaman da merak konusu olmuş. Onun Bedir Savaşı'na katılanların sayısı kadar (313) insanla gerçekleştireceği zafer ve

²³⁶ Cemil Hakyemez, a.g.m., s. 138-139.

²³⁷ Mustafa Öz, *İmamiyye Şiasında Onikinci imam ve Mehdi İnancı*, s. 73

²³⁸ Cevad Muhaddisi, *Sobh-i Omid*, (çev. Mehmet Mansuri), Kevser Yay., İstanbul, 2007, s. 30-31.

hâkimiyet süresi konusunda birbiriyle çelişen haberler nakledilmiştir. Rivayetlere göre mehdinin zuhur devresinde yeryüzü aydınlığa kavuşacak ve bütün hazinelerini ortaya çıkaracak, halk refah ve mutluluğa ulaşacak. Mehdi vasıtasıyla hidayete erecek ve mehdinin otoritesi bütün dünyaya hâkim olacaktır.²³⁹

İmamiyye uleması, Muhammed b. Hasan'ın beklenen mehdi ve kaybolduktan sonra ortaya çıkıp dünyayı ıslah edecek kişi olduğu konusunda Kuran, sünnet ve imamlarının ve sözlerinden, kendi anlayışlarına birçok delil ortaya koymuşlardır. Hasan el-Askeri'nin ölümünü takiben hemen kaybolan yahut gaybete giren bu sonuncu imamı, sefirler dışında hemen hiçbir kimse görmemiştir. Gaybete girmenin peygamberlerin sünneti olduğunu belirten İmamiyye, gaybeti Muhammed b. Hasan'ın amcası Cafer el-Kezzap tarafından öldürülme endişesi, Şia için bir imtihan vesilesi olması, açıklanmasına izin verilmeyen bir sebebe bağlı bulunması, batıl esaslar üzerine kurulmuş bir idari sistemde gizli imama uymanın zahir imama uymaktan daha üstün bulunması gibi sebeplere bağlamaktadır. Onlara göre bu durum Şia için bir lütuf olarak kabullenilmelidir.²⁴⁰

İmamiye Şiası'nda mehdilik inancını özetlemek gerekirse öncelikle mehdi inancına çok ehemmiyet verildiğini söylemek mümkündür. Bu inanca göre Beklenen Mehdi (el-Mehdiyyu'l Muntazar) olarak kabul edilen, gaybete giren on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Askeri sağdır, ölmemiştir, kıyamet kopmadan önce ortaya çıkacak, Müslümanları içinde buldukları kötü durumdan kurtaracak, mazlumların hakkını zalimlerden alacak, suçluları cezalandıracak ve iyileri de mükâfatlandırarak, yeryüzünde adaleti tesis edecektir. İmamiyye'de onun zuhur edeceğine ve Beklenen Mehdi olduğuna inanmak bir iman esası haline gelmiştir.

4.2.4. Zeydiyye'de Mehdilik

Zeydiyye, İmamiye Şiası'nın zühd ve takvası ile meşhur dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeynelabidin (ö.b94/712) 'in oğlu Zeyd (ö. 80/699-122/740)'e ve onun ölümünden sonra oğlu Yahya (ö. 125/743)'yı imam olarak kabul edenlerin ortak adı²⁴¹

²³⁹ Mustafa Öz, "Mehdilik", *DİA*, Ankara, 2003, c. XXVIII, ss. 384-386.

²⁴⁰ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 219-220.

²⁴¹ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 187-188; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 270.

olarak tanımlanabilir. Klasik eserlerde Zeydiyye şöyle tanımlanmaktadır: Zeyd b. Ali el-Hüseyin b. Ali b. Ebi Talibe uyanlar ve imametini ilan ederek mücadele meydanına çıkan kişilerin hakkı olduğuna inanan kişi ve toplulukların müşterek adıdır.²⁴² Bu mezhep, mezhebin kurucusu kabul edilen Zeyd b. Ali²⁴³'ye nispetle Zeydiyye adıyla bilinir.

Mehdilik, Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali (ö. 122-740)'ye uyanların mezhebi olan Zeydilik'te özel bir mana taşır. Her şeyden evvel Zeydilik, mehdiliği imametini şartı olarak görür; çünkü onlara göre İmam İmamiyye inancının aksine tayin veya nas yoluyla değil, zulmün kaldırılması ve adaletin yerleştirilmesi için kılıçla davette bulunan kimsedir. Böylece İmamiyye, adaleti tesis edecek imamın, mehdi sıfatıyla kıyametten önceki bir zamanda zuhur edeceğine inanırken, Zeydiyye gelmesi beklenen bir imam değil, doğrudan doğruya kendine davetle ayaklanacak bir mehdi imamı kabul etmektedir, yani onların, “diğer Şiiilerin bir gün kılıçla ortaya çıkacağını bekledikleri cinsten bir mehdiye ihtiyaçları olmamıştır.”²⁴⁴

Zeydiyye’de diğer İmamiyye ve diğer Şii firkalarından mehdilik düşüncesinin farklı bir şekilde ele alındığını söylemek mümkündür. Öncelikle İmamiyye, Ric’at’ın iki farklı anlayışlı olduğunu ileri sürmüştür. Birincisi İmamlara karşı yapılmış olan haksızlıktan ötürü, Mehdiyyu’l-Muntazar’ın bekleyiş ve dönüşü bu zalimlere karşı uygulanacak ceza anlayışıdır. İkincisi Mehdiyyu’l-Muntazar’ın dönüşü, dünyada batıla karşı adil devletinin kurulması inancıdır. Bu iki anlayışı Zeydiyye fırkası kabul etmemiştir. İmam Zeyd'e göre geri dönme (ric'at) yoktur. Ancak ölüleri, Allah kıyamet günü tekrar diriltecek, hesaba çekecek, onların ceza veya mükâfatlarını verecektir.²⁴⁵

İmam Zeyd ve Zeydiyye’ye göre birinin İmam olabilmesi için onun şahsiyetinde bazı özellikler bulunması ve yerine getirmesi gereken bazı şartlar bulunur. İmam Zeyd’e göre imam Haşim soyundan olmalı ve Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın çocuklarında yürümelidir. Buna göre Hz. Ali’den sonra imam, Hz.

²⁴² Yusuf Gökalp, ‘Zeydiyye’, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 215.

²⁴³ Zeydiyye fırkasının kurucusu olarak kabul edilen Zeyd b. Ali b. Hüseyin 80 (699) veya 81 (700) yılında Medine’de doğdu. Babası Keysaniyye dışındaki Şia’nın dördüncü imam olarak kabul ettiği Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, annesi Muhtar es-Sekaf’ın, babasına hediye ettiği Ceydâ (Haydâ) adlı Sindli bir cariye. Bkn. Saffet Köse, “Zeyd b. Ali”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 313-316.

²⁴⁴ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 257.

²⁴⁵ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyâsî, İktisâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, (çev. Abdulkadir Şener vd.), Hisar Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 383.

Fatıma'nın oğullarından birisinin, yani Hz. Hasan ya da Hz. Hüseyin'in soyundan olabilir. Ancak bu hususta bir önceki imamın nass veya vasiyeti söz konusu değildir. Yine İmam Zeyd'e göre bir kimsenin imam olabilmesi için gizli kalmaması ve kendi adına davette bulunması ve gerekiyorsa bu yolda idareciye karşı çıkması gerekir. Bu görüşe bakarak İmam Zeyd, gizli (gaib) imam fikrini reddetmektedir.²⁴⁶

İmam Zeyd'e göre “*Şüphesiz sen izhar edicisin.*”²⁴⁷ ayetine dayanarak anarşiyi önlemek, orduları düzenlemek ve savaşları idare etmek, imamın asıl görevleri arasında olduğu için onun bir çocuk olması veya gizli kalması mümkün değildir. Bu yönüyle Zeyd, mehdi fikrini İmamiyye ve diğer Şia fırkalarında olduğu gibi beklenen gizli bir imam şeklinde değil, aksine insanlar arasında şer'i hükümleri yürütmesi için kendisine ihtiyaç duyulan ve yol gösterici anlamında kullanılmıştır.²⁴⁸ İmam Zeyd, “İmamlığı kamu yararı olan bir müessese olarak gördüğü için, gizli ve gelecek bir İmam'ın ve Mehdi'nin gereksizliğini kabul etmiştir. İmamlık için bir şahıs yoktur (İmam makamına tayin edilen kimse yoktur), ancak bir takım vasıflar vardır, onlar kimde bulunursa İmam odur” görüşünü ortaya koymuştur.²⁴⁹ Ali'nin Fatıma'dan gelen neslinden âlim, zahit, cömert ve zulme karşı çıkan kim olursa olsun imam ve mehdidir.²⁵⁰

Her fırkada olduğu gibi, Zeydiyye içinde de birtakım ihtilaflar sebebiyle çeşitli bölünmeler ortaya çıkmış ve bunu sonucunda Zeydiyye birkaç fırkaya ayrılmıştır. Her ne kadar Muhammed b. Abdullah ve Muhammed b. Kasım'ı bekleyen ve onların ölmediğine inanan Zeydiler olsa da bunlar Keysaniyye ve Vakıfıyye gibi muhtelif Şii grupların etkisinde kalan ve Zeydi görüşü temsil edemeyecek kadar azınlıkta olan fırkalarlardır.²⁵¹ Zeydiyye fırkaları içinde mehdilik inancını benimseyen Carudiyye fırkasının bu konudaki görüşlerine kısaca bir göz atalım:

²⁴⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 275

²⁴⁷ Rad Suresi, 13/7

²⁴⁸ İsa Doğan, *Zeydiyye Mezhebi*, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İlmi Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 587; Yasin Taş, *Zeydiyye'de İmamet Düşüncesi; Doğuşu ve Gelişmesi*, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 53.

²⁴⁹ Ebu Zehra, a.g.e., s. 383,

²⁵⁰ Mustafa Öz, *Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydilik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2000, s. 46.

²⁵¹ İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Kardeş Matbaa, Samsun, 1996, s. 146.

Zeydiyye fırkasından Carudiyye, Ebu Carud²⁵²'un müntesiplerinin oluşturduğu fırkadır. Bunlar Ebu Carud'un görüşünü benimsedikleri için Carudiyye olarak isimlendirilmişlerdir. Bunlar, Peygamber (s.a.v.)'in Ali b. Ebi Talib'i ismen değil vasfen nass ile tayin ettiğini iddia ederler. Ali b. Ebi Talib, peygamberden sonra imamdı. İnsanlar Peygamberden sonra ona uymayı terk ettikleri için sapıttılar ve küfre düştüler. Ali'den sonra Hasan imamdır, Hasan'dan sonra da Hüseyin imamdır.²⁵³

Carudiyye, Beklenen İmam (el-İmamu'l-Muntazar) hakkında çeşitli fırkalara ayrılmıştır:

a) Onlardan biri, "beklemek" (el-intizar) ile ilgili bir şahsı belirtmeyenlerdir. Demişlerdir ki: "el-Hasan ve el-Hüseyin'in oğullarından kılıcını çeken ve yoluna çağıran herkes, imam olur."

b) Onlardan bir diğeri de, Muhammed b. Abdilllah b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Talib'i bekleyen; onun ne öldürüldüğünü, ne de ölümünü kabul eden fırkadır. Bunlar onun huruc ederek dünyaya sahip olacak Beklenen Mehdi olduğunu ileri sürerler. Bunların bu konudaki görüşleri İmamiyye'den Muhammediyye fırkasının Muhammed b. Abdilllah b. Hasan b. Hasan b. Ali'yi bekleyişleri hakkındaki görüşleri gibidir.

c) Onlardan bir fırka da, et-Talikan'ın efendisi Muhammed b. el-Kasım'ı bekleyen ve ölümünü kabul etmeyenlerdir.

d) Onlardan biri de, Kufe'de ayaklanan Muhammed b. Ömer'i bekleyen ve onun ne öldürüldüğünü ne de ölümünü kabul edenlerdir.²⁵⁴

Carudiler içinde bizi en çok ilgilendiren, Muhammed b. Abdilllah b. Hasan'ı mehdi olarak bekleyenlerdir. 100/718 senesinde doğan Muhammed b. Abdilllah anne tarafından Haşimi olduğu için kendisine "öz Kureyşli" denilir. Söylendiğine göre, iki omuzu arasında yumurta büyüklüğünde siyah bir ben vardı. Bunu daha sonra mehdiliğin alametlerinden saymışlardır. Muhammed b. Abdilllah kekeme idi. Son derece dikkat çekicidir ki, Şiiiler onun idareciliği için bile kısmen kusur sayılabilecek bu durumunu da mehdiliğin alametlerinden biri olarak halka tanıtmışlar, her önemli

²⁵² Ebu'l Carud Ziyad b. Munzir el-Hamedani el-A'ma Surhub el-Horasani el-Abdi el-Hariki (ö. 150/767 ?): Zeydiyye âlimlerindendir. Hadiste güvenilir değildir. Ashabın uslubu ile Ehl-i Beyt hakkında hadisler uydurdu. Bkn. Eş'ari, a.g.e., s.85.

²⁵³ Bağdadi, a.g.e., s. 26; Eş'ari, a.g.e., s. 85.

²⁵⁴ Bağdadi, a.g.e., s.27; Eş'ari, a.g.e., s.85; Şehristani, a.g.e., 130-131.

meselede olduğu gibi bu iddialarını da bir hadise dayandırmak istemişler. Ebu Hureyre tariki ile Resulullah (sav)’a isnat ettikleri: “Mehdi’nin ismi Muhammed b. Abdullah’tır, dilinde pelteklik vardır.” Sözüyle delil getirmeye çalışmışlardır.²⁵⁵

Tamamıyla siyasi anlamda mehdiliğini ileri süren Muhammed b. Abdullah’ın daha sağlığında kendisinin Mehdi olduğuna inanan taraftarları, onun 145/762 senesinde öldürülmesinden hemen hemen bütün Şii fırkalarda görüldüğü gibi gruplarını dağıtmamak için onun Mehdi el-Muntazar, diri olduğunu, ne öldürüldüğünü ne de öldüğünü söylediler. “Daha önce kötülükler ve zulüm ile dolmuş olan yeryüzünü aynı şekilde adaletle doldurmadıkça da ölmeyecektir.” dediler.²⁵⁶

Muhammed b. Abdullah sadece Carudiyye’nin beklenen mehdisi olarak tanınmaz, daha önce bahsettiğimiz Muğiriyye de onun mehdiliğini kabul eder. Muğiriyye’ye göre Muhammed b Abdullah Hacir dağlarında yaşamakta olup ortaya çıkacağı zamana kadar orada kalacaktır.

Bazı kaynaklarda Zeydiyye fırkaları arasında Hüseyniyye (Husayniyye)’ de de mehdilik inancına rastlıyoruz. İbnü’l-Murtezâ ve Himyerî’nin anlattıklarına göre bu fırkanın mensupları, Mehdi-Lidînillâh lakabıyla anılan Zeydi imamlarından Hüseyin b. Kasım’ın ölümünün (ö. 404/ 1013) ardından onun ölmediğini, bilinmeyen bir yerde saklandığını ve tekrar zuhur edeceğini, ölümünden önce ortaya çıkarak zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracağını iddia etmiştir.²⁵⁷

Tüm bu anlatılanlardan sonra Hz. Hüseyin’in torunu Zeyd b. Ali’ye uyanlardan meydana gelen Zeydilik’te mehdi düşüncesinin diğer Şii fırkalarından farklı özel bir mana taşıdığını söylemek mümkündür. Her şeyden önce Zeydilik, Mehdiliği imametın şartı olarak görmemektedir. Onların inanışına göre imam, İmamiyye fırkasının aksine nass veya tayin yoluyla değil, zulmün kaldırılması ve adaletin yerleştirilmesi için kılıçla davette bulunan kimsedir. Onlarda gizli imam fikri de bulunmamakta; onlar gizli olmayan, yeri geldiğinde ortaya çıkan bir imam anlayışını kabul etmektedirler. Bahsetmiş olduğumuz gibi Zeydilik’te Carudiye fırkası dışında Mehdilik fikri bulunmamaktadır.

²⁵⁵ Avni İlhan, Mehdilik, s. 85-85.

²⁵⁶ Avni İlhan, a.g.e., s. 91.

²⁵⁷ Yusuf Gökalp, “Zeydiyye”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 44, ss. 328-331; İlmî Gura, a.g.t., s. 113.

4.2.5. İsmailiyye’de Mehdilik

Cafer es-Sadık’ın 148/765 yılında ölümünden sonra, imametın nass ve tayinle Cafer’in en büyük oğlu İsmail ve onun oğlu Muhammed b. İsmail ve soyundan gelen imamların hakkı olduğunu iddia eden Şii topluluğa İsmailiyye denir.²⁵⁸

Bu fırka, mensupları farklı bölgelerde farklı kimlik ve şekillerde kendilerini takdim ettikleri için onlara nispet edilen pek çok isim bulunmaktadır. İlk önce altıncı imam Cafer Sadık’tan sonra oğlu İsmail’i imam olarak kabul ettiklerinden imamlarının ismine nispetle İsmailiyye; nassların zahiri manalarını kabul etmeyip, bunların gerçek anlamlarını ancak Tanrı ile ilişki kurabilen “masum imam”ın bilebileceğini savundukları için Batiniyye; her türlü sır ve hakikatin ancak masum bir imamın öğretmesi ile bilinebileceğini savundukları için Talimiyye ismiyle anılmışlardır. Bu gruba ayrıca iki sebepten dolayı Sebiyye de denilmektedir. İlki, yedi devirli sistemi²⁵⁹ kabul etmeleridir. Ayrıca Cafer Sadık’tan sonra Muhammed b. İsmail’i yedinci imam olarak kabul ederler. Buna göre imametın yedinci imamda son bulması anlamında “Yediciler” diye isimlendirilmişlerdir. İkinci ise, yedili âlem tasavvuruna inanmalarındır. Onlara göre kâinat yedi kattır, güneş sistemi yedidir, haftanın günleri yedidir. Bu ve benzeri görüşlerden dolayı bu fırka mensupları “Sebiyye/Yediciler” diye isimlendirilmişlerdir.²⁶⁰

Bu isimler dışında, mezhepteki etkinlikleri sebebiyle bazı şahıs ya da grup adlarıyla da anılmışlardır. İsmailiğin yayılması sürecinde büyük rol oynayan Hasan Sabbah’a nispetle “Sabbahiye”; İsmail’in neslinden gelen imamların Mısır’da Fatimiler adıyla bir devlet kurmaları sebebiyle “Fatimiyye”; her şeyi mubah sayan bazı

²⁵⁸ Muzaffer Tan, “İsmaililik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 243.

²⁵⁹ İsmailiyye’nin düşüncelerinden biri yedi devirli tarih sistemidir. Buna göre her devir bir natık yani peygamber ve altı esas yahut peygamberden sonra gelen imamlar düzenine göre devam eder. Her natık kendisinden sonra samit (susan), tarafından takip edilir. Samit imam, natığa gelen vahyin batini anlamını ortaya koyar. Her devrin yedinci imamı, bir başkasında bulunmayan özelliğe sahiptir. Onlara göre Adem natık, esası Şit, Nuh natık, esası Sam, İbrahim natık, esası İsmail, Musa natık, esası Harun, İsa natık, esası Şem’un, Hz. Muhammed natık, esası esası ise Ali’dir. Sonraki imamlar ise Hasan, Hüseyin, Zeynülabidin, Muhammed Bakır, Cafer Sadık ve İsmail b. Cafer’dir. Muhammed b. İsmail’le yeni bir dönem başlamış olup onun esası Abdullah b.. Meymun ve oğullarıdır. Bu anlayışa göre her peygamberin devri kendisinden sonra gelen altı imamla sona ermekte, gelen yeni peygamberle yeni bir devir başlamaktadır. İsmailiyye’de buna yedi devir inancı denilmektedir. Daha fazlası için bkn. Mustafa Öz, “İsmailiyye”, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, s. 254.

²⁶⁰ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 198-199.

görüşleri sebebiyle eski din ve mezheplere benzetilerek “Mezdekiyye²⁶¹, Babekiyye ve Hürremiyye”; kırmızı rengi kutsalaları ve kırmızı elbise giymeyi tercih etmeleri sebebiyle de “Muhammira” gibi lakaplarla isimlendirilmişlerdir.²⁶²

Mehdi konusuna değinecek olursak daha önce belirttiğimiz gibi mehdi, Şiiilikte belirgin bir şekilde kendini gösteren, imamın gizliliğini (gayb) ya da geçici yokluğunu ve onun görkemli bir şekilde sonunda geri döneceğini ifade eden yaygın bir inançtır. Şii literatüründe en azından 2-8. Yüzyıllarda Mehdi, yaygın olarak “kaim” veya “kurtarıcı” sıfatlarıyla bilinir ayrıca dünyada adaleti kuracak ve yayacak Hz. Peygamberin soyundan bir kişiyi ifade eden “Kaim el-Muhammed” olarak da adlandırılmıştır. İsmaililer de dâhil ilk Şii gruplarında “el-Kaim” olarak tanımladıkları son imamın geri dönüşü beklenmektedir. İsmaililer, Muhammed b. İsmail’i, yedinci imamın el-Kaim veya Mehdi olarak geri dönüşünü beklemektedirler.²⁶³

Her fırkada görüldüğü gibi İsmailiyye’de de bu konuda farklı görüşlere sahip çeşitli gruplar bulunmaktadır. Bunlardan bir grup İsmail’in ölümünü kabullenmeyi reddederek, İsmail’in Cafer es-Sadık’tan sonraki gerçek imam olduğunu ve Mehdi olarak ortaya çıkacağını savunur. Onlara göre İmam Cafer, hiçbir zaman İsmail’in imamlık hakkının geçersiz olduğunu beyan etmemiştir. Bunlar imametin, imamın en büyük oğlunun hakkı olduğu rivayetinden hareket ederek Ca’fer es-Sâdık’ın en büyük oğlu İsmail’in imam olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre, İsmail b. Ca’fer babasının sağında ölmemiş; ancak babası İmam Cafer, oğlunu Abbasi iktidarına karşı korumak için böyle bir yola başvurmuştur. Bu nedenle bir önlem (takiyye) olarak oğlunun öldüğünü ilan etmişti. Oysa aslında İsmail ölmeyip gizlenmişti. O, kâim mehdidir çünkü babası kendisinden sonra oğlunun imam olacağını belirtmiştir; insanların başına geçip yeryüzüne hâkim oluncaya kadar da ölmeyecektir. Bu fırkaya “Halis İsmailiyye” denilmiştir.²⁶⁴

²⁶¹ Mezdekiyye, Milâttan sonra 5. yüzyılda İran’da ortaya çıkan düalist ve gnostik karakterli reformist dinî harekettir. Kaynakların Mezdek’e nispet ettiği görüşlerin en önemlisi insanlar arasındaki kıskançlık ve anlaşmazlık sebeplerini ortadan kaldırmak, mülkte ve kadınlarda ortaklaşa kullanım hakkı getirmektir. Geniş bilgi için bkn. Kenan Has, “Mezdekiyye”, DİA, Ankara, 2004, c.XXIX, ss.523-524

²⁶² Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 201-202

²⁶³ Farhad Daftary, *Historical Dictionary of the İsmailism*, The Scarecrow Press, Lanham, Toronto, Plymouth, UK, 2012, p. 109.

²⁶⁴ Bağdadi, a.g.e., s. 47; Eş’ari, a.g.e., s.56; Şehristani, a.g.e., s.159-160; Kummi-Nevbahti, Kitabu’l-Makalat ve’l-Firak-Firaku’ş-Şia, (çev. Hasan Onat vd.), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004, s.196.

Bu gruba İsmail'in ölmemiş, sadece öldürülme endişesiyle takiyye yaparak öldüğü havası yayılmıştır. Bu görüş için de birçok delil ileri sürülmüştür. Örneğin anne bir kardeşi ve henüz çocuk olan kardeşi Muhammed çarşafı kaldırdığında ağabeyinin gözlerini açtığını görmüş ve korku içinde babası İmam Cafer'e giderek "Ağabeyim yaşıyor! Ağabeyim yaşıyor!" diye haykırmıştı. Bunun üzerine babası "Allah Resulünün (s.a.v.) torunlarının öldükten sonraki halleri böyle olur." diyerek onu yatıştırmıştır. Bir diğer delil, öldüğünü kanıtlamak için şahit istenmesi ve tutanak hazırlanmasıdır. Bir diğer olay şudur: Halife el-Mansur'a İsmail b. Cafer'in İsmail b. Cafer'in Basra'da görüldüğü ve yatalak birini iyileştirdiği bildirilmişti. O da babası Cafer'e İsmail'in hayatta olduğunu Basra'da görüldüğünü söylemiştir.²⁶⁵

İsmailiyye mehdiliğe farklı bir anlam yüklemiştir. Onlar "mehdilik"ten Zeydiyye'nin veya İmamiyye'nin anladığı şekilde zulmün kılıçla ortadan kaldırılması ve adaletin yayılması anlayışını kastetmemekte; kılıçla ikame yerine batini bir anlayışla dinin ıslahı ve yenilenmesi fikrini benimsemektedir.²⁶⁶ Bunlar, Mehdi'nin İslam hukukunu kaldırıp yeni bir hukuk getireceğini, hatta hiçbir hukuka ihtiyaç duyulmayan saf manevî bir hukuk ya da manevî bir durum getireceğine inanmaktadırlar.²⁶⁷

Şia grupları içinde da önemli bir inanç olan takiyyenin etkisiyle, dönemin siyasi koşullarından dolayı Şiiler faaliyetlerinde gizliliğe önem verilmiştir. Bu nedenle Şiiliğin İsmailiyye kolu da ortaya çıkışından Fatimi devletinin kuruluşuna kadar tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir.

Nitekim doğunun eski dinleri ve yeni-Eflatuncu felsefeden derlenmiş fikirleri ile Sünni İslam'dan tamamen uzak ve müfrit bir inanış olan Batiniyye'nin etkisi altında gelişen İsmailiyye, kuruluşundan sonraki ilk bir buçuk asır kadar gizli kalmıştır. Bu gizlilik devri, Fatimi Devletinin kuruluşuna 297/910 kadar imamları hakkında bir mehdilik iddiası ortaya çıkmamıştır. Öyle gözüküyor ki Şia'nın diğer büyük kolu İsmailiyye çoğunluğu peşinde sürüklüyordu. Bu bakımdan fırsat ortaya çıkamayacağı gibi kendilerine bağlanan üç beş kişi ile ekseriyetin karşısına çıkmamanın hiçbir başarı şansı yoktu. Nitekim İsmaililer Cafer es-Sadık'ın ölüm tarihi yani

²⁶⁵ Şehristani, a.g.e., s. 159-160.

²⁶⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 258.

²⁶⁷ Ali Coşkun, *Mehdilik Fenomeni*, s. 97.

iddialarına göre imametın kendilerine geçişi olan 147/764 tarihinden İsnâaşıeriyye'nin Mehdisinin ortadan kayboluşuna kadar görünür bir faaliyette bulunmuyorlar. İsmaililer hakkında araştırma yapanlar bu devreye İsmaili hareketin "gizlilik devri" derler. Bu gizlilik devrinin sona eriş tarihi ile İsnâaşıeriyye mehdisinin kayboluşunun aynı tarihler oluşu dikkat çekicidir. Mehdileri kaybolunca başsız kalan ve şiilerin çoğunluğunu meydana getiren İsnâaşıeriyye topluluğu da bünyelerine alarak büyük bir ihtilali başlatmak isteyen İsmaililer için tam bir fırsattı. Büyük bir iştiyakla kaybolan mehdilerinin dönmesini bekleyen İsnâaşıerilere İsmaililer, "bizim safımıza gelin gerçek imam bizim imamımızdır." tarzında bir davet yapmadılar. Bunun yerine Yemen'de, Bahreyn'de, Kuzey Afrika'da İsmaili davetçileri önce "Beklenen Mehdi"nin yakında çıkacağını müjdelediler.²⁶⁸ Dai²⁶⁹ler vasıtasıyla fikirlerini yayamaya gayret göstermişlerdir. Dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar İsmaili dava veya dini-siyasi görev, Müslüman dünyasının birçok bölgesinde açıkça görülmeye başlamıştır. Ortaya attıkları zulüm ve istibdatla dolmuş bulunan dünyayı adaletle, doğrulukla dolduracak bir mehdinin geleceğini söyleyerek iktisadi buhrandan en çok etkilenmiş işçi sınıflarından olanları kendilerine çekerek taraftar buldular. Bahreyn daileri, Bahreyn'de yönetimi ele geçirerek Karmatiler Devletini kurdular.²⁷⁰

Daha sonra dailer yeterince kuvvetlendiklerine, fikirlerinin kitlelerce benimsendiğine ve dolayısıyla artık Mehdi'nin ortaya çıkma zamanının geldiğine inandıkları için 297/909 yılında gizili imam olarak görülen Ubeydullah, saklandığı yerden çıkarılarak "el-Mehdi" unvanıyla halife yapıldı ve Fatımiler devleti kuruldu. Bu devletin 597/1171 yılında Selahattin Eyyubi'nin zaferi ile ortadan kaldırılmasından sonra İsmaililerdeki mehdi inancı, kısmen gaib imam anlayışına dönüştü. Ve esas itibariyle İsmaili zümrelerin başlarında bulunan imamın kutsiyetine olan aşırı inançla, ihtilalci fikirlerden uzaklaşma temayülü içine girmiştir. Böylece gaib imamın bütün salahiyetlerine sahip olan ve şu anda başta bulunan hüccet, kılıçla zulmü ortadan kaldırıp adaleti getirecek bir mehdi değil, dini ıslah eden ve yenileyen manevi bir

²⁶⁸ Avni İlhan, *Mehdilik*, s. 107.

²⁶⁹ Dai: Davet eden, çağırın, isteyen, misyoner, dua eden gibi manalarda olan dai, Mezhepler Tarihi Literatüründe, "Kendi görüşüne, mezhebine, fikrine davet eden, çağırın, kendi görüşünü kabul etmesi için çalışan davetçi, propagandacı" manasındadır. İsmâiliyye ve Karmatiler'de "da'vet" adı verilen mezhep faaliyetlerini yürütmek için imam tarafından yetki verilmek suretiyle tayin edilen dâiler, mezhep bünyesi içinde hüccet*ten sonra gelen önemli bir mevkiye sahiptirler. Geniş bilgi için bkn. Mustafa Öz, "Dai", *DİA*, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 420-421

²⁷⁰ Farhad Daftary, *İsmailis in Medieval Muslim Societies*, I.B. Tauris Publishers, London, 2005, p. 22; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 258-259.

önderdir ve neticede İsmailiyye’de İmamiyyece anlaşıldığı manada bir intizar fikri mevcut değildir.²⁷¹ Görüldüğü üzere İsmailiyye ve bağlı kollarında Mehdi konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur.

5/11. Yüzyılda Fatımi devleti dağılmaya başladığı zaman İsmailiyye iç karışıklıklar nedeniyle zayıfladı ve sonucunda Müstali ve Nizari olmak üzere iki ana gruba ayrıldı.²⁷² Nizari İsmailiyye’de diğer Şii mezheplerde olduğu gibi “Mehdi” veya gelmesi beklenen “Gaib İmam” düşüncesi mevcut değildir. İmamlar her asırda ve her zaman mevcut olagelmışler ve gaib olmamışlardır. Çünkü imamlar, âlemin kendileriyle salalı ve vücut bulduğu kimselerdir. Onların mevcut olmamaları hiçbir şekilde düşünülemez. Bununla birlikte İsmailiyye, Fatımi Devletinin kuruluşuna kadar, diğer Şiiler gibi, âleme huzur, sükûn getireceğine inanılan Mehdi’nin zuhur edeceğini kabul ediyorlardı. Fakat Fatımi Devleti kurulunca, Mehdi kavramı, yerini “el-Kaim” ismine bıraktı. Bundan sonra anılan devleti kuran hanedanın her imamı el-Kaim diye anılmağa başladı. Böylece beklenen imam veya Mehdi kavramı da ortadan kalkmış oldu.²⁷³

İsmaililik içerisinde 3./4. asrın ortalarında tarih sahnesine çıkmış siyasi bir hareket olan Karmatilikte mehdi Muhammed b. İsmail’dir. Karamita²⁷⁴, Muhammed b. İsmail’in ölmediğini, Rum topraklarında yaşamaya devam ettiğini (gizlenip saklandığını), yeryüzüne hâkim olmadıkça da ölmeyeceğini, zira onun önceden müjdelenen Mehdi ve Kaim olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁷⁵

4.2.6. Nusayrilik’te Mehdilik

²⁷¹ Ethem Ruhi Fıçlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 258-259.

²⁷² Farhad Daftary, *The İsmailis: Their History and Doctrines*, Cambridge University Press., USA, 1990, p. 2.

²⁷³ Mustafa Öz, *İsmailiyye Mezhebi*, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İstanbul, 1993, s. 618.

²⁷⁴ Karmati/Karamita: İsmailiyye firkalarından biri olup Hamdan Karmat denilen bir adamın taraftarlarıdır. Kufe İsmaili daisi Hamdan b. Eş’as Karmat’tan (öl.293/906) dolayı bu ismi almışlardır. Karmat lakabının verilmesi, adımlarını sık sık atmasından dolayıdır. Karmat, ‘gizli bilgi’ anlamına gelen arapça bir kelimedir. Genel kabule göre Karmatiler 255/869 yılında Abbasiler’e karşı düzenlenen Zenc isyanı sırasında ortaya çıkmışlardır. Geniş bilgi için bkn. Mustafa Öz, ‘Karmatiler’, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, s. 277-278; Sabri Hizmetli, “Karmatiler”, *DİA*, Ankara, 2001, c. XXIV, ss. 510-514; Kummi-Nevbahti, a.g.e., s. 201.

²⁷⁵ Kummi-Nevbahti, s.203; Eş’ari, s. 57.

Nusayrilik, Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 270/884) liderliğinde, 3/4 asırda ortaya çıkıp, daha sonra Kitabu'l- Mecmu'nun müellifi Hüseyin b. Hamdan el-Hasibi (ö. 358/969) tarafından sistemleştirilerek esas şeklini alan, takiyyeci tutumu ve batini yorumu benimseyerek günümüze kadar varlığını sürdüren Şii bir harekettir. Nusayrilik, Şiiliği doğuran ortam ve şartların tesiriyle oluşmuş bir akım olduğundan, ağırlıklı olarak onun inanç ve uygulamalarını benimseyen bir görüntü arz etmekle beraber, eklektik özellikler taşıyan diğer batini-Şii fırkalar gibi, karma inanç ve ritüeller sisteminden oluşmaktadır.²⁷⁶

Nusayrilik, Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemiri el-Bekri el-Abdi (öl270/883) tarafından kurulmuş aşırı bir Şii fırkasıdır. Batinilikten kaynaklanan diğer Şii fırkalarının isimlendirilmesinde olduğu gibi Nusayrilik ismi hakkında da birbirinden farklı iddialar ileri sürülmüştür.²⁷⁷ 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar genellikle Nusayrilik (ve bazen de Nemiriyye) diye anılan fırka, günümüzde “Alevilik” mensupları da ‘aleviler’ diye anılmaktadır. Nusayri sözcüğünün kökeniyle ilgili olarak beş görüş bulunur.

1. Latince “nazerani” kelimesinin bozulmuş şekli.
2. Kufe yakınlarında bir köyün ismi (Nasuraya).
3. “Nasrani” (Hristiyan) sözcüğünün bozulmuş hali.
4. Hz. Ali'nin hizmetçisinin adı (Nusayr uydurma Şii şehitlerinden biri olup, ya Ali'nin oğlu ya da onun azatlısı).
5. Nusayriliğin ilk kurucusu olarak kabul edilen “Muhammed b. Nusayr” ismi. Bunlar içinde en güçlü ihtimal, Nusayri ismi fırkanın ilk kurucusu olarak kabul edilen Muhammed b. Nusayr en-Nemiri'den gelmektedir.²⁷⁸

Başlangıçta Kuzey Suriye'deki Cebelu'n-Nusayra adıyla anılan dağlık bir bölgede yaşadıklarından dolayı bu isimle anılan Nusayriler, kendilerinin Nusayri yerine Alevi adıyla anılmalarını tercih ederler.²⁷⁹ Ancak günümüzde Anadolu

²⁷⁶ Mazlum Uyar, “Nusayrilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 299.

²⁷⁷ Fırlıklı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 361.

²⁷⁸ Ömer Uluçay, *Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasüh*, Karahan Yay., Adana, 2003, s. 3; Abdulhamit Sinanoğlu, *Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, Esra Yay., Konya, 1997, s. 15-16; Mazlum Uyar, a.g.e., s. 299.

²⁷⁹ Fırlıklı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 361.

Aleviliğinden farklılığını vurgulamak üzere, Nusayriler için sık sık “Arap Aleviliği”, “Suriye Aleviliği”, “Akdeniz Aleviliği” isimleri kullanılır. Ayrıca Hatay bölgesi ve civarında yaşayan Nusayriler için ise, toprağa bağlı olarak çiftçilik yaptıklarından Arapça çiftçi anlamında “Fellah” ismi kullanılır.²⁸⁰

Batınlıktan kaynaklanan müfrit Şii fırkalarından biri olan Nusayriyye’de, “mehdiliğe” daha değişik bir mana kazandırılmıştır. Mezhebin kurucusu Muhammed b.Nusayr en-Nemiri (ö. 270/883), İmamiyye Şia’sının on birinci imamı el-Hasan el-Askeri (ö. 260/873)’nin “bab”²⁸¹ı olduğunu ileri sürmüş ve onun vefatıyla da oğlu Muhammed b. el-Hasan’ın mehdiliğini kabul etmiştir. Böylece o, İmamiyye’nin “sefir” veya “nüvab” dediği on ikinci gaib imamla irtibat kuran şahısları yerine kendini ikame etmekte ve bu görüşüyle de son devirlerin, Şiilikten doğan Babilik fırkasına zemin hazırlamış olmaktadır.²⁸² İbn Nusayr, Hasan el-Askerî zamanında onun “bab”ı; on ikinci imam Muhammed Mehdi el-Muntazar’ın gaybeti sırasında da, onun mehdi ve kendisinin de onun “sefir”²⁸³ı olduğunu iddia etmiştir.

Nusayri inancının en önemli esaslarından bir tanesi tenasüh ya da ruh göçü inancıdır. Bu inanca göre ölümle birlikte bedenden çıkan ruh, yeni bir bedene girerek yeniden dünyaya gelir. Bu yeni beden, Hint inançlarındaki karmik birikimler gibi, ruhun daha önce bulunduğu kişinin inanç ve amel birikimlerine göre değişir. Hakiki manada mümin olan Nusayriler yedi kez diğer insanların suretine bürünecek, daha

²⁸⁰ Hasan Kanaatlı, *Dünya Dinleri ve İnanç Mezhepleri Tarihi*, Evrensel Değerler Yay., İstanbul, 2011, s. 515; Mazlum Uyar, a.g.e., s. 300; İlyas Üzüm, “Nusayrilik”, *DİA*, İstanbul, 2007, c. XXXIII, s. 271.

²⁸¹ Nusayriler için “bab”lık, dinin temel kurumlarından biridir. “Şiiler, imamın manevî nurunu aksettirecek ve kendileriyle imam arasında irtibatı sağlayacak ‘kâmil bir Şii’nin gerekliliğine inandıklarından, bâb fikri başlangıçtan itibaren bütün Şii grupları içinde mevcut olmuştur. “Ben ilim şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır (bâb)” anlamında Hz. Peygamber’e zıfı edilen ve Sûfî ve Şii muhitlerde fazlaca itibar gören hadisin (Tirmizi, Menâkıb, 20; Hakim, Müstedrek, III,126-127), bâb telakkisinin bu çevrelerde ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında büyük payı olduğu muhakkaktır. Konunun, aynı şekilde ‘mehdi’ ve ‘mesih’ fikriyle de bağlantılı ve diğer dinlerde mevcut olan inanışlarla da ilgisi olabileceği dikkatten kaçırılmamalıdır. İlk dönem Şia’sında imamın en kıdemli ve en yetkili talebeleri için kullanılan ‘bâb’ kelimesi, sonraları çeşitli Şia gruplarınca, ayrıntılarda görüş farklılıkları olmakla birlikte, genellikle ‘derun ile münasebet sağlayan vasıta’ şeklinde anlaşılmış ve böylece ‘gaybet’ten (on ikinci imamın gizlenmesi) sonra, ‘imamla buluşan, onun yazılı ve sözlü emirlerini alarak kendisiyle ona inanıp bağlananlar arasında irtibatı sağlayan kişi’ anlamını kazanmıştır. Çoğunlukla ‘bâbü’l-imâm’ şeklinde kullanılan bu terim, zamanla sadece On İkinci İmam ile Şiiler arasında irtibatı sağlayan ve bir nevi sefirlik hizmeti gördüklerine inanıldığı için ‘süferâ-i erbaa veya ‘nüvvâb-ı erbaa’ diye adlandırılan kişiler için kullanılmıştır. Bâb olarak kabul edilecek mezhep büyüğünün tespitinde, birbirinden farklı görüşlere sahip olsalar dahi, hemen hepsinde ‘gâib ve muntazar bir imam’ fikri bulunduğundan, bu dönemde bütün Şia kolları, bâbı, ‘beklenen gizli imama açılan kapı’ mânasında anlamıştır. Bkn. Metin Yurdağür, “Bab”, *DİA*, s. 359.

²⁸² Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 259.

²⁸³ On ikinci imamın kısa süreli gaybeti esansında kendisine vekalet eden vekillere verilen unvan.

sonra ruhu yıldızlar arasında kendine ayrılmış olan yere ulaşacaktır. Günahkar insan ise, kendi mertebesinin aşağısındaki bir değerde bulunan bir başka insan, hayvan veya bitki şekline girecek ve bu hayatında eziyet çekerek yaşayacaktır. Bunlar cezalarını çektikten sonra yıldızlara yükseleceklerdir. Kâfirlere gelince onlar da değişik hayvan şekillerine girerek cezalarını çekeceklerdir. Çok çirkin ameller işleyenler ise, necis hayvanlar ve haşerelerin bedenlerinde doğarak, hayatlarını ve tabi oldukları ruh göçü dönemini sürdürürler. Bu durum devirler boyu devam eder, sonunda Mehdi el-Muntazar ortaya çıkınca bunları insan şekline döndürerek ölmelerini sağlar.²⁸⁴

Hz. Ali, Hz. Peygamber ve Selman-ı Farisi'nin ilahlılığını iddia eden aşırı iddia ve inançlara sahip olan Şii fırkalarından Nusayirilikte mehdilik düşüncesi, fırkanın kurucusu kabul edilen Muhammed b. Nusayr en-Nemiri'nin on ikinci imam Muhammed b. Hasan'ın mehdiliğini kabul etmesi şeklinde kısaca özetlemek mümkündür.

4.2.7. Dürzilik'te Mehdilik

Dürzilik, Fatımilerin altıncı halifesi Hakim Biemrillah²⁸⁵ döneminde İsmaililik içinden neşet etmiş dini-siyasi bir mezhep özelliği taşımaktadır. Genel bir tanımla Dürzilik, önceki bütün dinlerin yanlış olduğunu kabul ederek Hakim Biemrillah'ın uluhiyetine ve onun yarattığı ulvi varlıklar hiyerarşisine inanan, kapalı (sır) cemiyet özelliğini koruyarak günümüze kadar ulaşan bir mezheptir.²⁸⁶ Dürzilik şüphesiz, İslam mezhepleri arasında esrarengizliği ile öne çıkan Batini dini akımlardan birisidir. Dürziler aslında İslam dini ile alakalı bir dini akım gibi gözükse de aslında sapkın bir inanç sistemi olduğu (İslam inancına göre) gözlerden kaçmamaktadır.

Dürzilik, “el-Hâkimiyye”, “el-Muvahhidûn”, “el-Muvahhidûn ed-Durûz”, “Benû Marûf”, “Âl-i Marûf”, “Davetü't-Tevhîd” ve en çok da “Dürziyye” ve “Durûz”

²⁸⁴ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 596; Mazlum Uyar, a.g.e., s.319; İlyas Üzüm, “Nusayirilik”, s. 272.

²⁸⁵ el-Hâkim-Biemrillâh Ebû Ali el-Mansûr b. el-Azîz el-Muizz el-Ubeydî el-Fâtîmî (ö. 411/1021): 23 Rebülevvel 375 (13 Ağustos 985) tarihinde doğdu; Azîz-Billâh'ın oğludur. Sekiz yaşında babası tarafından veliaht tayin edildi; onun 28 Ramazan 386'da (14 Ekim 996) ölümü üzerine de “imam” unvanı ve Hâkim-Biemrillâh lakabıyla halifelğe getirilmiştir. Daha fazlası için bkn. Mustafa Öz, “Hakim Biemrillah”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. XV, ss. 199-201.

²⁸⁶ Ahmet Balloğlu, “Dürzilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (ed. Hasan onat vd.), s.269; Dürzilik hakkında daha fazlası için bkn. Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, ss. 116-118, Mustafa Öz, “Dürzilik”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. X, ss.39-48.

olmak üzere farklı biçimlerde isimlendirilmiştir. Mezhebin Durûz ya da Dürziyye şeklinde isimlendirilmesinin nedeni hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan yaygın bir şekilde kabul edileni, Dürziliğin, Muhammed b. İsmail Neştekin ed-Derezi adındaki daiye nispetle bu ismi almış olduğudur. Bununla birlikte Dürziler, ed-Derezi'nin muhtemelen mezhebin kurucusu ve Dürzi Tevhid öğretisinin teorisyeni kabul edilen Hamza b. Ali ile girdiği liderlik ve imamlık mücadelesi nedeniyle, kendilerinin ona nispetle anılmasını reddederler. Bunun yerine Dürzi tabirinin Hakim Biemrillah'ın komutanlarından Ebu Mansur Anuştekin ed-Derezî'ye nispetle kullanıldığını iddia ederler.²⁸⁷ İsmailiyye inancından türeyen, yirminci yüzyılın ortalarında yaklaşık iki yüz bin sayılarıyla Suriye'nin çeşitli bölgelerinde özellikle Lübnan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan Dürziler kendilerini “Muvahhidun” (tevhid ehli) olarak isimlendirirler.²⁸⁸ Muvahhidun kelime anlamı ile birleştiriciler manasındadır; yani yeryüzündeki inançlı toplulukları Dürzilik hareketi altında birleştirmeyi hedeflerler.²⁸⁹

Dürziliğin inanç ve amellerle ilgili esasları dört ana başlık halinde özetlenebilir:

1. Hakim Biemrillah'ın ilahlığına inanmak,
2. Eşyanın ilk illeti, yaratılışın aslı olan emri yani Hamza b. Ali'yi bilmek,
3. Hamza'nın yardımcıları olan hudud veya vezirleri tanımak,
4. Yedi esası (hisal veya vesaya) bilmek ve gereğini yerine getirmektir.²⁹⁰ Biz burada sadece kısaca belirtmekle yetindik. Dürziliğin temel inanç esasları olarak kabul edilen bu ilkeler hakkında ayrıntılı bilgi için Mustafa Öz'ün *İslam Mezhepleri Tarihi* kitabına başvurulabilir.

Dürzilikte mehdilik konusuna gelince bu mezhepte mehdi Hakim Biemrillah etrafında şekillenmiştir. Hakim bi-Emrillah, 411/1021'de saltanatının yirmi beşinci senesinde, yaklaşık otuz beş yaşlarında Mukattam dağında bir göl kıyısında kayboldu, Hakim'in kaybolmasıyla ilgili üç rivayet vardır:

²⁸⁷ Muzaffer Tan, “Geçmişten Günümüze Dürzilik”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, Güz 2012, s. 62.

²⁸⁸ M.G.S. Hodgson, *The Encyclopedia of Islam*, (ed. B. Lewis vd.), Leiden E.J. Brill, Netherlands, 1991, vol II, p.631; Kais M. Firra, *A History of the Druzes*, E.J.Brill, Netherlands, 1992, p. 10.

²⁸⁹ Kursad Berkkan, *Gizli Örgütler ve Tarikatlar*, Bilge Karınca Yay., İstanbul, 2012, s. 431.

²⁹⁰ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 549.

1. Hakim'in devlet erkani tarafından açıklanan ve tarihçilerin naklettiği rivayete göre Hakim Biemrillah öldürülmüştür.
2. Hakim'in kaybolmasıyla ilgili ortaya atılan başka bir iddiaya göre, Hakim bi-Emrillah Hristiyanlık dini hakkında çok tartışır, Mesih'in Lahut ve Nasut'u, ölümü, ikinci defa dünyaya dönmesi hususunda hep tartışmış. Gizli gizli Hristiyan âlimleri ile buluşur, bu konularda onlarla konuşurdu. Hakim Mukattam dağına çıktığı zaman bütün gününü veya gününün birçok zamanını Şehran Manastırında bazı rahiplerle geçirirdi. İşte bir iddiaya göre Hakim bu manastırda, inzivada iken eceliyle ölmüştür.
3. Hakim'i ilah kabul eden mezhep mensuplarına göre Hakim gaybete girmiştir. O halkta gördüğü fitne ve fesattan, işledikleri günahlar sebebiyle halka kızmış, bu durumlarını görmemek üzere yerin derinliklerindeki bir serdaba²⁹¹ girerek gizlenmiştir. Kendisi canlı ve kalıcı (Hay ve Baki) olup halk tevbe edip niyetlerini düzelttikleri zaman şimdiye kadar yalancı din öğreticilerinin yalanını ortaya çıkarmak üzere geri dönecektir.²⁹²

Hakim Biemrillah, Kahire'deki Mukattam 411 yılı Şevval ayının 27. gecesi (12-13 Şubat 1021) dağına gittikten sonra bir daha geri dönmemiş, sadece üzerinde hançer izleri görülen düğmeleri kapalı elbiseleri bulunabilmiştir. Tarihçilerin çoğu onu, çılgın hareketlerinden rahatsızlık duyan kız kardeşi Sittülmülk'ün öldürttüğünü kaydeder. Hakim'in kayboluşu, aşırı Şii fırkalarında görülen ve tatmin olmamış psikolojik arzuların tepkilerini simgeleyen gaybet ve rec'at telakkilerine uygun olarak Dürziler tarafından onun ölmediği, gözden kaybolup saklandığını, semaya yükselip gaybete girdiği, zamanı gelince geri dönüp insanlara gerçekleri anlatacağı yeryüzünden zulüm ve tüm haksızlıkları kaldıracacağı şeklinde yorumlanmıştır.²⁹³

El-Hakim 411/1021 de, ortadan kaybolduğu zaman Hamza, Onun halkını test etmek ve zafer kılıcıyla tam gücünü göstermek için yakında geri döneceğini ilan etti. Daha sonra Hamza da Hakim'in yaptığı gibi 411 yılının sonunda kendini gizlemiştir.²⁹⁴

²⁹¹ Serdab: 1. Sıcak bölgelerde evin alt kısmında yapılan ve sürekli serin kalan oda. 2. Suyu soğuk tutmak için yapılan mahzen. 3. Padişah saraylarının sağ ve sol taraflarından bir ya da birer oda bulunan üç köşe sofa.

²⁹² Aytakin Şenzeybek, *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2001, ss. 65-67.

²⁹³ Ali Osman Küçükahmet, *İslam'da Mezhepler Gerçeği ve Günümüzde Alevilik*, Özgü Yay., İstanbul, 2007, s. 184-185; Mustafa Öz, *Dürzilik, DİA*, İstanbul, 1994, c. X, s. 40.

²⁹⁴ M.G.S. Hodgson, a.g.e., s. 633

Dürzilere göre kıyamet gününde Hakim ile Hamza tekrar zuhur edeceklerdir. Bu zuhurun nerede olacağı ise şöyle anlatılmaktadır:

“Yecüc ve Mecüc iki buçuk milyon askerle Mekke’ye gelecekler, ertesi günü sabaha üzeri Hakim onlara Kabe sağ tarafına tecelli edecek, elinde mezhebin kılıcı işe halkı tehdit edip sonra kılıcı Hamza’nın eline verecek, Haza da ‘kelb’ ile ‘hınzır’ı öldürdükten sonra Kabe’yi yıkacak, bütün dünyanın yönetimini sadece Dürzilere verecek, diğer insanlar ise reaya (yönetilen, halk) hükmünde kalacaktır.”²⁹⁵

Hâkim’in ulûhiyetine inanan Dürziler, gaybet ve ric’at anlayışlarının bir sonucu olarak onun hâlâ hayatta olduğunu söyleyerek kıyametten önce tekrar döneceğini iddia etmişlerdir.

4.3. Diğer Bazı Şii Fırkalarında Mehdilik

4.3.1. Muğiriyye’de Mehdilik

Muğire b. Said el-İclî²⁹⁶ taraftarlarının oluşturduğu fırkadır.²⁹⁷ Mehdi düşüncesini, Şii fırkalarından Muğire b Said’in öncülüğünü yaptığı gulat hareketlerinden Muğiriyye’de de görmekteyiz.

Muğire b. Said el-İclî, Muhammed el-Bakır b. Ali b. El-Hüseyn’den sonra imametini Muhammed b. Abdillâh b. Hasan b. El-Hasan²⁹⁸’a geçtiğini, onun sağ olduğunu, ölmediğini ve Beklenen Mehdi (el-Mehdiyyu’l Muntazar) olduğunu iddia etmiştir. Buna delil olarak mehdinin adının Nebi (s.a.v.)’in adına, babasının adının da

²⁹⁵ Aytekin Şenzeybek, a.g.t., s. 122-123.

²⁹⁶ Muğire b. Said el-İclî, Kufeli bir sihirbazdı. İlk önce peygamberlik iddia etmiştir. Daha sonraları sihirbazlığa başlamıştır. Hâlid b. Abdillâh el-Kasriyy tarafından 119/737’de yakılarak öldürülmüştür. Geniş bilgi için bkn., Mustafa Öz, “Gâliyye”, *DİA*, İstanbul, c. XIII, s. 336.

²⁹⁷ Eş’ari, a.g.e., s. 37; Bağdadi, a.g.e., s.182; Şehristani, a.g.e., s. 161.

²⁹⁸ Muhammed b. Abdullâh (en-Nefsu’z-Zekiyye), 100/718 senesinde doğmuştur, anne tarafından Haşimi olduğu için kendisine ‘öz Kureyşli’ denilir. Söylendiğine göre iki omuzu arasında yumurta büyüklüğünde siyah bir ben vardı. (Bunu daha sonra mehdiliğin alametlerinden saymışlardır.) Hz. Hasan’ın torunu olup, Velid b. Abdulmelik’in ölümünden sonra, Bakır b. Cafer’in haricindeki Ehl-i Beyt mensup ve taraftarları, Emevilere karşı onun etrafında birleşti. Mutezilenin bile desteğini aldı. Abbasilerin iktidara ulaştıktan sonra Ehl-i Beyt mensuplarını tasfiye etmesi üzerine Recep 129/745 ‘te Medine’de Abbasilere karşı isyan etti. Hareketine bir süre sonra Mekke’den de destek geldi. Ancak -14 Ramazan 129/745’te isyan bastırıldı. Muhammed öldürüldü. Kaynaklar onu boylu-boslu, kuvvetli, esmer tenii, mülayim ve ibadete düşkün bir kimse olarak nitelemektedirler. Ayrıca zühd, takva ve mürüvet sahibi bir kimse olduğundan "en-Nefsüzzekiyye" lakabıyla anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkn., Mustafa Öz, “Muhammed b. Abdullâh el-Mehdi”, *DİA*, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 489-490; Avni İlhan, *Mehdilik*, s. 85.

Nebi (s.a.v.)'in babasının adına uygun olacağını gösteren hadisi göstermiştir.²⁹⁹ Beklenen mehdî Muhammed b. Abdillâh b. Hasan b. El-Hasan, en-Nefsu'z-Zekiyye lakabı ile tanınmıştır.

Muğiriyye, mehdî olarak beklenen Nefsu'z-Zekiyye'nin ölümünden sonra kollara ayrılmıştır. Muğire b. Said hakkında ayrılığa düşmüşlerdir. Onlardan bir fırka, ondan uzaklaştı ve dediler ki: “Doğrusu o, Muhammed b. Abdillâh b. El-Hasan'ın dünyaya hâkim olacak Mehdi olduğu yolundaki iddiasında yalan söylemiştir; çünkü o, ne yeryüzüne ne de yeryüzünün onda birine sahip olmaksızın öldürülmüştür.” Başka bir fırka ise, el-Muğire'ye bağlılıklarında sabit kalmış ve demiştir ki: “Doğrusu, Muhammed b. Abdillâh el-Hasan'ın Beklenen Mehdi olduğu hususunda doğru söylemiştir. O öldürülmemiştir. Aksine huruc (çıkış) etmesi emredilinceye kadar Hacir dağlarından birinde oturmaktadır. İhtimal ki bu inanç, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin Radva dağına gizlendiğini ileri süren Keribiyye (veya Kerbiyye)'nin tesirini aksettirmektedir. Çıktığı zaman, ona Mekke'de er-Rukn ile el-Makam arasında bey'at edilecek; o her birine en büyük ismin (ismi azam) harflerinden bir harf vereceği on yedi kişiyi diriltecek; bunlar da orduları hezimete uğratıp yeryüzüne hâkim olacaktır.” Bu firkaya göre öldürülen kimse, Muhammed b. Abdillâh b. el-Hasan'ın şeklinde görünmüş olan şeytandan başkası değildir.³⁰⁰ Muğiriyye'nin bu koluna, kaynaklarda, imam olarak Muhammed b. Abdillâh b. Hasan b. el-Hasan'ı gördükleri için Muhammediyye adı da verilmektedir.

4.3.2. Beyaniyye'de Mehdilik

Beyan b. Sem'an et-Temimi'ye (ö. 119-737) uyanların oluşturduğu Beyaniyye, imametin Muhammed b. el-Hanefiyye'den oğlu Ebu Haşim Abdullâh b. Muhammed'e geçtiğini; Ebu Haşim'den sonra da onun kendisine vasiyeti ile Beyan b. Sem'an'a geçtiğini iddia eder.³⁰¹

Beyaniyye, Ebu Haşim'in mehdî olarak yeryüzüne döneceğini, dünyadaki haksızlık ve adaletsizlikleri ortadan kaldıracığını savunmuştur.³⁰² Beyaniyye, Ebu Haşim'in Mehdi “Doğru Rehber” yani Mesih olarak yeryüzüne dönmesini bekler.

²⁹⁹ Şehristani, a.g.e., s.161; Bağdadi, a.g.e., s.182

³⁰⁰ Bağdadi, a.g.e., s.184; F. William Tucker, “Asiler ve Gnostikler: el-Muğire b. Saîd ve Muğiriyye”, (çev. Ethem Ruhi Fırlalı), Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, V, 1982, s. 207-208.

³⁰¹ Bağdadi, a.g.e., s.180; Eş'ari, a.g.e., s.54; Şehristani, a.g.e., s. 126.

³⁰² Kummi/Nevbahti, a.g.e., s.126 ve 135.

Bazı kaynaklarda Beyaniyye hakkında farklı bilgiler yer almaktadır. Şehristani “Milel ve’n- Nihal” eserinde Hz. Ali’nin bulutlarda olduğunu ve gök gürlemesinin onun sesi olduğunu ileri sürmüştür. İddiasına göre Hz. Ali bazı anlarda zuhur etmektedir. Nitekim “*Yoksa bulut gölgeleri arasında önlerine gelivermesini mi bekliyorlar?*”³⁰³ ayet-i kerimesinin tefsirinde kastedilenin Hz. Ali olduğunu ve onun gölgeler içinde geldiğini, gök gürültüsünün onun sesi, şimşegin de tebessümü olduğunu ileri sürmüştür.³⁰⁴ Bu bilgilere bakarak Beyaniyye’nin bu görüşleri önceki fırkalardan Abdullah b. Sebe’nin taraftarlarının oluşturduğu Sebeiyye’nin görüşleriyle birebir örtüştüğünü söyleyebiliriz. Şehristani’nin Beyaniyye hakkındaki görüşlerinin Sebeiyye ile karıştırdığı ihtimali akla getirilebilir. Çünkü gerçekte Beyaniyye Mehdi olarak Ebu Haşim’in geleceğini beklemiştir.

4.3.3. Harbiyye’de Mehdilik

Abdullah b. Amr b. Harb el-Kindi taraftarlarının oluşturduğu fırkadır. Bunlar, Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye’nin, Abdullah b. Amr b. Harb’i imam olarak tayin ettiğini ve Ebu Haşim’in ruhunun ona hulul ettiğini iddia ederler.³⁰⁵

Harbiyye içinde bazıları benimsedikleri imamın yalancılık ve ihanetini tespit edince Abdullah b. Amr’dan vazgeçip Abdullah b. Muaviye’yi imam kabul etmişlerdir. Bunlar Abdullah b. Muaviye hakkında üç fırkaya ayrıldılar. Onlardan bir fırkaya göre Abdullah b. Muaviye’nin vasiyet etmeden öldüğünü ve ondan sonra imamın olmadığını iddia etmiştir. Başka bir fırkaya göre, Abdullah b. Muaviye diridir, ölmemiştir, o İsfahan dağlarında yaşamaktadır ve Beni Haşim’den Ali ve Fatıma’nın çocuklarından birine dünyanın idaresini verinceye kadar ölmeyecektir. Onu teslim ettiği vakit ölecektir. Çünkü o Nebi (sav)’nin müjdelediği Kaim ve Mehdidir. Diğer bir fırka ise: “Abdullah b. Muaviye, Resulullah’ın (sav) müjdelediği kaim ve mehdidir. O, yeryüzüne hâkim olacak, zulüm ve haksızlıklarla dolu olan dünyayı iyilik ve adaletle dolduracaktır. Daha sonra o, imameti, ölümü esnasında Beni Haşim’den Ali b. Ebi Talib’in soyundan birine teslim edecek ve ölecektir ‘ dedi.³⁰⁶ Onlara göre

³⁰³ Bakara, 2/210

³⁰⁴ Şehristani, a.g.e., s. 126.

³⁰⁵ Bağdadi, a.g.e., 186; Eş’ari, a.g.e., s. 54, Kummi/Nevbahti, a.g.e., s.140

³⁰⁶ Eş’ari, a.g.e., s. 54; Kummi/Nevbahti, a.g.e., 140-141

Abdullah b. Muaviye'nin dönüşü, güneşin doğuşuyla batışı arasında bir yerde olacak ve ümmetin tümü, üzerinde ittifak ederek tüm insanlık onun dinini benimseyecektir.³⁰⁷

4.3.4. Navusiyye'de Mehdilik

Basralı Aclan b. Navus adındaki bir şahsın taraftarlarından oluşan fırkadır. Bir rivayete göre Navusa köyüne nispetle bu ismi almışlardır. Bu fırkaya göre Cafer es-Sadık bu ümmetin en üstünüdür, ondan daha üstün olduğunu iddia eden kâfirdir, o ölmemiştir, hayattadır, ölmeyecektir de. O kaim el-mehdidir, ortaya çıkıp hâkimiyetini kuracak, hükmünü ulaştıracaktır. Cafer es-Sadık'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: “Başımın dağdan fırlatıldığını görseniz bile inanmayın. Çünkü sizin dostunuz kılıç sahibidir.” Başka bir rivayette: “Eğer biri gelir de size, benim hastalığımda (başucumda) bulunduğunu, vefatımdan sonra beni yıkadığını ve kefenlediğini söylese bile siz ona inanmayın; çünkü ben sizin sahibinizim, kılıcım sahibiyim.” demiştir.³⁰⁸

4.3.5. Museviyye'de Mehdilik

İmam Ca'fer'in oğlu Musa b. Cafer'in nas ile imam tayin edildiğine inanan tek fırkadır. Fırka mensuplarına göre İmam Cafer şöyle demiştir: “Yedinciniz kıyam edeninizdir.” “İmamımız kıyam edeninizdir, o da Tevrat sahibinin adaşıdır.” Dediği rivayet edilmiştir.³⁰⁹

İmamiyye'nin yedinci imamı Musa el-Kazım'ın ölmediğini, imametin devam ettiğini, tekrar gelip imamlığını sürdüreceğini bekleyen Şia fırkası Museviyye'dir. Bu fırkaya Musa b. Cafer'i beklediklerinden dolayı “Museviyye” denilmiştir. Museviyye'nin iddialarına göre Musa b. Cafer sağdır, ölmemiştir o Beklenen Mehdi'dir.³¹⁰

Bu fırka, Musa b. Cafer'in ölmediğini; yeryüzünün doğusundan batısına kadar her tarafa malik oluncaya ve tıpkı zulümle dolduğu gibi bütün yeryüzünü adaletle dolduruncaya kadar ölmeyeceğine, yaşamakta olduğuna Kaim ve Mehdi, yani gaib olarak yaşayan kurtarıcı olduğuna inanırlar. Bunlar Musa b. Cafer'in güpe gündüz (öldürülmekten korktuğu için) hapisten çıktığını, fakat hiç kimsenin onu görüp

³⁰⁷ Cemil Hakyemez, *Gaybet İnanıcı ve Şiilikteki Yeri*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 41.

³⁰⁸ Eş'ari, a.g.e., s. 56; Bağdadi, a.g.e., s. 46; Şehristani, a.g.e., s. 138-139; Kummi/Nevbahti, a.g.e., s. 195; Ahmed el-Katib, a.g.e., s. 208-209.

³⁰⁹ Şehristani, a.g.e., s. 140.

³¹⁰ Bağdadi, a.g.e., s. 47

tanımadığını; Sultan ve adamlarının yalan söyleyerek insanları aldatmak için onun öldüğünü iddia ettiklerini; (onlar defnedilen bir adamla onu karıştırdılar. Öyle ki insanlar bu kabrin Musa b. Cafer'in kabri olduğunu iddia ederler.); gerçekte ise onun ölmeyip insanlardan gizlendiğini ve saklandığını ileri sürerler.³¹¹

Museviyye fırkasından bazıları Musa b. Cafer'in ölümü hakkında tereddüt etmiş ve "Onun ölüp ölmediğini bilmiyoruz" demişlerdir ki bunlara Memtura (kaçak, korkak) denmiştir. Bir kısmı da ölümünün kesin olduğuna inanmıştır ki bunlara Katiyye denilmiştir.³¹²

4.3.6. Vakıfiyye'de Mehdilik

Musa b. Cafer'in ölümünün ardından onun ölmediğini, gaybete girdiğini, yeniden ortaya çıkıp imamet görevini sürdüreceğini iddia eden bir Şii fırkasıdır.

Yedinci imam Musa el-Kazım'ın vefat ettiği haberleri yayıldığında, onun ölmediğini, hayatta olduğunu, ölmeyeceğini, doğu ve batıya hâkim olacağını, yeryüzünü adalet ve eşitlikle dolduracağını, gaib ve gizli Mehdi olduğunu iddia eder.³¹³

İmam Kazım'ın mehdiliğine ve onun Muhammed'in ailesinin kaimi olduğuna ilişkin pek çok rivayet yayılmıştır. Cafer b. Sadıktan bazı rivayetler: "Şüphesiz benim oğlum, bu ümmetin kaimidir ve kılıcın sahibidir." "Şüphesiz Musa kaimdi. Bu Allah tarafındandır ve kesindir." "Onun başı dağdan üzerinize yuvarlanıp gelse dahi (öldüğüne) inanmayın. Çünkü o kaimdir."³¹⁴ Gibi rivayetlere dayanarak Musa el-Kazım'ın ölmediğine ve ahir zamanda tekrar yeryüzüne inip adaleti dağıtacağına inanmışlardır.

4.3.7. Cenahiyye'de Mehdilik

Abdullah b. Muaviye b. Abdillab b. Cafer b. Ebi Talib'e uyanların oluşturduğu gruptur.³¹⁵ Bunlar Abdullah b. Muaviye'nin rab olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca

³¹¹ Kummi/Nevbahti, a.g.e., s. 219-220.

³¹² Şehristani, a.g.e., s. 141.

³¹³ Eş'ari, a.g.e., s. 59; Kummi/Nevabhti, a.g.e., s. 220; Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, s. 566.

³¹⁴ Ahmed el-Katib, a.g.e., s. 211; Kummi/Nevbahti, a.g.e., s. 220

³¹⁵ Eş'ari, a.g.e., s. 36; Bağdadi, a.g.e., s. 189

onun ölmediğini, kıyamete yakın bir zamanda yeryüzüne ineceğini, beklenen mehdi olduğunu ileri sürmüşlerdir.

İbn Kuteybe “*el-Maarif*” adlı kitabında şunları anlatır: Bu Abdullah b. Muaviye, Fars ve İsfahan dolaylarında, ordusunun başında ortaya çıktı. Bunun üzerine Ebu Muslim el-Horasani, onun üstüne büyük bir ordu sevk etti ve onlar da onu öldürdüler; fakat ona uyanlar, onun öldürülmesini inkâr ettiler ve sağ olduğunu ileri sürdüler.³¹⁶ Ona uyanlar onun öldürülmediğini, gizlendiğini, er geç bir gün ortaya çıkacağını iddia etmişlerdir.

4.4. Genel Hatlarıyla Şia’da Mehdilik

Şia’nın mehdi etrafında geliştirdiği söylemin genel hatlarını kısaca özetlemek gerekirse:

1. Mehdi, Hz. Peygamber’in neslinden, Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın zürriyetindedir. Hz. Fatıma’nın hangi evladının nesline mensup olacağı tartışmalı olmakla beraber, İmamiyye (İsnaaşeriyye) Şiası Hz. Hüseyin’in evladından olacağını ileri sürmüştür. İmamiyye bunun Hasan el-Askeri’nin oğlu Muhammed el-Mehdi olduğunu savunmuştur ve bu iddiasını birçok rivayetle desteklemiştir.

2. Mehdi, Şam yakınlarında ortaya çıkarak fitne ve fesat yayması öngörülen Deccal’den (Süfyani) sonra ortaya çıkacak ve kendisine yardım eden Yemani tarafından Süfyani öldürecek. Aynı şekilde burada Hz. İsa gökten inip Mehdi’nin arkasında namaz kılacaktır.³¹⁷

3. Mehdinin zuhurunu önceleyen zaman diliminde kaos, zulüm, kıtlık ve savaş gibi sıkıntılar olacaktır. Ancak onun zuhur edeceği sene yağmurlar yağacak ve bereket açıkça görülecektir. İman etmeyen hiçbir kafir, ıslah olmayan hiçbir bozguncu, teslim olmayan hiçbir yırtıcı hayvan kalmayacaktır. Gök yağmur yağdıracak, yer bitkilerini çıkaracak, yerin altına gömülen bütün hazineler ortaya çıkacaktır.³¹⁸

4. Mehdi Kazvin³¹⁹’de ortaya çıkacak ve mümin, müşrik herkes ona itaat edecek, dağları korku ile dolduracaktır. Zuhuru anında uzun ömrüne rağmen kırk

³¹⁶ Bağdadi, a.g.e., s. 190

³¹⁷ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, s. 95.

³¹⁸ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, s. 96.

³¹⁹ İran’ın başkenti Tahran’ın 165 km kuzeybatısında ve Hazar Denizi’nin güneyindeki şehir soğuk ama kuru fırtınalı bir iklime sahip olan, İran’ın en eski şehirlerinden birisidir. 1548 ile 1598 yılları

yaşındaki bir genç görünümünde olacaktır. Cuma ve Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü gün olan Aşura günü kıyam edecektir. Mehdi rükün ile makam (Haceru'l-Esved ile Makam-ı İbrahim) arasında bey'at alacak, ona ilk bey'at eden Cibril olacaktır. Gökten seslenen bir münadi Hz. Ali ile Emeviler arasında Hz. Osman'ın asiler tarafından katledilmesi üzerine meydana gelen anlaşmazlık ve çıkan tartışmalarda Hz. Ali'nin haklı olduğunu haykıracaktır. Buna karşılık İblis de Osman b. Affan'ın ve adamlarının haklı olduğunu, Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü ve kanının talep etmesini ilan edecektir. Bu durumda kalbi hastalıklı olanlar şüpheye düşecektir.³²⁰

5. Mehdi, Hz. Hüseyin'i öldürenlerin soyundan olanları öldürecektir. Ancak onlar suçsuz iken öldürülmelerinin meşru olmayacağına dair bir itiraza karşılık şu açıklamayı getirmektedirler: onlar atalarının Hz. Hüseyin'i öldürülmelerine rıza göstermektedirler. Bir şeye rıza göstermek ise onu yapmak gibidir. Bu nedenle onların öldürülmesi caiz görülmektedir.³²¹ Şia'da mehdinin intikam için gönderileceği inancı mevcuttur.

6. Mehdi, el-Kaim olarak başta Hz. Hüseyin olmak üzere Ehl-i Beyt'in intikamını alıp yeryüzü tamamen adaletle dolduktan sonra görevi bitecek ve diğer imamlarda olduğu gibi, vefatında onu defnetmek ve onun yerine imameti deruhte etmek için ricat³²² dönemi başlayacaktır. Ricat dönemi Hz. Hüseyin'le başlayacak ve elli yıl devam edecektir. Daha sonra Hz. Ali ricat edecek ve onun dönemi de kırk dört yıl sürecektir. Ondandır da diğer masum imamlar ricat edecek ve en son ricat edecek olan İmam Mehdi'nin vefatından sonra kıyamet kopacaktır.³²³

5. BABİLİK-BAHAİLİKTE MEHDİ DÜŞÜNCESİ

Babilik ve Bahailik, Şii inancındaki on ikinci imam Muhammed Mehdi'nin gaybetinin bininci yılında zuhuruna dair bir inançla başlayan, Mirza Hüseyin Ali'nin şahsında Tanrının ortaya çıktığına inananların oluşturduğu mezheptir. Mezhebe Muhammed Mehdi'nin gaybetinin bininci yılında onun "bab"ı (mehdiye açılan kapı)

arasında Safevî Devleti'ne başkentlik yapmıştır. Kazvin'nin 7000 (yedi bin) yıl geçmiş bir tarihi vardır. Ayrıntılı bilgi için bkn. Marcel Bazin, "Kazvin", *DİA*, Ankara, 2002, c. XXV, s. 154-155.

³²⁰ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, s. 96-97.

³²¹ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, s. 97.

³²² Sözlükte 'dönüş' anlamına gelen ricat, Şii literatüründe Mehdi'nin hükümdarlık süresinin bitiminden itibaren masum imamların tekrar dirilerek dünyaya gelmeleri ve Mehdi'nin kurduğu düzeni yöneterek idare etmek anlamında kullanılmıştır.

³²³ Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, s. 98

olduğunu iddia eden Bab Mirza Ali Muhammed'e nispetle Babilik; hareketi devam ettiren ve kendisini Tanrı'nın mazharı olarak lanse eden Mirza Hüseyin Ali'nin lakap olarak kullandığı "Bahauallah" adına nispetle Bahailik denilmiştir.

Bahailik 19. Yüzyılın sonlarında İran'da ortaya çıkmış, daha sonra Hayfa merkezli olarak tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Bu anlayışın ortaya çıkmasında, İran toplumunun o zaman içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel şartların önemi büyüktür. 19. Yüzyılın başlarında, İran'da idarenin son derece zalimane ve baskılı bir yönetimin olması ve kitlelerin ekonomik olarak giderek ezilmesi gibi hususlar insanların bir kurtarıcı bekleme ümitlerini canlandırmıştır.³²⁴ Bu çerçevede Babilik- Bahailik hareketinin ortaya çıkmasında etkili olan Şia'daki mehdi inancı ve 19. Yüzyıl İran'ının siyasi durumuna değinmek yerinde olacaktır.

İmamiyye Şia'sını bel kemiğini oluşturan görüşlerden birisi de mehdi inancıdır. On birinci imam Hasan el-Askeri'nin vefatından sonra yerine geçmesi gereken oğlu on ikinci imam gaybete gitmiştir. Zira Şii inancına göre o gaybettedir. Zamanı gelince mehdi olarak ortaya çıkacak ve zulüm ve haksızlıkla dolan dünyayı hak ve adaletle dolduracaktır.

Şii-İmamiyye'ye göre, on birinci imam Hasan el-Askeri, on ikinci imamı yani oğlu Muhammed'i, doğduğu zaman ve kendi vefatına kadarki zaman zarfında yakınlarından birçok kişiye göstermiş ve onun kendisinden sonra imam olacağını bildirmiştir. Ancak Hasan-el Askeri 260/873 yılında vefat edince, oğlu Muhammed gizlenmiştir.³²⁵

Halen sağ olduğuna inanılan bu on ikinci imamın kaybindan, yani 160/873 yılından itibaren başlayan döneme gaybet dönemi denir. Bu dönemin 260/873'dan başlayıp 328/940 yılına kadar olan bölümüne küçük gizlilik (gaybet-i suğra) adı verilir. Bu dönemde insanların gözünden uzaklaştığına inanılan on ikinci imamla Şiiiler arasında, arka arkaya dört kişi onunla görüşerek irtibatı sağlamış, sefirlik hizmeti görmüşlerdir. Dördüncü sefirin 328/940 yılındaki ölümünden itibaren ise büyük gizlilik (gaybet-i kübra) başlamıştır.³²⁶ Şiiilere göre gaybet-i Kübra halen devam etmektedir. Bu dönem Gaib İmam'ın gelmesi ile sona erecektir ve dünya onun

³²⁴ Halil İbrahim Bulut, a.g.e., s. 379.

³²⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmamiyye Şiası*, s. 174.

³²⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, a.g.e., s. 174-178

getireceği adaletle huzur bulacaktır. Şiilikteki mehdinin halen sağ olduğuna ve günün birinde geri geleceğine olan bu güçlü inanç pek çok kez istismar edilmiş, farklı farklı kişiler mehdi iddiasıyla ortaya çıkarak taraftar toplamaya çalışmışlardır. Bahailiğin ortaya çıkmasında Şiilikteki bu mehdi inancının rolü büyüktür.

Bahailiğin doğuşunu hazırlayan sebeplerden bir tanesi de, ortaya çıktığı 19. yüzyılda İran'da hüküm süren siyasi istikrarsızlıktır. 19. asır bütün İslam dünyasında olduğu gibi İran'da da büyük sıkıntıların yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılda İran her yönüyle bir kargaşanın içinde bulunmaktaydı. 19. yüzyılın başlarında İran'ın başında Kaçar soyundan Fetih Ali Şah bulunmaktaydı. Bu dönemde Rus tehdidine karşı İran; Fransa ile işbirliğine gitmiştir. Bu işbirliğinin Fransa ile Rusya'nın anlaşması dolayısıyla bozulması üzerine İran, İngiltere ile yakınlaşmıştır.³²⁷

19. yüzyılda İran her yönü ile bir kargaşanın içinde bulunmaktaydı. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ekonomik, siyasi ve askeri etkileriyle, İran'da karışıklık ve belirsizlik hâkimdi. 1828'lerden itibaren Rusya ve İngiltere arasında, İran üzerinde bir rekabet başlamıştı. İngiltere'nin amacı, Rusya'nın nüfuzu altındaki İran'ın gelişmesini önlemektir. İran bu dönemde topraklarının bir kısmını Rusya, bir kısmını İngiliz hâkimiyetine bırakmak zorunda kalmıştı.³²⁸

Fetih Ali Şah'tan sonra İran'da, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelesi aralıksız sürmüştür. Muhammed Şah döneminde İran üzerinde İngiltere'nin etkin olduğu görülürken, Muhammed Şah'ın oğlu Nasıruddin Şah döneminde İngiltere yerini Rusya'ya bırakmıştır. Bâbiliğin ortaya çıktığı dönem olan Muhammed Şah ve oğlu Nasıruddin Şah dönemlerinde İran'a gerek içte gerekse dışta siyasi bir istikrarsızlığın hâkim olduğu açıktır. Bu dönemde siyaset ve ekonomide Rusya ve İngiltere'ye tavizler verildiği görülmektedir. İstikrarsız bir ortamda halkın içtimai ve sosyo-ekonomik bakımdan huzurlu olması mümkün değildir.³²⁹ Bu huzursuzluk haklı yeni birtakım arayışlara itmiştir. Bu da halkın Babilik-Bahailikte ileri sürülen fikirlere yönelmesinde etkili olmuştur.

³²⁷ Zeynel Adanalı, *Bahailiğin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Bahailiğin Görüşleri*, Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001, s. 14.

³²⁸ Sümeyra Teymur, *Bahailikte İnanç ve İbadet*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 3.

³²⁹ Zeynel Adanalı, a.g.t., s. 14

Bahailik ortaya çıkma ve fikirlerinin oluşumundaki ilk etkilerini, şeyhleri Şirazlı Mirza Ali Muhammed tarafından 1260/1844 yılında ortaya çıkan Babilik hareketinden gelir. Babilik'in oluşumunu hazırlayan fikirler ise İmamiye Şiası içinde teşekkül eden Şeyhilik adlı bir tarikatın mahsulüdür. Bu sebeple Bahai fikirlerinin oluşumunu ve ortaya çıkışını daha iyi anlayabilmek için onun çekirdeğini oluşturan Şeyhilik tarikatına bakmak gerekir.³³⁰

5.1. Şeyhilik

Ahmed el-Ahsai'nin (ö. 1241/1826) düşünceleri etrafında teşekkül eden, sonraları Keşfiyye olarak da anılan İmami-İsnaaşeri temelli dinî-keîâmî ekoldür.³³¹

Şeyhilik (Şeyhiyye)³³² hareketi, Şiilik ile Babilik arasında çok önemli bir köprüdür. Şeyhilik, İmamiyye Şiası'nın on ikinci imamının kaybolmasından itibaren Gaybeti Kübra döneminde Şiilerin kayıp imamlarının nurunu yansıtacak veya onunla irtibat kuracak ve ona açılacak kapı (Bab) anlamında "Kamil Şii"nin olması gerektiği inancına dayanır.³³³

Şeyhilikte imamlar ve inananlar arasında aracılık yapacak bir "Kamil Şii" bulunmalıdır. Kamil Şii, imamın yokluğu esnasında insanları doğru fikir ve davranışlara yönlendirir. Buna göre Kamil Şii, manevi müşahede yoluyla imamların lütfuna mazhar olmuş, bilgisi, imamlarla kurduğu derin alakadan dolayı ihsan edilmiş, hatadan korunmuştur.³³⁴ Şeyhilik tarikatının kurucusu kabul edilen Ahmet el-Ahsai'nin bu anlamda bir Kamil Şii olduğu söylenebilir.

Şeyhilere göre Allah ancak imamlar vasıtasıyla bilinip anlaşılabilir. İmamlara karşı yapılan bir kusur Allaha karşı yapılmış gibidir ve büyük günahtır.³³⁵ Şeyhilere göre imamlar, Allah'ın her şeyden münezzeh olan varlığının bilgisine açılan merkez

³³⁰ Zeynel Adanalı, a.g.t., s. 17-18.

³³¹ Mustafa Öz, "Şeyhiyye", *DİA*, İstanbul, 2010, c. XXXIX, s. 84.

³³² Şeyhiler hak. Bkn. Mustafa Öz, 'Şeyhiyye' md., *DİA*, c.39, 2010, ss.84-86; Cl. Huart, 'Şeyhiler', *İslam Ansiklopedisi*, c. XI, ss. 479-481; C.Browne, 'Bab-Babis', *Encyc. Of Religion and Ethics*, c. II, s. 300; Ethem Ruhi Fığlalı, *Babilik ve Bahailik*, TDV Yay., Ankara, 1994, s. 4; Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, Ensar, İstanbul, 2012, ss.510-513.

³³³ Ethem Ruhi Fığlalı, *Babilik ve Bahailik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1994, s. 4; Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 421.

³³⁴ Mehmet Zeki İşcan, "Babilik-Bahailik", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (Ed. Hasan onat vd.), Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 511.

³³⁵ Yasin İpek, *İran'da Kaçar Hanedanlığı Babilik ve Bahailik*, Ekim yay., İstanbul, 2010, s. 179.

ise, bu bilginin malum olan şeylerin bilgisine açılan merkezi ise Şeyh Ahmet Ahsai ile talebesi ve halifesi Kazım Reşti'dir.³³⁶

Kazım Reşti³³⁷ bazen açık bazen kinayeli sözlerle talebelerini Mehdinin geleceği konusunda uyarıyor ve onlara: “Ey benim arkadaşlarımı sakınınız, dünyaya aldanmayınız, tanrıyı unutmayınız, dünyadaki her şeye gözlerinizi kapatıp Tanrının vaat ettiği zuhuru aramağa kalkınız sağa sola dağılınız. Azamet ve Cella perdesinde gizli olan O Mukaddes varlığı bulmadan aramaktan vazgeçmeyiniz. Onun sevgisinde sebat ediniz ki, sizi kendine yaklaştırsın. Ne mutlu o kimselere ki Onun uğruna şehadet şerbetini içmiş olsun. Açık olarak söylüyorum. Kaim'den sonra Kayyum zahir olacaktır. Bابتan sonra Hüseyin'in Cemali gözükecektir. İşte o zaman, şeyhin sözlerindeki saklı olan sırlar, açığa çıkacaktır.” diye nasihat ediyordu.³³⁸ Böylece o talebelerini beklenen Mehdi'nin her an ortaya çıkabileceği fikrine alıştırmak istemiştir.

Kazım Reşti, hocasının temkinli ve örtülü ifadelerle ileri sürdüğü görüşlerini daha açık bir şekilde ortaya koymuştur. O, vaat edilen mehdinin zuhurunun yaklaştığını belirtmiş ve çevresindekilere onu bulana kadar boş durmamalarını önermiştir. Bu nedenle talebesi Molla Hüseyin Buşruye'ye görüşlerini yayma emrini vermiştir. Molla Hüseyin bu maksatla Şiraz'a gitmiş ve daha önce Kazım Reşti'nin talebeliğini yapmış olan Mirza Ali Muhammed ile karşılaşmış, bu esnada Ali Muhammed, Molla Hüseyin'e kendisinin Bab olduğunu ilan etmiştir.³³⁹ O, mademki Kazım Reşti, kâmil Şii olarak Gaybet-i Kübra'dan sonra vaat edilen Mehdi'nin zuhur vaktinin geldiğini, artık onun bab'ının açılacağını ve onun aramızda yaşamakta olduğunu bu âlemden ayrıldıktan sonra ortaya çıkacağını söylemiştir; işte o bab (kapı) benim, demiştir. Böylece o, kendisinin beklenen Mehdi'ye açılan bab (kapı) olduğunu ileri sürmüştür.³⁴⁰

Reşti'nin ölümünün bir çobanın rüyasıyla bildirildiği iddia edilmektedir. Anlatıldığına göre; Reşti, Kazımeyn'e gitmek üzere Kerbela'dan yola çıkar. Berete Camiine vardıklarında yanlarına bir çoban gelmiş şöyle demiştir; “Üç günden beri sizi

³³⁶ Mehmet Zeki İşcan, a.g.e., s. 511.

³³⁷ Kazım Reşti, 1205/1790 yılında İran'da Reşt denilen yerde doğduğu, 26 yaşında Tahran'a Ahsai ile görüşmeye gittiği rivayet edilmektedir. Bahailere göre Seyyid Kazım Reşti, insanları Tanrının yeni peygamberinin gelişine hazırlayan bir Kuran-ı Kerim hocasıydı. Geniş bilgi için bkn. Lowell Johnson, *Molla Hüseyin*, (çev. Sevil Onat), Baha Basım, İstanbul, 1998.

³³⁸ Muhammed Zerendi, *Nebil Tarihi*, Baha Basım-Dağıttım, 2. Basım, İstanbul, 2001, s. 24-25.

³³⁹ Mehmet Zeki İşcan, a.e.e., s. 511.

³⁴⁰ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 422.

burada bekliyorum. Gördüğüm bir rüyayı size anlatmakla vazifeliyim. Rüyamda Hz. Muhammed’i gördüm. Bana ‘Ey Çoban, benim bu sözlerimi dikkatle dinle ve aklında tut, çünkü bu sözler tanrının emaneti sayılır. Dediğimi tam manasıyla yerine getirirsen büyük bir mükâfat alacaksın. Fakat bu sözlerimi ihmal edip unutursan sonsuz azaplara uğrayacaksın. Burada kal. Üç gün sonra Seyyid Kazım adında, benim evlatlarımdan biri arkadaşlarıyla birlikte buraya gelecek ve tam öğle vakti bu camiinin karşısındaki ağacın altında duracaktır. Onun yanına git, benim selamımı söyle ve ona de ki ‘Müjdeler olsun ki ölüm saatin yaklaşmıştır. Kazımeyn’i ziyaretinden hemen sonra Kerbela’ya dön, çünkü Kerbela’ya vardığın üçüncü günü, yani arefe gününde (31 Aralık 1843) öleceksin. Senin vefatından az sonra tanrının vaat ettiği zuhur zahir olacaktır ve dünyayı kendi nuruyla aydınlatacaktır.’ dediği iddia edilir. Çobanın rüyasında gördüğü gibi Seyyid Kazım 1259 /1843 senesinin arefe gününde Kerbela’da 60 yaşında iken ölmüştür.³⁴¹

Reşti’nin yerine bir halef tayin etmeden ölmesi, Şeyhileri üç fırkaya ayırmıştır. Bunlardan biri Mirza Ali Muhammed’in etrafına toplananlarca oluşturulan Babilik’tir. İkincisi; Reşti’nin vefatından sonra Bâb’ın iddialarını reddederek Reşti’nin işaret ettiği kişinin kendisi olduğunu iddia eden Hacı Kerim Han Kirmani’nin tesis ettiği Kirmaniyye kolu; üçüncüsü ise yine Reşti’nin müritlerinden Hacı Mirza Şefi’nin kurduğu Şefiyye koludur.³⁴²

5.2. Babilik

Sözlük anlamı “kapı” demek olan “bâb” kelimesi, Arapçada çok ve muhtelif şekillerde mecazî manalarda kullanılmıştır. Terim olarak, tasavvufta, girilen kapı ve derûn ile münasebet sağlamaya yarayan vasıta, İsmaililikte, mezhebin sırlarını öğreten ve Asâs denilen ruhanî, Nusayrilikte ise neşîr ve irşada memur Salmân-ı Fârisî demektir. Ancak bu kelime, kendisini ilâhî hakikati tanımağa ileten bir kapı olarak ilan etmiş olan Şirazlı Seyyid Ali Muhammed tarafından zatî isim edinilmesi ile meşhur olmuştur.³⁴³ Sii terminolojisinde “bab” kavramı, “Ben ilim sehriyim, Ali de onun kapısıdır” hadisinden yola çıkılarak dini ve hiyerarşik bir unvan olarak karsımıza

³⁴¹ Ahmet Fuat Çandır, *Tarihten Günümüze Bahailik*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens., İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 36; Muhammed Zerendi, a.g.e., s. 25.

³⁴² Adanalı, a.g.t., s. 25.

³⁴³ CL. Huart, “Bab-Babis”, *First Encyc. Of Islam*, (by. T. H. Houtsma, T.W. Arnold and others), E.J. Brill, Leiden, Newyork, 1987, vol 2.,p. 548.

çıkılmaktadır ve on ikinci imamın gaybından sonra, onunla irtibatı sağlayan kâmil bir Sii olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Bab, ahir zamanda gelmesi beklenen ve Allah'ın ortaya çıkaracağı (men yuzhiruhullah) Mehdi'nin (ya da imamın) habercisi olarak da kabul edilmektedir.³⁴⁴ Şianın gulat kısmından Şeyhiliğe göre imamlar (on iki imam) marifetullaha açılan kapı (bab)lardır.³⁴⁵

Babiliğin kurucusu Mirza Seyid Ali Mahammed'tir. Dünyada "Bab" lakabıyla anılan Mirza Ali Muhammed, 9 Ekim 1820'de (veya 20 Ekim 1820) İran'ın güneyinde bulunan Şiraz şehrinde doğmuştur. Daha küçük yaşta babasını kaybetmiş, dayısı Hacı Mirza Seyid Ali tarafından büyütülmüştür. Bâb, küçük yaşlardan itibaren çalışkan ve dindarlığı önce çıkan bir çocuktur. Alçakgönüllü ve sessiz bir çocuktur. Zamanının çoğunu namaz ve dua ile geçirirdi. Yedi yaşlarına geldiği zaman dayısıyla Şiraz'dan Buşehir'e gitmiş ve burada işlerinde dayısına yardım ederek ticarete atılmıştır.³⁴⁶

İntisap ettiği ticari hayatı beğenmeyerek gaybi ilimler ve hurufiliğe merak sarmış, Kerbela'da öğrenimi sırasında her devirde mutlaka bir Kamil Şii'nin geleceği inancını işleyen el-Ahsai'nin müridi ve Keşfiyye'nin kurucusu Kazım er-Reşti'ye öğrenci olmuş, büyük ölçüde onun düşüncelerinin tesirinde kalmıştır.³⁴⁷ Mirza Ali, Kazım Reşti'nin en gözde talebesi olmuştur. Hatta Kazım Reşti, isim vermeksizin, birtakım nitelemeler ve tasvirlerle Mirza Ali'nin kendisinden sonra gelecek mehdi olduğunu talebelerine bildirmiştir.³⁴⁸

Hocası Kazım Reşti'nin 1259 yılındaki ölümü üzerine, Mirza Ali Muhammed, Mehdi'nin zuhur ettiğini ilan için uygun ortamı bulmuştur. Nitekim 22 Kasım 1844 (5 Cemaziyelevvel 1260) tarihinde, Şiraz'da, kendisinin beklenen imama açılan Bâb (kapı) olduğunu Molla Hüseyin'e açıklamıştır. Mirza Ali, bu iddiasını "Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır." şeklindeki hadise dayandırmıştır. Buradaki Ali'nin kendisi olduğunu iddia etmiştir. Buna göre insanların beklenen Mehdi'ye nüfuz

³⁴⁴ Metin Yurdağür, "Bab", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1983, c. IV, s. 359.

³⁴⁵ Süleyman Özkaya, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bahâilik Hareketi*, Akademi Kitapevi, İzmir 2000, s. 11.

³⁴⁶ William McElwee Miller, *The Bahai Faith: Its History and Teachings*, William Carey Library, USA, 1984, p. 13.

³⁴⁷ Mustafa Öz, "Türkiye'de Bahailik ve Bahai Faaliyetleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, (ed. Ömer Faruk Harman), Ensar yay., İstanbul, 2005, s. 317.

³⁴⁸ Sümeyra Teymur, a.g.t., s. 10.

edebilmeleri, onun emir ve yasaklarını alabilmeleri için gerekli yola girmeleri, ancak o yola açılan kapıya (Bâb) başvurmakla olur. O kapı da Mirza Ali Muhammed'dir.³⁴⁹

Burada Mirza Ali Muhammed, Yahudilik ve Hristiyanlıktaki bin yıl (millenium) inanişinin³⁵⁰ Müslümanlığa yansıyan şekliinden hareket etmiştir. Müslümanlıkta da, hicretin onuncu yüzyılıının, yani bininci yılının tamamlanıp ikinci binin başladığı sıralarda, “Nebî kabrinde bin yıl kalmayacaktır” şeklindeki bir söze dayanarak mehdi fikrinin canlandığı görülmektedir. Ancak Mirza Ali Muhammed, bin yıl inanişini temel alarak ortaya attığı iddiasını, Resulullah (sav)'ın hicretine değil de, bağlı olduğu Şia'nın On iki İmam anlayışına dayandırır.³⁵¹

Şöyle ki, Şii-İmamiyye'nin On ikinci İmam'ı 260/873 yılında kaybolmuştur. Bu tarihten 329/941 yılına kadar Gaybet-i Suğra (küçük gizlilik) devri sürmüş ve bu müddet zarfında On ikinci İmam, kendi naiplerine, yani sefirlerine gözükmüş ve onları irşat etmiştir. 329/941 yılında son sefirin ölümü ile hakikaten tam bir gizlilik, Gaybet-i Kübrâ (büyük gizlilik) dönemi başlamış ve böylece On ikinci İmam'a, yani Mehdi'ye açılan bâb kapatılmıştır. İşte bu kapının açılması, onun kaybindan bin yıl sonra, yani 1260 yılında gerçekleşecektir. Bu aklî temellendirmelere dayanan Mirza Ali Muhammed, 23 Mayıs 1844 (1260) yılında, kendisinin Bâb olduğunu ilân etmiştir.³⁵² Bu nedenle kendisine “Babullah”, kendisine tabi olanlara “Babiler” denilmiştir.

Bâb, gelmesi beklenen ve gelişi yakın olan daha önemli birinin habercisi demektir. İmâmiyye Şia'sında on ikinci imam olan Muhammed el-Mehdi'nin dönüşünü ifade etmek için kullanılan *Büyük zuhur* gerçekleşmeden önce kendisini Mehdi'yi müjdeleyen bâb olarak gören Mirza Ali Muhammed, aynı senenin sonbaharında hac için gittiği Mekke'de veya Meşhed'de, başlangıçta ortaya attığı ve Mehdi'ye açılan bâb olduğu yolundaki iddiasından bir adım daha ileri giderek,

³⁴⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, *Babilik ve Bahâilik*, s. 15.

³⁵⁰ Bin yıl inancı; genellikle birçok dinde istikbalde bin yıllık bir mutluluk döneminin varlığına inanç geleneğidir. Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın ikinci gelişiyle başlayacaktır. Buna göre iki çağ vardır. Yaradılıştan itibaren altı bin yıl geçecek, sonra yedinci binin başında ‘Mesih Çağı’ başlayacaktır. Bkn. Eyüp Baş, *Binyılcılık ve Osmanlı Toplumunda Hicrî Milenyum Kıyamet Beklentisi ile İlgili Bazı Veriler*, Dinî Araştırmalar, 2005, c. VII, sayı: 21, s. 163-178; Osman Cilalı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yay., İstanbul, 2001, s. 64

³⁵¹ Ethem Ruhi Fığlalı-Ramazan Şimşek, *Bahailik ve Kitabı'l Akdes*, e-Makalat Mezhep Araştırmaları, III/2, Güz 2010, s.10-11; Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 422.

³⁵² Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 423; Ethem Ruhi Fığlalı, “Bahailik”, *DİA*, İstanbul, 1991, c. IV, ss. 464-468.

kendisinin Beklenen Mehdi (el- Mehdiyyu“l-Muntazar) olduğunu ileri sürdü.³⁵³ Mirza Ali Muhammed’in, ilk başta fazla tepki çekmemek için iddialarını aşama aşama açıkladığını görmekteyiz. Yani önce müceddid olduğunu, sonra mehdiye açılan kapı (bab), daha sonra da mehdinin kendisi hatta peygamber olduğunu en son olarak ta ilah olduğunu ilan etmiştir.

Onun bu iddialarını ilk anda Molla Hüseyin’le beraber 18 kişi³⁵⁴ kabul etmiştir. Bunlara ebced hesabından hareketle Huruf-u Hay (ha=10, y=8, hay=18) denmiştir. On dokuzuncusu Bab’ın kendisidir.³⁵⁵ Bu yüzden 19 rakamı³⁵⁶, hem Babilik’te hem de Bahailikte kutsal bir anlam taşımaktadır.

Mirza Ali bu iddialarını daha da ileriye götürmüş ve kendisinin “Allah daha önceden Muhammed’i göndermiş olduğu gibi şimdi de beni göndermiştir” diyerek peygamber olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasının sonucu olarak da Kuran-ı Kerim’in nesh edildiğini dolayısıyla İslam şeriatının emir ve yasaklarının kaldırıldığını ve eseri el-Beyan ile yeni hükümlerin getirildiğini ileri sürmüştür.³⁵⁷ Daha sonra ilahi ruhun kendisinde ortaya çıkan şahıs olduğunu, Allah’ın kendisine girdiğini iddia etmiştir.³⁵⁸

Onun bu aşırı iddialarına karşı ortam iyice gerilip karışıklıklar çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine vali Hüseyin Han, Mirza Ali Muhammed ve bazı Babileri hapsedirip bazı Babileri de Şiraz’dan kovdu ya da halkın huzurunda cezalandırarak gerginliği azaltmaya çalışmıştır.³⁵⁹ Serbest bırakıldıktan sonra İsfahan’a giden Bab, vali Manuçehr Han Mu’temedüddele’den himaye gördü. Fakat ondan sonraki vali,

³⁵³ Ethem Ruhi Fırlalı, Ramazan Şimşek, a.g.m., s. 12.

³⁵⁴ Bab'a ilk iman eden on sekiz kişi sunlardır: 1- Babul Bab lakabı alan Molla Hüseyin-i Bosruyeyi, 2- Molla Hüseyin'in kadesi, Mirza Muhammed Hasan, 3- Molla Ali'yi Bastami, 4- Molla Hüseyin'in yeğeni, Mirza Muhammed Bakır, 5- Molla Ali lakabını alan Molla Hüda Bahs-ı Kuçani, 6- Molla Hasan'ı Becestani, 7-Seyyid Hüseyin-i Yezdi, 8- Mirza Muhammed-i Rovze Han'ı Yezdi, 9- Said'i Hendi, 10- Molla Muhammed-i Hoi, 11- Molla Celil-i Orumi, 12- Molla Ahmed-i Ebdal-i Maragayi, 13- Molla Bakır-ı Tebrizi, 14- Molla Yusuf-i Erdebili, 15-Molla Abdul Vehhab-ı Kazvini'nin oğlu, Mirza Hadi, 17- Tahire, 18- Kuddus. Bkn. Muhammed Zerendi; a.g.e, s.41; Cevat Meşkur, a.g.e., s. 63-64

³⁵⁵ M. Zerrin Akgün, *İslamiyet Bakımından Babilik-Bahailik*, Kalite Matbaa, Ankara, ty., s.32-33; Ethem Ruhi Fırlalı, “Bahâilik” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. IV, s. 465.

³⁵⁶ 19 sayısı Babilik ve Bahailik'te mukaddes bir rakamdır ve her şey buna dayalıdır. Vahid ve Vücut kelimelerin, n tutarı 19'dur. Yıl 19 ay, aylar da 19 gündür. 19 gün oruç tutmak farzdır. Her Babi, her 19 gün sonunda bir bardak su ile de olsa 19 Babiye ikramda bulunmak zorundadır. Bkn. Fırlalı, “Bahailik” md, *DİA*, s. 465; Osman Keskiöglü, *İslam Dünyası Dün ve Bugün*, Ankara Ün. Basımevi, Ankara, 1964, s. 48.

³⁵⁷ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 424.

³⁵⁸ Muhammed Ebu Zehra, a.g.e., s. 240.

³⁵⁹ Şevki Efendi, *Bahai Dininin Birinci Yüzyılı*, Baha Basım-Dağıtım, İstanbul, 1995, s. 11.

vezir Mirza Ağası'nin isteği üzerine Bab'ı Azerbaycan'da bulunan Maku kalesine hapsedti. Burada dokuz ay hapis yattıktan sonra Çehrik kalesine nakledilen Bab, burada da yirmi yedi ay kaldı.³⁶⁰ Bab'ın savunduğu görüşlerin son derece kötü ve bozucu olduğu, Müslümanları fitne ve fesada düşürdüğü dolayısıyla Bab'ın dinden çıkmış olduğu gerekçesi üzerine hakkında idam kararı verilmiştir. Bu kararın uygulanması için Bab Tebriz'e nakledilir.³⁶¹

Bâb, Tebriz'de bütün iddialarından vazgeçtiğine dair bir mektup yazsa da Şii ulema tarafından kendisine mürted cezası uygulanmıştır. Mirza Ali Muhammed bir müridiyle beraber 9 Mayıs 1950'de (12 Cemaziyelahir 1266) Nasruddin Şah'ın emriyle kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Cesedi, atıldığı hendekten Babilerce alınarak Tahran'a götürülmüş ve rivayete göre burada yirmi yıl saklı tutulduktan sonra Bahauallah'ın isteğiyle, kemikleri, Akka'da Kermil dağına gömülmüştür.³⁶²

Bâb, Mirza Ali Muhammed'in öldürülmesinden sonra iki Bâbi'nin 16 Ağustos 1852 yılındaki başarısız bir suikast teşebbüsünde bulunması üzerine pek çoğu hapsedildi veya öldürüldü. Bu hadise sonunda hapsedilen Bâbilerden, daha sonra Bahâullah adıyla anılacak olan Mirza Hüseyin Ali en-Nuri ile kardeşi Subh-i Ezel Mira Yahya en- Nuri, Rus ve İngiliz hükümetlerinin baskıları üzerine 1 Ekim 1852 veya 12 Ocak 1853 yılında Bağdat'a sürgün edilirler. Bu tarih aynı zamanda Babilğin, Bahailik adı altında devam etmesinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.³⁶³

5.3. Bahailik

Bâb Mirza Ali'den sonra Babilik, Mirza Hüseyin Ali'nin önderliğinde Bahailik adı altında devam etmiştir. Bab'ın ölümünden sonra onun yerine geçen Mirza Hüseyin Ali, bir süre sonra kendi peygamberliğini ilan etmiş ve Bahailik dinini kurmuştur.³⁶⁴ Mirza Hüseyin Ali, Bab Mirza Ali Muhammed'in kendisine kutsal bilgilerin öğretilip, kendisine halife olarak seçtiğini iddia ederek etrafında birçok Babinin toplanmasını sağlamıştır.

³⁶⁰ Şevki Efendi, a.g.e., s. 14; Zerendi, a.g.e., s.139

³⁶¹ Ahmet Fuat Çandır, a.g.t., s. 53

³⁶² Süleyman Özkaya, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bahailik Hareketi*, Akademi Kitapevi, İzmir 2000, s. 15

³⁶³ Fırlı, "Bahailik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 466-467

³⁶⁴ Teymur, a.g.t., s.18,19

Bahailiğin kurucusu olan Mirza Hüseyin Ali el-Mâzenderânî en-Nûrî, 2 Muharrem 1233/ 12 Kasım 1817 tarihinde Tahran'da İran Şahının sarayında maliye işlerinden sorumlu önemli bir mevkîe sahip bulunan Mirza Abbas Büzürg'ün oğlu olarak dünyaya geldi. Saraya mensup olmanın sağladığı imkânla çocukluğunda iyi bir tahsil gördüyse de Bahailerce “ümmî” olduğunu ispat etmek için düzenli olarak herhangi bir mektep veya medreseye gitmediği söylenir.³⁶⁵ Bununla birlikte çocukluğundan itibaren farklı üstün bir yeteneğe, güzel konuşmaya ve etrafındakileri inandırma yeteneğine sahiptir. Bu hususta oğlu Abdülbaha onun daha 13-14 yaşlarında iken bilgisinin ün saldığını, hangi konu olursa olsun konuştuğunu, problemleri çözdüğünü, karışık dini meseleleri cevaplandırarak dinleyenleri kendisine hayran bıraktığını dile getirmiştir.³⁶⁶ İnsanları en çok aşkırtan şey Bahâullah'ın hiçbir öğretmenin olmaması ve okula gitmemiş bulunmamasıydı. Her çeşit insanı ona çeken sadece bilgeliği değildi. Sevecen tabiatı büyüleyici alçak gönüllüğü ile kendini tanıyanların kalplerini kazanıyordu.³⁶⁷

Mirza Hüseyin Ali, 1844'de hiç görmediği Bab'ın çağrısını işitti ve kabul etti. Daveti yaymak için Mazenderen'a gitti. 1852'da Nasruddin Şah'a, Bâbiler bir suikast girişiminde bulundu. Bu olayda eli olduğu düşüncesiyle, o da tutuklandı. Ardından Rus elçiliğinin gayretleriyle İran'ı terk etmek üzere serbest bırakıldı. 1853'de Bağdat'a hareket etti. Bağdat'ta Bâbiler arasında öne çıktı. Kardeşi Yahya Nuri'nin kıskançlığı üzerine 1854'de Süleymaniye dağlarında inzivaya çekildi. 1856'da tekrar Bağdat'a döndü.³⁶⁸ Tıpkı Buda, Hz. Musa ve Hz. Muhammed'in yaptığı gibi dağlara inzivaya çekilmiştir.

Bağdat'ta on yıl kaldıktan sonra halkın şikâyeti üzerine İran'ın talebiyle önce İstanbul'a daha sonrada Edirne'ye nakledildi. Fakat buralarda da halkın huzurunu bozması üzerine Osmanlı Devleti Bahaîleri tutuklamaya başladı ve Mirza Hüseyin Ali'yi Akka'ya, kardeşi Mirza Yahya'yı da Magosa'ya sürgün cezası ile kalebend (kale mahpusu) olarak yollamıştır.³⁶⁹ Mirza Hüseyin, son sürgün yeri olan Akka'da 8

³⁶⁵ Fıçlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s.466; N. Özşuca, *Bahai Dini Tarihi Prensipleri ve Dini Hükümleri*, Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s. 2.

³⁶⁶ N. Özşuca, *Bahai Dininde Şer'i Hükümler ve İzahları*, Işık Yay., Ankara, 1984, s. 87.

³⁶⁷ Gloria Faizi, *Bahai Dini Hakkında Açıklamalar*, (çev. Suna Bozkır), Baha Basım Dağıtım, İstanbul, 1994, s. 4.

³⁶⁸ Metin Bozkuş, *Bahailiğin Arka Planı ve Söylemi Üzerine Bir Değerlendirme (Sivas Örneği)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Sivas, 2002, Sayı: 2, c. V, s. 145.

³⁶⁹ Yasin İpek, a.g.t., s.145-146

Mayıs 1892’de hastalanmış ve 28 Mayıs 1892/2 Zilkade 1309 tarihinde, 75 yaşında iken vefat etmiştir.³⁷⁰ Cesedi, Akka’da Kermil Dağında kaldığı Bahçe adlı konağın bir odasına defnedilmiştir.³⁷¹

Babilik-Bahailik hakkında bilgi verdikten sonra Babilik ve Bahailikte ana hatlarıyla mehdi fikrine değinmek yerinde olacaktır.

5.4. Babilik ve Bahailikte Mehdilik

Babilik-Bahailiğin ortaya çıktığı 19. Yüzyıl İran’ında daha önce belirttiğimiz gibi toplumsal, ruhi ve ahlaki açıdan tam bir karışıklığın egemen olduğu bir ortam vardı. Siyasi iktidarın baskıcı tutumu, ekonomik yapının bozukluğu, halkın refah seviyesinin çok düşük olması, adaletsizlik, haksızlık, işsizlik, ayrımcılık gibi durumların yaygın olduğu bu ortamda, halkın hep içinden bir gün geleceğine inandığı, bu zulüm ve adaletsizliği ortadan kaldırıp insanları içine düştükleri haksızlık ve kötü şartlardan kurtaracak, huzur ve mutluluğu tesis edecek olan kurtarıcı Mehdi’nin geleceğini güçlendirmiştir.

Şiiliğin İmamiyye fırkası içinde teşekkül eden Şeyhiyye tarikatının imamlarından Kazım Reşti’nin sohbetlerinde, vaazlarına beklenen mehdinin zuhurunun yaklaştığı yönündeki iddiaları, Babilğin kurucusu Mirza Ali Muhammed’in kendisini beklenen mehdi olarak ilan etmesine zemin hazırlamıştır. Mirza Ali, Kamil Reşti’nin ölümünden sonra uygun ortamı bulduğunu düşünüp önce Mehdi’ye açılan kapı “Bab” olduğunu, daha sonra bununla yetinmeyerek mehdiliğini ilan etmiştir. Zulümle dolmuş olan yeryüzünü adaletle dolduracağını söylemeye başlamıştır.

Mirza Muhammed sonra bu basamağı az bulup bütün peygamber ve resullerin kendisi olduğunu ileri sürmüştür. O, Nuh’un gönderildiği gün Nuh’tur, Musa’nın gönderildiği gün Musa’dır, İsa’nın gönderildiği gün İsa’dır, Hz. Muhammed’in gönderildiği gün Muhammed’dir.³⁷² Mirza bir sonraki aşamada daha da ileri giderek Tanrılığını ileri sürmüştür.

³⁷⁰ Mirza Hüseyin’in öldüğü gün çalışmak Bahailere göre haramdır. Bugün yapılan toplantılarda Bahauallah’ın yaşamından bahsedilir Ziyaretname ve eserlerinden bir miktar okunur. Bkn. N. Özşuca, *Bahai Dininde Şer’i Hükümler ve İzahları*, s. 81

³⁷¹ Adanalı, a.g.t., s. 56.

³⁷² Abdulkadir Şeybe, *Çağdaş Dünya Mezhepleri*, (çev. Osman Cilalı), Nur Basımevi, Konya, 1986, s. 34.

İrkçılık, sınıfçılık ve dini grupların katı tutumlarının etkili olduğu böyle bir ortamda rengi, dili, ırkı, cinsiyeti, dini ne olursa olsun tüm insanların bir ve eşit olduğu iddiasıyla ortaya çıkan Babilik-Bahaîliğin ilgi çekmesi ve taraftar bulması çok da zor olmamıştır.³⁷³

Mirza Ali Muhammed'den sonra onun yerine geçen Mirza Hüseyin Ali de mehdilik iddiaları ileri sürmüştür. Kendisinin dünyanın bütün kutsal kitaplarında vaat edilen ulu öğretici, bütün milletlere vaat olunan kimse olduğunu, 'Bab'ın önceden haber verdiği "*men yezirullah*" (Allah'ın ortaya çıkaracağı kimse) olduğunu iddia etmiştir.³⁷⁴

Mirza, kendisinin beklenen kimse olduğunu iddia etmekle yetinmedi. Üstelik gerçekten gökten inen Mesih olduğunu da ileri sürdü: "De ki ey kavmim, diğer bir defa daha Cebrail bundan önce söylediği şeyleri tamamlamak için geldi. Şayet siz ariflerden iseniz, levhler ve size böylece va'd edildi. Şurası bir gerçek ki o, yine önceki gibi demektedir: Onun ruhu, göklerde ve yerdekilerin sevgisiyle ilk defa kaynaştığı gibi bir araya gelmiştir. Sonra bil ki göğe çıkan gerçekten inmiştir. Âlemi fazilet kokuları kaplamıştır. Rabbim dediklerime şahittir. Onun gelmesi ve çıkmasıyla bütün dünyayı güzel kokular kapladı."³⁷⁵

Bahai yazarlar, Bahauallah'ın ortaya çıktığı dönemde, insanlığın büyük sıkıntılar içinde olduğunu, yoksullukların, hastalıkların, cehaletin, ezilmişliğin ve düşmanlıkların dünyayı sardığını ısrarla vurgulamakta, sıkıntı ve darlık anlarında kurtarıcı beklentisine işaret etmektedirler.³⁷⁶

Bahailer bütün basiretsizlikleriyle Peygamberimiz (sav)'in "Nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki Meryem oğlu İsa'nın adaletle hükmetmek için aramıza inmesi yaklaşmıştır. O haçı kıracak, domuzu öldürecek, harbi kaldıracak hiç kimse kabul etmeyince ve bir secde dünyadan da içindekilerden de daha hayırlı oluncaya kadar mal artıracaktır." hadisi şeriflerinde buyurdıklarını, Mirza Baha'nın lehine ispat olarak kullanmaya yeltenmişlerdir.³⁷⁷

³⁷³ M. Ebu Zehra, a.g.e., s. 241.

³⁷⁴ Fırlı, "Bahailik", *DİA*, s. 466; Zerrin Akgün, a.g.e., s. 59; Adanalı, a.g.t., s. 51.

³⁷⁵ Muhsin Abdulhamid, *İslam'a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Babilik ve Bahailiğin İçyüzü)*, s. 173.

³⁷⁶ Adib Taherzadeh, *Bahai Dininin Doğuşu*, (çev. Süreyya Güler) Baha Basım Dağıtım, İstanbul, 1995, c. I, s. 116; Mirza Hüseyin Bahauallah, *İkan Kitabı*, (çev. Mecdettin İnan), Baha Basım Dağıtım, İstanbul, 1996, s. 49.

³⁷⁷ Muhsin Abdulhamid, a.g.e., s. 174.

Bahailere göre Hz. Âdem'den bu yana gelmiş geçmiş bütün nebiler ve resuller, sadece Tanrı Zuhuru olan Baha'yı müjdelemek için gönderilmişlerdir. Çünkü o, bütün dinlerin sözünü ettiği Mev'ud'dur. Bütün dinlerin beklediği kurtarıcı olan Bahauallah, İsraililer için Ebedi Peder'in tecessümü, Hıristiyanlar için İsa'nı dönüşü, Şiiler için İmam Hüseyin'in geri gelişi, Sünni Müslümanlar için İsa'nın gökten inişi, Zerdüştiler için Şah Behram, Hindular için Krişna'nın yeniden doğuşu, Budistler için beşinci Buda'dır.³⁷⁸

Bahauallah da Bab Muhammed Ali gibi sonraki dönemlerde bütün dünyaya gönderilen peygamber olduğunu ve daha sonraki aşamada da Tanrı'nın bir parçası olduğunu iddia etmiştir.

Genel olarak Babilik ve Bahailiği özetleyecek olursak; Babilik-Bahailik 19. Yüzyılda İran'da daha çok Şii-İslam anlayışı merkezinde gelişmiştir. Mirza Ali Muhammed'in kurucusu olduğu Babilğin arka planında İmamiyye fırkasının tasavvufi bir yorumu niteliğindeki Şeyhlik tarikatı yatmaktadır. Mirza Ali, Şeyhlik tarikatının lideri olan Kazım Reşti'nin ölümünden sonra geleceğini haber verdiği mehdi görüşünü merkeze alarak üç aşamalı bir süreçte hareketini kurdu. O ilkin beklenen mehdiye açılan kapı (bâb) olduğunu iddia etti. Daha sonra kendisinin beklenen mehdi olduğunu ileri sürdü. En sonunda da yeni bir dinle gönderilen bir peygamber olduğunu iddia etmiştir. Onun ölümü üzerine Babilik içerisinde bölünme yaşandı. Ancak taraftarların pek çoğu Bahauallah olarak isimlendirilen Mirza Hüseyin Ali'ye tabi oldular ve hareket bundan sora Bahailik olarak anılmaya başlandı.

6. KADIYANİLİKTE MEHDİ DÜŞÜNCESİ

6.1. Kadiyanilik (Ahmedilik)

Kadiyanilik 1889'da Mirza Gulam Ahmed (1839–1908) tarafından Hindistan'ın Pencap bölgesinin Kadiyan şehrinde kurulan bir harekettir. Dinî ve siyasî karakterli bu hareket Mirza Gulam Ahmed'in ismine nispetle Mirzâiyye, ortaya çıktığı yere atfen de Kadiyaniyye diye anılır. Ancak Gulam Ahmed, taraftarlarının resmî kayıtlarda belli olmalarını sağlamak için 4 Kasım 1900 tarihinde yayımladığı bildiriyle Hz. Peygamber'in ismine işaret etmek üzere mezhebin adını Ahmediyye olarak ilan

³⁷⁸ Şevki Efendi, a.g.e., s. 73; Taherzadeh, a.g.e., s. 9; Teymur, a.g.t., s.47

etmiştir. Bu tarihten itibaren gerek bu hareketin mensupları gerekse Batılılar Ahmediyye ismini kullanmayı yeğlemiştir. Sünnî Müslümanlar ise bu adlandırmanın Gulam Ahmed'in kendisine işaret ettiğini ileri sürerek Kadiyaniyye ismini kullanmayı tercih etmiş ve modern dönem Mezhepler tarihi literatüründe de genellikle bu isim kullanılmıştır.³⁷⁹ Ayrıca bu hareketin mensupları kendi cemaatlerini mezhep olarak düşünmedikleri için, bu topluluğun ismi daha ziyade Ahmediyye Hareketi veya batıda Ahmadiya Movement eklinde geçmektedir.³⁸⁰

Kadiyaniliğin doğuş sürecindeki siyasi, toplumsal ve dini ortamına özetle gözden geçirmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Siyasi olarak baktığımızda tarih boyunca birçok devlet burada egemenlik kurmuş, yıllar boyunca varlığını sürdürmüştür. Gazneliler, Portekizliler, Babürler ve İngilizler gibi birçok farklı millet buraya hâkim olmuştur. Kadiyaniliğin ortaya çıktığı 18. ve 19. Yüzyıllar, Batı'nın sanayi ve teknolojinin hızla gelişmesiyle beraber ham madde kaynaklarına, yabancı ülkelerin yeraltı zenginliklerine yöneldiği bir dönemdi. Sömürgeciliği en derinden yaşayan bölgelerden birisi çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü Hint alt kıtası idi. Burayı ele geçirmek isteyen İngilizler ile orada yaşayan Müslüman toplumlar arasında siyasi çatışmalar yaşanmıştır.

Bugünkü Pakistan'ın güney kısmınının 712 yılında Muhammed b. Kasım tarafından fethedilmesi ile bölgeye İslamiyet girdi. Bölgedeki Budist ve Hinduların İslam'a girmesi ve İslam'ın yayılması ise Sufiler ve tüccarlar aracılığı ile oldu. Daha sonraları bölgede İslami sultanlık ve krallıklar kuruldu. 16. yy.'dan itibaren dünya hâkimiyetine yönelen Hıristiyan dünyası başta Hindistan olmak üzere pek çok bölgede sömürge faaliyetlerine başladı. Müslümanların Hint Alt Kıtası'ndaki hâkimiyeti bölgeye ticari faaliyetlerle gelen ve 18. yy. ortalarında hâkimiyetlerini sağlamlaştıran İngilizler tarafından kırıldı. 1857'de Hindular ve Müslümanların İngilizler aleyhine birlikte gerçekleştirdikleri son silahlı girişim olan ancak başarısızlıkla sonuçlanan Bağımsızlık İsyanı³⁸¹ ile İngilizlerin Hint Yarımadası'ndaki hâkimiyetleri kuvvetlendi. İngiliz yönetimi altındayken Müslümanlar geriledi, Hindular ise

³⁷⁹ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Kâdiyânîlik", *DİA*, İstanbul, 2001, c. XXIV. s. 137.

³⁸⁰ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 701; Ethem Ruhi Fıçlalı, *Kadiyanilik*, TDV Yay., Ankara, 1994, s. 36.

³⁸¹ Sipahi Ayaklanması (1857): Hintli Müslümanlar 1857 yılında baskı gördükleri gerekçesiyle yönetimdeki İngilizler'e karşı Sipahi Hareketi adı verilen bir isyan hareketine girişmişlerdir; ancak bu hareket başarıya ulaşamamış ve İngilizler tarafından bastırılmıştır.

ekonomik, sosyal ve siyasi kazanımlar elde etti.³⁸² Yaşanan bu başarısızlık Müslümanlarda büyük bir hayal kırıklığına neden olmuş ve beklenen kurtarıcı düşüncesini Müslümanların gündemine taşımıştır.

Bu sömürge faaliyetleri kendine has dini anlayışları içinde barındıran toplumlarda yeni fikri hareketlerin kıvılcımlarını da ateşledi. Kadiyaniliğin doğduğu Hindistan sosyal yapısı gereği birçok inanç grubunun bir arada yaşadığı bir bölgedir. Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve çeşitli kabile dinleri gibi pek çok farklı dine mensup kişilerin bir arada yaşadığı bir bölgedir İslam bu bölgeye girmesinden itibaren bu dinleri etkilemeye ve onlar üzerinde bazı değişimlere sebep oldu. Bu arada Müslümanlar da onlardan etkilendi. 16. asırdan itibaren bölgede Hint dinleri ile İslam arasındaki anlaşmazlıklara son verip ortak inançlara dayalı tevhid-i ilâhî veya din-i ilâhî adı altında yeni bir din kurma teşebbüsleri başladı. Hicretin ikinci bin yılı içinde çeşitli Sünnî Sufi tarikatların etkisiyle, kurtarıcı (mehdi) ve yenileyici (Müceddid) fikri yayılmaya başladı.³⁸³

18. yüzyılla birlikte Hindistan'daki Babürlü hâkimiyetinin gerileme ve çöküş sürecine girmesi Müslümanlar üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Müslümanların tarihlerinde ilk defa siyasi hâkimiyeti kaybetmeleri psikolojik ilk sarsıntılara, bunu takip eden iktisadi ve idari güçlükler de halkın batıl inanışlara, Hurafelere ve bazı büyüklerin mezarlarından medet ummalarına yol açmıştır. Genel olarak bunalım dönemlerinde birçok toplumda yaşanan bu tür gelişmelerin Hindistan'da fazlasıyla görülmesi, halkın bu yönelişinden istifade etmek isteyen bazı dini kisveli şahıs ve müesseselerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı.³⁸⁴ Ortaya çıkan bu toplumsal, siyasi bulanımlar sonucu karamsarlığa düşen, ümit ışığı arayan insanların kurtarıcı beklentilerini canlandırmış ve Kadiyaniliğin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu hareketin ortaya çıkmasında Mirza Gulam Ahmed'in fikirlerinin etkisi büyüktür.

6.2. Mirza Gulam Ahmed

Mirza Gulam Ahmed, kendi ifadesiyle, bugünkü Pakistan sınırları içinde bulunan Lahor şehrinin güney-doğu yönünden 100 kilometre kadar uzaklıktaki, başka

³⁸² Ahmet Yöner, *Kadiyanilik Bağlamında Mehdilik*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 24 (2011/2), s. 176; Ömer Faruk Teber, Kadiyanilik', *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Üniv. Web-Ofset, Eskişehir, 2010, s. 194-195

³⁸³ Ahmet Yöner, a.g.m., s. 177.

³⁸⁴ İqtidar Husain Siddiqui, 'İslah (Hindistan)' md, *DİA*, İstanbul, 1999, c. XIX, s. 160.

bir deyişle Pencap eyaletinin Gurdaspur bölgesindeki Kadiyan'da³⁸⁵ 1839 veya 1840 yılında doğmuştur. Kendi ifadesine rağmen, Gulam'ın doğum tarihi, özellikle taraflarınca oldukça değişik şekillerde verilmektedir. Mesela Gulam'ın oğlu Mirza Beşiruddin Mahmut Ahmed, onun 1836 yılında bazen de 1837 yılında doğduğunu söylemektedir. Günümüz Kadiyanileri ise Gulam'ın doğum gününü 13 Şubat 1835 olduğunu ısrarla ileri sürmektedirler.³⁸⁶ Görüldüğü gibi tam olarak ne zaman doğduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülse de ekseriyetle 1839 kabul edilmektedir.

Gulam Ahmed'in ailesi seçkin ve soylu bir aile olarak 1526'da Babürlü devletinin kurucusu Babür ile birlikte veya ondan biraz sonra Semerkant'tan Hindistan'a göç eden Hacı Barlas soyundan gelmektedir. Babür tarafından kendilerine tahsis edilen geniş topraklar üzerinde tarımla uğraşmış refah seviyesi yüksek bir ailedir.³⁸⁷ Soy itibari ile seçkin bir aileye mensup olan Mirza Gulam Ahmed, sömürücü İngiliz siyasetine hizmet ve onların ideallerinin gerçekleşmesine çalışmalarla meşhur bir evde doğmuştur. Ailesinin İngilizlerin bölgeyi işgalini desteklediği ve onlara yardım ettiği belirtilmektedir. Gulam Ahmed'in babası Mirza Gulam Murtaza, o dönemde Hint bölgesinde kendisine geniş yetki veren İngiliz ihtilalinin en önde gelen simalarından birisiydi. Gulam Ahmed babasının yaptığı çalışmaları "Babam Mirza Gulam Murtaza resmi münasebetler sırasında bölge idarecisinin, köşkünde yer vermekle şerefliendirdiği kimselerdendi. Ve babam aynı zamanda İngiliz hükümetinin sadık valilerinden birisiydi." diyerek zikretmiş ve övmüştür.³⁸⁸

³⁸⁵ Mirza Gulam Ahmed'in atası olan Mirza Hadi Beg, Semerkant'tan Hindistan'a geçerek 200 kişilik maiyeti ile Pencap eyaletinin Amritsar bölgesinin kuzey doğusunda Gurdaspur nahiyesi dolaylarındaki bir kasabaya yerleşmiş ve buraya "İslampur" adını vermiştir. Başından beri, idarecilere bağlılığı ile bilinen aileye Babür, belli sayıdaki köyün gelirini vermiş ve Mirza Hadi Beg'i oraya "kadi" olarak tayin etmiştir. Bölge bu sebeple "kadi" olarak da anılmıştır. Mirza Gulam Ahmed'in ailesi hem İslampur'un toprak sahibi olmuş, hem de yöneticisi konumuna yükselmiştir. Ayrıca o dönemlerde, İslampur'da bufalo sayısı fazla olduğu için, bölge için, Hint dilinde Bufalo anlamına gelen Majhi ismi de kullanılmıştır. Böylece kasaba "İslampur Kadi Majhi" olarak bilinmiş ama zamanla bu söyleyişin ilk kısmı kaybolmuş, diğer kısmı da düşmüş ve isim bugünkü kullanımla "Kadiyan" a dönüşmüştür. Bkn. Fırlalı, Kadiyanilik, *DİA*, ss. 36-38; Maulana Muhammed Ali, *The Founder of the Ahmadiyya Movement*, Ahmadiyya Anjuman Lahore Publications, U.K., 2008, p. 7-8

Kadiyan köyü hakkına geniş bilgi için bkn. Hz. Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed, *Ahmediyet'e Davet*, (çev. Raşit Paktürk), Islam International Publications Limited, United Kingdom, 2013, s. 332-335.

³⁸⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, *Kadiyanilik*, TDV yay., Ankara, 1994, s. 36-37; Muhammed Salih el-Müneccid, *Kadiyanilik ve İslam*, (çev. Muhammed Şahin), İslamhouse, 2010, s. 3.

³⁸⁷ Macit Benice, *Kutup Yıldızı Şimdi Mekke Yolunu Gösteriyor*, Vesta Ofset, İstanbul, 2009, s. 39; A.R. Dard M.A., *Life of Ahmad*, Islam International Publications Limited, 2008, p. 8

³⁸⁸ Ebul A'la El-Mevdudi, *Kadiyanilik Nedir?*, (çev. Ahsen Batur), İhya yay., 1975, s. 11-12.

Gulam Ahmed, ilk eğitimini çocukluğunda kendi evinde aldı. 6 yaşında iken Fazıl İlahi adında özel öğretmenden Kuran-ı Kerim ve birkaç Farsça kitap öğrenmiş, daha sonra 10 yaşında Fazıl Ahmed adında başka bir özel öğretmenden Arapça sarf ve nahiv okumaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda 17-18 yaşlarında iken özel öğretmeni Gul Ali Şah tarafından ileri seviyede Arapça grameri, mantık, felsefe gibi dersleri okumuştur.³⁸⁹ Babasından da hekimlikle ilgili bazı bilgiler edinmiş, 1861 yılında annesinin ölümü üzerine, öğrenimini tamamladığını düşünen babası, ondan işlerinde yardımcı olmasını istemiştir. Fakat o ticaret ve ziraat gibi ilerdeki yeteneksizliği sebebiyle bu işlerden uzak durmuş, inzivaya çekilmiş ve kendisini okumaya yöneltmiştir.³⁹⁰ Bunun üzerine hekim olan babası oğlunu o inzivaya çekilme düşüncesi ile kenara çekilince hukukçu olabilmesi için Sialkot'ta 1864-1868 yılları arasında bölge mahkemesinde memur olarak çalışmaya göndermiştir. Burada hukuk sınavlarını kazanamadığı için babasının isteği üzerine 1868 yılında geri dönmüştür. Döndüğünde babası ondan çok şey beklemiş ancak onun bu isteklerine karşılık veremediğini "Babam bana olan ümitlerinin altına bir çizgi çizdi ve beni ekmeğini yiyen fakat onun için bir şeyler yapmayan bir misafirden birazcık daha ileri seviyede gördü." diyerek ifade etmiştir.³⁹¹

Sialkot'ta dört yıl süreyle mahkemede memur olarak çalışması, o zamana kadar kendi dünyasından çıkmamış olan Gulam Ahmed'in daha sonraki iddiaları için önemli bir basamak hazırlamıştır. Burada yakınlık kurduğu bir kısım misyonerlerden Hristiyanlığı öğrenmiş, Hinduizm'i tanımış ve bazı Hindularla münakaşaya girmiş, Müslümanların durumunu ve içine düştükleri sıkıntıları ve bu zorluklardan kurtulmak için nasıl bir beklenti içinde olduklarını görmüştür. Memleketine döndükten sonra babasının işleriyle ilgilenmemiş, babasının 1876 yılındaki ölümüne kadar çekildiği inziva hayatında, kendi halinde başladığı Kuran, tefsir ve hadis çalışmaları yanında, diğer dinler hakkında bilgisini geliştirmekle meşgul olmuştur.³⁹² Tevrat, İncil gibi

³⁸⁹ Maulana Muhammed Ali, *The Founder of the Ahmadiyya Movement*, Ahmadiyya Anjuman Lahore Publications, U.K.,2008, p. 10.

³⁹⁰ Sıddık Korkmaz, 'Kadiyanilik- Ahmedilik', *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı* (ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu), s. 534.

³⁹¹ Fırlı, *Kadiyanilik*, s. 40-41, 42; Maulana Muhammed Ali, *The Ahmadiyyah Movement (Tahriri Ahmadiyyat)*, Ahmadiyyah Anjuman Ishaat Islam Pub., Lahore, 1973, p. 1.

³⁹² Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 702-703.

Tektanrıcılığın kutsal kitaplarından başka eski İran ve Hint dinleriyle ilgili eserleri de incelemiştir.³⁹³

İnzivaya çekilen Mirza Gulam Ahmed bu arada Kur'an, tefsir, hadis sahasında çalışmalar yaptı, diğer dinler hakkında bilgi topladı. Küçük yaştan beri gördüğü rüyalar ve garip davranışlara yeni bir şeyler daha eklenmesine sebep oldu. Babasının ölümüyle, kendi anlayış ve ifadesine göre "dünya adamı olmadığı için" ailenin geçim ve idaresini nasıl çözümleneceği korkusunu yaşarken, gaybdan duyduğunu söylediği bir ses kendisine, 'Allah kuluna yetmez mi?' diye seslendi. Bundan sonra, babasının işlerini kardeşine bırakarak inzivaya devam etti. Bu dönemde Farsça, Arapça ve Urduca dillerde yazma alışkanlığını kazanmak için bazı denemelerde bulundu. 1877-1878 yıllarında gazetelerde Hindulara ve Hıristiyanlara karşı makaleler yazdı. Hindu ve Hıristiyanların, Müslümanları acımasızca eleştirdiği bir zamanda, Müslüman halkın kendisini, İngilizlerden Müslümanların öcünü alacak bir beklenen kurtarıcı düşüncesine kaptırdığı bir ortamda, onun İslamiyet'i savunmak için giriştiği bu faaliyet, halkın oldukça ilgisini çekti ve onun kişiliğini ön plana çıkardı. Gulam Ahmed'in bu çabası büyük ilgi ve destek gördü.³⁹⁴

Gulam Ahmed bu ilgiyi iyi değerlendirdi; İslâm'ı savunmak amacıyla Berâhin-i Ahmediyye adında geniş hacimli bir eser yazmayı gündemine aldı. 1880 yılında ilk iki cildini yayınladığı bu eserde diğer dinlere, özellikle de Hıristiyanlara karşı İslam'ın geniş kapsamlı bir savunusuna girişti. Bu savunu, gerek entelektüel çevrelerde gerekse halk tabanında ciddi yankı buldu. Bu kitap bir kısım Müslümanlar tarafından heyecanla karşılanmış ve takdir edilmiştir.³⁹⁵

Gulam Ahmed, eserinin ilk iki cildinde ilerleyen süreçte ortaya atacağı kimi iddiaları için zemin oluşturmaya çalıştı. 1884 yılına kadar ilk iki cildinde, çeşitli yollarla İslam'ı diğer dinlere karşı savunmuş olduğu için, Müslümanlar, kitapta bulunan ilahi ilhamlar, kerametler, kehanetler ve şahsi övünmeleri hep iyi niyetle ele almışlar ve Gulam'dan pek şüphe etmemişlerdir. Üçüncü ve dördüncü ciltlerinde ise, vahyin kesilmediğini, kesilmemesi gerektiğini; Hz. Peygamber'e tam anlamıyla uyan birinin, peygambere verilen zahiri ve batini bilgilerle bezeneceğini ve bu gibi

³⁹³ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Günün Işığında Tasavvuf-Tarikat-Mezhepler Tarihi*, Geçit Kitapevi, İstanbul, 1987, s. 381.

³⁹⁴ Ahmet Yöner, a.g.m., s. 179-180

³⁹⁵ Fırlı, Kadiyanilik, s. 45-46.

kimselerin sezgiye dayanan bilgilerinin peygamberlerin bilgisini andırdığını ve bu yolla pek çok vahiy aldığını söylemiştir. Bu kapsamda kendisinin bir müceddid olduğunu çağrıştıracak kimi ilham ve kerametlerine, fazilet ve ayrıcalıklarına dikkat çekti. İçinde bulunduğu toplumun, karizmatik bir kurtarıcı düşüncesini içselleştirdiği bir ortamda onun bu imaları çevresindeki destek halkasının giderek büyümesine yardımcı oldu.³⁹⁶ Ancak onun bu iddiaları Hintli Müslüman din adamlarının tepki göstermesine sebep olmuştur.

1885'te kendisini o yüzyılın (h. 14. Yy/m. 19. Yy.) müceddidi olarak ilan edip dini yenilemek üzere gönderilmiş olduğunu söyledi. Üç yıl sonra 1888 yılında Allah'tan emir aldığını iddia ederek kendi adına beyat almaya ve yeni bir cemaat oluşturmaya başladı. Yapılan beyata göre kendisine bağlananların şirkten ve her türlü büyük günahtan sakınmalarını, teheccüt namazları dâhil tüm namazlarını aksatmadan kılmalarını, bütün insanlara iyi davranmalarını, Kur'an'ın gösterdiği yolda yürümelerini, İslam'a bağlılığa her şeyden çok değer vermelerini, dini dünyanın üstünde tutmalarını ve her konuda Mirza Gulam'a bağlayarak ölünceye kadar ona itaat etmelerini istemiştir.³⁹⁷

Mirza Gulam Ahmed, hareketin kurumsal bir niteliğe kavuşturulmasıyla birlikte müceddidlik iddiasının çerçevesini daha da genişletti. O öncelikle mehdilik konusuna el attı ve konuyu daha geniş bir bağlamda ele aldı. Ona göre Hz. İsa çarınha gerildiğinde ölmemiştir; öldüğü düşünülerek cesedinin bırakıldığı mağarada "merhem-i İsa" denilen bir ilaçla iyileştirmiş ve daha sonra da İncil'i yaymak için Keşmir bölgesine gelmiştir. Burada uzun süre faaliyetlerde bulunmuş ve yüz yirmi yaşlarında iken vefat etmiştir ve Srinagar'a defnedilmiştir. Gulam Ahmed Hz. İsa'nın öldüğünü kesin bir şekilde temellendirmeye çalışmaktadır. O bu doğrultuda Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğini (ref) bildiren Al-i İmran suresinin 55. ayetine farklı bir yorum getirmekte ve Hz. İsa'nın öldükten sonra Allah katına yükseltildiğini ileri sürmektedir. Ona göre göğe yükseltme maddi değil, manevi bir olay olarak görülmek durumundadır. Bu bakımdan Kıyamet öncesinde gelmesi beklenen Mesih, Hz. İsa değil, Hz. Muhammed'in ümmetinden yaratılış bakımından ona çok benzeyen birisi olacaktır. Müslümanların beklediği Mehdi de ayrı bir kişi olmayacak, Mesih'le aynı

³⁹⁶ Fırlalı, a.g.e, s. 46.

³⁹⁷ Mirza Gulam Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, (çev. Muhammed Jalal Shams), Vesta Ofset, İstanbul, 2008, s. 30 vd.; Fırlalı, a.g.e., s. 48-49.

kişi olacaktır. Bu kişi de Mirza Gulam Ahmed'ten başkası değildir. Mesih ve Mehdi olan Mirza Gulam, hem Hz. İsa'nın hem de Hz. Muhammed'in ruhsal gücünü taşımaktadır. Bu nedenle barışçıdır, cihadını kılıçla değil, propaganda ile yapacak ve İslam'ı yayacaktır.³⁹⁸

Gulam Ahmed'in kendisinin her iki dinin mensuplarının beklediği mehdi olduğu iddiası, taraftar sayısının artmasıyla birlikte 1902 yılında farklı bir noktaya taşındı. O yalnızca mehdi olmadığını, dahası bir nebi ve resul olduğunu iddia etti. Kendisinin Allah'ın zillî (gölge) bir nebisi olduğunu, ancak kesinlikle yeni bir şariat getirmediğini belirten Gulam Ahmed, nebiliğinin yalnızca Hz. Peygamber'in manevi yansımasından ibaret bulunduğunu, bu bakımdan kendisi için söylenen ve eserlerinde rastlanan nebi ve resul gibi sıfatların mecazi anlamda anlaşılması gerektiğini söyler.³⁹⁹ 1904 yılında da kendisinin Müslümanlar için mehdi, Hristiyanlar için Mesih olduğu gibi, Hinduların beklediği Krişna olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰⁰ Görüldüğü gibi Kadiyaniliğin kurucusu olan Mirza Gulam Ahmed Müceddid, Mehdi, Mesih hatta Nebi olduğunu ilan etmiş ve bu yolla kendi fikir ve düşüncesi etrafında insanlara ümit vererek bir beraberlik sağlamaya çalışmıştır.

Oldukça hareketli geçen yıllar ve Gulam Ahmed'in müzmin hastalıkları⁴⁰¹, onu sağlık bakımından her geçen gün zayıf düşürmüştü ve yormuştu. 1908 Mayıs ayının sonunda Lahor'da üniversite salonunda yapılacak dini bir konferansa katılmak üzere Lahor'a gider. Burada konferans için hazırladığı tebliğini, Peyğam-ı Sulh (The Message of Peace- Barış Mesajı) tamamlamak üzere iken rahatsızlığı artar ve Mirza Gulam Ahmed Kadiyani, 26 Mayıs 1908 tarihinde Lahor'da tebliğini okuyamadan aşırı ishal sebebiyle ansızın ölmüştür. Cenazesi ertesi gün Kadiyan'a nakledilerek daha önce hazırlanmış kabrine defnedilmiştir.⁴⁰²

³⁹⁸ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 473; Fığlalı, *Kadiyanilik*, s.52-53; Gulam Ahmed, *Jesus in India*, Islam International Publications Ltd, London, 2003, p. 61-62.

³⁹⁹ Fığlalı, *Kadiyanilik*, s. 55-56.

⁴⁰⁰ Gulam Ahmed, *Lecture Sialkot*, Islam International Publications Ltd, U.K., 2007, p. 39.

⁴⁰¹ Gulam Ahmed birtakım tehlikeli hastalıklara yakalanmıştır. Bunlardan bazıları; histeri, oğlancık hastalığı, zihni zafiyet, baş dönmesi, uykusuzluk, kalp çarpıntısı, diyabet, kara sevda hastalığıdır. Bkn. Mevdudi, *Kadiyanilik Nedir?*, s. 18

⁴⁰² Fığlalı, a.g.e., s. 60

1908 yılında Gulam Ahmed'in ölümü üzerine halifeleri onun yerine geçmeye ve görüşlerini yaymaya başlamışlar. 1914'te toplanan Kadiyan konferansında cemaat arasında ihtilaf çıkmış ve iki kısma bölünmüştür.

- a) Bunlardan Lahor Kolu, Mirza Gulam Ahmed'i bir peygamber değil, bir müceddid olarak kabul ederler. Bunlara bir müddet "Ahmediler" ismi de verilmiştir.
- b) Kadiyan Koluna göre ise Mirza Gulam Ahmed bir peygamberdir. Yerine geçenler onun halifeleridir. Bunlar Kadiyan olmayan Müslümanları sapık saymışlardır.⁴⁰³

6.3. Kadiyanilik'te Mehdilik

Mirza Gulam Ahmed, 1885 yılından itibaren bir takım özelliklere sahip olduğunu, Allah'ın kendisini bir takım ilahi görevlerle donatıldığını ileri sürmüş aşama aşama müceddid, mesih, nebi ve Hinduların Krişna avatarı olduğunu iddia etmiştir. Görüşlerinin de bu gibi konular etrafında şekillendiğini görüyoruz. Şimdi bunları teker teker açıklayalım.

6.3.1. Müceddidlik

Gulam Ahmed, 1303/1885 yılında, Allah'ın her asırda bu ümmete dinini yenileyecek bir kimseyi göndereceğini belirten hadislere dayanılarak, her asırda Allah'ın bu ümmete müceddid göndereceğini, kendisinin de on dördüncü yüzyıl için Allah tarafından müceddid olarak tayin edildiğini ilan etmiştir.⁴⁰⁴ Nitekim bu konuda şöyle diyor: "Allah beni bu yüzyıl ve bu zaman için imam ve halife kıldı ve beni bu yüzyılın başında, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmam için müceddid olarak gönderdi." Bir başka eserinde de, "Rabbim bana bildirdi ve beni bu yüzyılın müceddidi kıldı. Bana müjdeledi ve dedi ki: "Onların bekledikleri el-Mesihu'ul Mev'ud ve el-Mehdiyyu'l Ma'hud sensin." Ve yine dedi ki: "Biz seni Mesih İbnu Meryem kıldık" demiştir.⁴⁰⁵ Görüldüğü gibi Gulam Ahmed kendini sadece müceddid olarak değil aynı zamanda imam ve halife, mesih İbnu Meryem ve el Mesih ve mehdi olarak görmüştür.

⁴⁰³ Muhammad Iqbal, *Islam and Ahmedism*, Sh. Muhammed Ashraf Published, Lahore, 1980, p. 20; Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 446; Zahid Aziz, *A survey of Lahore Ahmadiyya Movement*, Ahmadiyya Anjuman Lahore Publications, U.K., 2008, p. 38-39.

⁴⁰⁴ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 717.

⁴⁰⁵ Fığlalı, *Kadiyanilik*, s. 126.

Başka bir eserinde kendisinin imam, halife ve müceddid olduğunu şu şekilde savunmuştur:

“Benim bu manevî ve ruhanî mertebeye yükseltildiğimi gizlersem haktan ayrılmış olurum. Allah-u Teâlâ şüphe götürmez kelâmıyla beni taltif etmiş ve görmeyenleri gördürmek, hakikati arayanları aradıkları gayeye eriştirmek ve hakikati kabul edenlere pek çoklarının dem vurduğu fakat pek az kimsenin keşfettiği berrak pınar hakkında müjde vermek için beni seçmiştir. Necat ve ebedî saadet hazinesi olan gerçek İlâhın ancak Kuran-ı Kerim yolunu takip etmek suretiyle bulunabileceğini herkese temin ederim. Başkalarının da benim gördüğümü görmesini, benim işittiğimi işitmesini ve boş masallardan vazgeçerek hakikati kabule şitab (*acele*) etmesini can-ı gönülden temenni eylerim. İnsana, Allah’ın ulvi huzuruna getiren o mükemmel bilgi kaynağı, bütün şüpheleri yıkayıp temizleyen o saf asumanî su, Cemal-i İlâhiyi aksettiren o mücellâ ayna Allah’ın kelâmıdır, üzerine dikkat çekmiş olduğum İlâhî vahiy ve ilhamdır.”⁴⁰⁶

6.3.2. Mesihlik

Mirza Gulam Ahmed’in Mesihlik iddiası, İsa b. Meryem’in tabii bir ölüme öldüğü düşüncesine dayanır. Gulam Ahmed, 1891 yılında İsa’nın diğer peygamberler gibi tabii bir ölümle öldüğünü, Allah’ın kendisini İsa’nın gücü ile Mesh-i mevud yani geleceği vadedilmiş Mesih olarak gönderdiğini ileri sürmüştür.⁴⁰⁷ O bu konuda: “Beni bir elçi olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki, O, beni gönderdi ve beni mevud Mesih kıldı.” demiştir. Daha da ileri giderek: “Benim davam bütün semavi kitapların ahir zamanda geleceğini haber verdiği mevud Mesih oluşumdur.” demiştir. Yine, “Bütün bilginler, ulema, Mesih’in hicri on dördüncü asırdan önce yahut on dördüncü asrın başlarında geleceği ve bu zamanı da aşmayacağı hakkında icma etmiştir. Benden başka on dördüncü asırda hiçbir kimsenin bu durumu açıkça iddia etmediği aşikârdır. Bunun içindir ki ben beklenen Mesih’im” demiştir.⁴⁰⁸

Gulam Ahmed Mesihlik iddiasıyla ilgili bir eserinde: “Allah, Yüce Peygamber dışında hiç kimsenin daima yaşamasını istemedi, lakin bu seçkin nebi daima ebede

⁴⁰⁶ Gulam Ahmed, *İslamiyet’in Öğrettiği Esaslar*, (çev. Şinasi Siber), Islam International Publications Limited ‘Islamabad’, U.K., 2010, s. 171.

⁴⁰⁷ Mustafa Öz, a.g.e., s. 717

⁴⁰⁸ İhsan İlâhi Zahir, *İslam Dünyasında İngiliz Emperyalizmi Kadiyanilik*, (çev. Arif AYTEKİN), Ebru Yay., 1985, s. 201.

kadar yaşayacaktır. Allah onun daima yaşayabilmesi ve İslam binasının tamamlanması için Vadedilen Mesih'i gönderdi. Çünkü Musa ümmetine verildiği gibi Muhammed'in ümmetine de ruhani bakımdan bir Mesih ihsan edilmediği müddetçe bu dünyanın sonunun gelmemesi lazımdı. Meryemoğlu İsa'nın Musa'dan sonra on dördüncü asırda zuhur ettiği gibi, Vadedilen Mesih bile, yalnız zaman bakımından Hz. Muhammed'den on dört asır sonra zuhur etmekle kalmayıp Meryem oğlu İsa zuhur ettiği zaman Yahudiler ne durumda iseler Müslümanların da aynı durumda oldukları bir zamanda geldi". İşte o, 'Vadedilen Mesih' yalnız benim. Bunun neticesinde içtenlikle bana biat olan ve doğru bir kalple bana tabi olan ve bana bağlılığını derinleştirerek bütün iradelerini terk eden herkimse bu afet günlerinde ruhum kendisi için şefaata edecek olan da odur."⁴⁰⁹ Gulam Ahmed bu iddiasıyla kendisinin yeryüzünün düzenini sağlamak için Tanrı tarafından gönderilen, Tanrının elçisi ve İsa'nın yeniden ortaya çıkmış hali olduğunu ileri sürmüştür.

Kadiyaniler, Hristiyan tarafından ciddiye alınmayan Mesihlik iddiasıyla ilgili Hz. İsa'nın ölümü konusunda Kuran ve Hristiyanlıktan aldığı delilleri, birçok tıbbi ve tarihi delille desteklemişlerdir.⁴¹⁰ Bu konuda Kuran-ı Kerim'deki Hz. İsa'nın vefatı ile ilgili Al-i İmran Suresi 55. (*Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkar edenlerden kurtararak temizleyeceğim...*), Nisa Suresi 156-157 (*Bir de inkarlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler.*), Maide Suresi 117. (*Ben onlara sadece Senin bana "Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin" diye emrettiğini söyledim; aralarında bulunduğum sürede de durumlarını gözettim, fakat sen beni aralarından aldığı zaman, onların denetleyicisi ve gözetleyeni tek sen oldun ve sen her şeye hakkıyla şahitsin.*) ayetlerini delil olarak göstermektedirler.

6.3.3. Mehdilik

⁴⁰⁹ Gulam Ahmed, *Talim*, (çev. Muhammed Celal Şems), Surrey, 1998, s. 7-8

⁴¹⁰ Mustafa Öz, a.g.e., s.718; Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkn. Gulam Ahmed, *Jesus in India*, s. 57 vd.; Fırlıklı, *Kadiyanilik*, ss. 134-146.

Kıyamet izlerinin belirdiği ve artık insanların iyice bozulduğu bir dönemde, kendisine mahsus işaretlerle, Hz. Peygamberin ailesinden veya baka bir soydan gelen, dini ayakta tutacak ve zulümle kaplanmış dünyayı adaletle dolduracak bir Mehdi'nin Müslümanların imamı olarak çıkacağı inancı, İslam kültüründe bir iman esası olmamakla birlikte önemli bir yere sahiptir.⁴¹¹ Daha önce de bahsedildiği gibi, 19. yüzyıl Hindistan halkı özellikle de Müslümanlar için sıkıntılı geçen bir zaman dilimi olmuştur ve herkeste bir kurtarıcı beklentisi oluşmuştur. Mirza Gulam Ahmed de bu kurtarıcı kişinin kendisi olduğunu iddia etmiştir.

Gulam Ahmed, Mesihlik iddiası ile birlikte mehdiliğini de ortaya atarken, Mehdi'nin durumu hakkında “Günümüz insanının kalbinde Kuran’ın yer tutması ancak özel olarak seçilmiş temiz bir adamın aracılığı, duyguların yenilenmesi ve insanların Rabbinden ruhun üflemesiyle olur. Bunu yapacak, Alemlerin Rabbi vasıtasıyla hidayet olunan Mehdi’dir. el-Mehdiyyu’l Mevud (söz verilen mehdi) ise zamanın imamıdır...” demiş ve mehdiliğini ilan edip mehdi olarak görevinin Allah’ın birliğini semavi alametlerle yeniden kurmak olduğunu belirtmiştir.⁴¹² Gulam Ahmed, Gerek Şia gerek Ehl-i Sünnet’in kabul ettiği Mehdi’nin Hz. Fatıma’nın soyundan geleceğine dair hadisleri uydurma oldukları gerekçesiyle reddetmiştir. Fakat o, işine geldiği için, bunlardan daha zayıf olduğu bilinen bir başka hadise dayanarak fikrini bina etmekte hiçbir mahzur görmez.⁴¹³ Gulam’ın mehdilik fikrini savunmak için en çok üzerinde durduğu hadis metni, “İsa’dan başka Mehdi yoktur.” hadisidir. Mademki Hz. İsa’nın öldüğü ve ikinci defa dünyaya gelecek kimsenin Mesihliği, yani Gulam’ın Mesihliği İsa b. Meryem’in adıyla ispat edilmiştir. Bu da Gulam’ın mehdiliğinin kesin delili sayılmalıdır. Bu fikrini şu şekilde açıklamaya çalışır: “Zaman mehdi’nin çıkışını gerekli kılıyordu. Allah’a ant olsun ki, Hint’teki fesadın bir benzerini, bir başka ülkede görmüyoruz... fitne çoğaldı, güçlükler arttı, dünya türlü bidatlerle doldu, sünnet ve Kuran terk edildi; şehvetler kalpleri sardı, iyilikler silindi... hadiste söylenen her şey oldu... Allah da bunların düzeltilmesi için beni seçti.”⁴¹⁴

Gulam Ahmed, kendi cihan şümullüğünü göstermek için Müslümanların Mehdisi, Hristiyanların Mesihisi olmayı yeterli görmemiş ve 2 Kasım 1904 tarihinde şu

⁴¹¹ Fığlalı, Kadiyanilik, s. 146-147.

⁴¹² Fığlalı, a.g.e., s. 147

⁴¹³ Avni İlhan, a.g.e., s. 82; Fığlalı, a.g.e., s. 148.

⁴¹⁴ Sıddık Korkmaz, a.g.e., s. 548-549; Maulana Muhammed Ali, *The Ahmadiyyah Movement (Tahriri Ahmadiyyat)*, p. 13.

açıklamayı yapmıştır: “Benim bu çağdaki gelişim, yalnız Müslümanlar için değildir. Yüce Allah, benimle Hindular, Müslümanlar ve Hristiyanlardan ibaret üç ümmetin yenilenmesi sağlamak istedi. Ben Müslüman ve Hristiyanlar için Mesih-i Mevud’um. Hindular için ise Avatar⁴¹⁵ olarak gönderildim. Yeryüzünü kaplamış olan adaletsizliği, zulmü ve günahları, kötülüğü temizlemek üzere Meryem oğlu İsa’nın karakteri ile görüldüğümü söyleyeli yirmi yıldan fazla oluyor. Şimdi aynı şekilde Hindu dininin en büyük avatarı olan Raja Krişna’nın karakteri ile gelmiş bulunuyorum ve manen aynı adamım.. Krişna-Avatar, zamanının peygamberi idi ve Allah’tan kutlu ruhu almıştı. Onun imajı ile görüldüğüm için ben de Krişna’nın günah işleyenleri yok etmek ve zayıf ile fakiri korumak şeklindeki iki sıfatı, Mesih-i Mevud’un sıfatları ile tastamam aynıdır. Böylece manevi bakımdan Krişna ve Mesih-i Mevud bir ve aynı şahıstır; burada Hindular ile Müslümanlar şeklindeki iki halkın arasında terim farkından başka bir şey yoktur.”⁴¹⁶ Görüldüğü gibi Gulam Ahmed, kendisinin Müslümanların beklediği Mehdi, Hristiyanların beklediği Mesih olmanın yanında, Hinduların beklediği Krişna olduğunu iddia ederek onun bu tutumu ile Hindistan’da bulunan tüm dinleri birleştirme düşüncesine sahip olduğu söylenebilirse de bunda başarısız olduğu ortaya çıkmıştır.

⁴¹⁵Avatar Hindular’ın kurtarıcı olarak gelmesini beklediği kişidir. Avatar, Hint mitolojisine göre tanrıların yeryüzüne indiklerinde büründükleri şekillerdir. Amacı adaletsizliği yok etmek ve Tanrı’nın yüceliğini ve ihtişamını dünyada gösterecektir. Geniş bilgi için bkn. Freda Matchett, Krişna: Lord or Avatara, Routledge Pub., New York, 2008.

⁴¹⁶ Gulam Ahmed, *Lecture Sialkot*, p. 38-39; Fırlalı, *Kadiyanilik*, s. 186-187

SONUÇ

Hayatın birçok sıkıntılarıyla karşı karşıya kalan insanlar veya toplumlar, tarihin ilk dönemlerinden beri haksızlıklara maruz kalan insanları bu durumdan kurtaracak, haklıya hakkını verecek, zalimden hesap soracak, eşitlik ve adaleti sağlayacak bir kurtarıcının gelmesini daima hayal edip beklemişlerdir. Hemen hemen bütün inanç ve kültürlerde farklı isimlerle, tasavvurlarla karşımıza çıkan bu kurtuluş beklentisi, özellikle sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemlerde kendini daha çok hissettirmiştir.

Mehdi kavramının kökleri ve gelişmesi konusunda Batılı araştırmacılar iki görüş ortaya koyarlar. Bunlardan birincisi mehdi inancının Sümerlerde doğduğu, Babillilerde ve Mısırlılarda geliştiği ve bu iki kanaldan dünyaya yayıldığı düşüncesidir. İkinci görüş mehdi inancının her dinin kendi içinde, kendi tarihî, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre doğup geliştiğidir.

Bir ‘Kurtarıcı’yı bekleme düşüncesi, sadece Yahudi ve Hristiyanlarda değil, nerdeyse bütün dinlerde ve kültürlerde mevcut olup, insanlığın ortak bir inancı, ümidi ve kurtuluş ideali olmuştur. Bu sayede insanlar sıkıntılarını biraz olsun atlatmış, bir derece teselli bulmuştur.

İslam’daki beklenen kurtarıcının Kuran’da doğrudan karşılığı yoktur. Daha çok hadis ve rivayetler üzerinden şekillenmiştir. Çoğu zayıf kabul edilen rivayetlerdeki ortak husus, mehdinin gelişinin habercisi konumundaki kimi gelişmelerdir. Buna göre yeryüzünde fitne ve fesadın hâkim olacağı, zulmün yayılıp adaletin ortadan kalkacağı, toplumun düzeninin bozulacağı, Allah’ın inkâr edileceği bir kargaşa süreci yaşanacak ve bütün bunlar mehdinin gelişini bildiren alametler olacaktır.

Ehl-i Sünnette mehdilik bir inanç esası olarak kabul edilmiş değildir. Erken dönem akaid kitaplarında bu konudan bahsedilmemiştir.. İmam-ı Azam, Maturidi, Eş’ari gibi erken dönem kelimcileri eserlerinde bu konuya temas etmemişlerdir. Bunun için bir akaid konusu olarak düşünülmemiştir. Bunun yanında hadis literatüründe bu konuyla ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Sünni hadis kaynaklarında mehdi ile ilgili daha çok şu hususlar söylenebilir: Mehdi, kıyamet kopmadan önce dünyaya gelecek ve Mekke’de mehdiliğini ilan edecektir. Onun gelişi aynı zamanda büyük kıyamet alametlerinden biri olacaktır. Yedi yıl sürecek idaresi

sırasında zulme son verip yeryüzünü adaletle dolduracak, barışın dünyaya egemen olmasını ve herkesin Müslüman olmasını sağlayacaktır. Yine farklı yönlerine rağmen bu konudaki hadislerin ortak özelliklerini; ‘Mehdi, Peygamber Efendimiz ’in (sav) soyundan gelecek, ismi Peygamber Efendimiz ’in (sav) ismine uygun olacak ve dünyayı adaletle dolduracaktır.’ şeklinde ifade edebiliriz.

Selefiyye ’ye göre kıyametin büyük alâmetlerinden biri olan mehdi, Hz. Hasan veya Hüseyin’in soyundan olup Mekke’de mehdiliğini ilân edecektir. Adı Muhammed b. Abdullah’tır. Ahir zamanda gelip yeryüzünde zulmü kaldırıp adaleti yerleştirecek ve ilahi emirleri hayata geçirecektir. Selefiyye mezhebinin daha çok hadislerle dayanarak bu konuda görüşlerini belirttiğini söylemek mümkündür.

Haricilikle ilgili doğrudan mehdilik düşüncesine ilişkin görüşlere ulaşamadığımızdan Hariciliğin İbadiyye fırkasının fikirlerini benimseyen, yolunu takip eden Tekfir ve Hicret Cemaatinin mehdilik inancını ele aldık. Tekfir ve Hicret Cemaati kendilerinin ahir zaman cemaati ve liderleri Şükri Mustafa’nın da ümmetin beklenen mehdisi olduğunu iddia etmişlerdir. Bir de İbadiyyenin tali fırkalarından Yezidiyye’nin kurucusu olan Yezid b. Uneyse’nin Mecusilerin etkisiyle bir ihtimal mehdilik inancını kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Şiilerin temel inanç esaslarından biri olarak kabul edilen mehdi düşüncesi tarihsel süreçte yaşadıkları hayal kırıklıkları, maruz kaldıkları baskılarla alakalıdır. Hz Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesi, Emevi ve Abbasi idarelerine karşı yaşadıkları başarısızlıklar, hayal kırıklıklar ve bunalımlar beklenen kurtarıcı fikrinin oluşumuna neden olmuştur. Ancak bu durum, yalnızca Şiilikle sınırlı kalmamış, zaman zaman kendini böyle bir bunalımın içinde bulan itikadı ve siyasi pek çok mezhep ya da oluşum tarafından dillendirildiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Şia fırkalarında mehdi inancının genel çerçevede On İki İmam etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu, ‘On iki imam belirli kişilerdir, belli bir dönem yaşamışlar, çeşitli mücadeleler göstermişler ve en sonunda ölmüş veya öldürülmüşlerdir. Bu ölme veya öldürülmeyi kabul etmeyenler, onların zahirde öldürüldüğünü aslında kendilerinin gizli mağaralarda, bulutların üzerinde, gökte veya dağlarda yaşadıklarını, gelecekte tekrar geri dönerek ‘düşmanlarından intikam alacaklarını, zulümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracaklarını’ benimseme şeklinde yorumlanabilir.

Şiiliğin fırkalarında mehdilik telakkisi temel düşünce aynı olmakta beraber birtakım değişiklik arz etmektedir. Mehdi düşüncesinin tam bir inanç esası olarak yerleştiği, şekillendiği fırka şüphesiz İmamiyye'dir. İmamiyye'ye (İsnaaşeriyye) göre, beklenen Mehdi, on ikinci İmam Muhammed b. el- Hasan'dır. O ölmemiştir ve kıyamet kopmadan önce gelerek, zulümle dolu dünyayı adalet ve doğruluğa kavuşturacaktır. Şii fırkalarından biri olan Nusayriyye'de, "mehdiliğe" daha değişik bir anlam kazandırılmıştır. Mezhebin kurucusu Muhammed b. Nusayr en-Nemiri İmamiyye Şia'sının on birinci imamı el-Hasan el-Askeri'nin "bab"ı olduğunu ileri sürmüş ve onun vefatı yılında oğlu Muhammed b. el-Hasan'ın mehdiliğini kabul etmiştir. Böylece o, İmamiyye'nin "sefir" veya "nüvab" dediği on ikinci gaib imamla irtibat kuran şahısları yerine kendini ikame etmektedir. Şia grupları içinde yer alan Zeydiyye'de ise, Carudiyye kolu hariç diğer kolları içinde Mehdi inancı yoktur. Burada bazı Şii gruplarında Mehdi düşüncesi, itikati bir esas olmasına rağmen, bir diğer fırkanın bunu reddedebildiğini açık bir şekilde görmekteyiz. Bu yüzden Şia fırkalarında bu konuda tam bir fikir birliğine varılmadığını söylemek mümkündür.

Babilik-Bahailik'te Mehdilik düşüncesi bu mezhebin temelini oluşturan Şeyhlik tarikatından gelmektedir ki Şeyhlik hareketi, temelde beklenen gaib imam anlayışı üzerinde şekillenmiştir. Büyük gaybet döneminde beklenen on ikinci imamın manevi nuru yansıtacak ve ona açılacak kapı anlamında "kâmil bir Şii"nin mutlaka var olması gerektiği fikri, tarikatın temelini oluşturmaktadır. Tarikatın kurucusu Ahmed b. Ahsai'den sonra onun müridi Seyyid Kazım Reşti, beklenen imamın ortaya çıkışının artık an meselesi olduğunu ve ancak kendisi öldükten sonra ota çıkacağını ileri sürmüştür. Ölümünden sonra da müritlerinden birisi olan Mirza Ali kendisinin mehdiye açılan kapı, yani bab olduğunu ilan etmiş ve zamanla iddialarını daha ileri bir noktaya taşıyarak ve mehdi olduğunu ilan etmiştir. Mirza Ali'nin ölümünden sonra hareket Mirza Hüseyin Ali'nin önderliğinde Bahailik adı altında devam etmiştir. Mirza Hüseyin Ali de mehdilik iddiaları ileri sürmüştür.

Kadiyanilik'te Mehdilik telakkisi mezhebin kurucusu sayılan Gulam Ahmed'in fikirleri etrafında şekillenmiştir. Gulam Ahmed, İngilizlerin Müslümanları sömürdüğü bir kaos ve kriz ortamında yetişmiştir. Müslüman halkın kendisini, İngilizlerden Müslümanların öcünü alacak beklenen kurtarıcı düşüncesine kaptırdığı bir ortamda Gulam Ahmed, Müslümanlardan aldığı destekle kendisinin müceddid

olduğunu dile getirmeye başlamıştır. Daha sonra Gulam Ahmed aşama aşama mesih, mehdi, nebi ve Hinduların Krişna avatarı olduğunu iddia etmiştir. Kendisinin hem Hz İsa'nın hem de Hz Muhammed'in manevi mirasçısı olduğunu ileri sürmüş, Önceleri mehdi olduğunu iddia etmiş, taraftar sayısının artmasıyla yalnızca mehdi olmadığını dahası bir nebi ve resul olduğunu iddia etmiştir. Görüldüğü gibi Gulam Ahmed, kendisinin Müslümanların beklediği Mehdi, Hıristiyanların beklediği Mesih olmanın yanında, Hinduların beklediği Krişna olduğunu iddia ederek onun bu tutumu ile Hindistan'da bulunan tüm dinleri birleştirme düşüncesine sahip olduğu söylemek mümkündür. Ancak bunda başarısız olduğunu, amacına ulaşamadığını da ifade etmek gerekir.

KAYNAKÇA

- ABDULHAMİD, Muhsin, *İslama Yönelen Yıkıcı Hareketler*, (çev. Saim Yeprem, Hasan Güleç), DİB Yayınları, Ankara, 1973.
- ADANALI, Zeynel, *Bahailiğin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Bahailiğin Görüşleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001.
- AĞIRAKÇA, Ahmet, “Mehdi”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Dergah Yay., İstanbul, 2000.
- AKGÜN, M. Zerrin, *İslamiyet Bakımından Babilik-Bahailik*, Kalite Matbaa, Ankara, (t.y.).
- ARSLAN, Arif, *Kıyametin Üç Habercisi: Deccal, Mehdi ve Mesih (Hz. İsa)*, Anatolia Kitap, İstanbul, 2012.
- ATAY, Mehmet, *Kütüb-i Sitte'deki Mehdi Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1997.
- AZİZ, Zahid, *A survey of Lahore Ahmadiyya Movement*, Ahmadiyya Anjuman Lahore Publications, U.K., 2008.
- BAHAULLAH, Mirza Hüseyin, *İkan Kitabı*, (çev. Mecdettin İnan), Baha Basım Dağıtım, İstanbul, 1996.
- BALLIOĞLU, Ahmet, “Dürzilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 269-294.
- BAYBAL, Sami, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002.
- BAZIN, Marcel, “Kazvin”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, c. XXV, ss. 154-155.
- BEDİR, Murteza, “Sünnet”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, ss.150-153.
- BENİCE, Macit, *Kutup Yıldızı Şimdi Mekke Yolunu Gösteriyor*, Vesta Ofset, İstanbul, 2009.

- BERKKAN, Kursad, *Gizli Örgütler ve Tarikatlar*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2012.
- BOZGEYİK, Burhan, *On İki İmam ve Alevilik*, Cihan Yayınları, İstanbul, 2009.
- BOZKUŞ, Metin, “Bahailiğin Arka Planı ve Söylemi Üzerine Bir Değerlendirme (Sivas Örneği)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2002, Sayı: 2, c. V, ss. 139-156.
- BULAÇ, Ali, “Dinlerde Kurtarıcı İnancı”, *Mesih Nerede Mehdi Kim* (ed. Ömer Çetinkaya), Işık Yay., İstanbul, 2014, ss.29-38.
- BULUT, Halil İbrahim, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011.
- CANDAN, Ergun, *Kıyamet Alametleri*, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- CELİ, Ahmet M. A., *Çağdaş Haricilik Düşüncesi*, (çev. Adnan Demircan), Beyan Yayınları, İstanbul, 1997.
- CİLALI, Osman, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınları, İstanbul, 2001.
- CİLALI, Osman, *Günümüz Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, Ankara, 1995.
- COŞUN, Ali, *Mehdilik Fenomeni*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- ÇANDIR, Ahmet Fuat, *Tarihten Günümüze Bahâilik*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- ÇELEBİ, Ahmed, *Yahudilik*, (çev. Ahmet Büyükçınar -Ö. Faruk Harman), Kalem Yayınları, İstanbul, 1978.
- ÇETİNKAYA, Ömer, *Mesih Nerede Mehdi Kim*, Işık Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÇINAR, Mahmut, “Bir Kurtarıcı Modeli Olarak Mehdi ve Mehdilik”, *Diyanet Aylık Dergisi*, Ankara, 2014, Sayı: 277, ss. 25-27
- ÇINAR, Mahmut, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2013
- ÇUHADAR, Mustafa, “Kuseyyir”, *DİA*, Ankara, 2002, c. XXVI, ss. 575-576.
- DAFTARY, Farhad, *Historical Dictionary of the İsmailism*, The Scarecrow Press, Lanham, Toronto, Plymouth, UK, 2012.

- DAFTARY, Farhad, *İsmailis in Medieval Muslim Societies*, I.B. Tauris Publishers, London, 2005.
- DAFTARY, Farhad, *The İsmailis: Their History and Doctrines*, Cambridge University Press., USA, 1990
- DALKILIÇ, Mehmet, “Haricilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Üniv. Web- Ofset, Eskişehir, 2010, ss. 42-66
- DEMİRCİ, Mehmet, “Ahsai”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, c. II, ss. 177-178.
- DOĞAN, İsa, “Zeydiyye Mezhebi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı İلمي Neşriyat, İstanbul, 1993.
- DOĞAN, İsa, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Kardeş Matbaa, Samsun, 1996.
- DOĞAN, İskender, *Soru ve Cevaplarıyla Ehl-i Beyt ve Arap Aleviliği*, Ares Kitap, İstanbul, 2009.
- DOWELL, Josh Mc, Bart Larson, *Mesih İsa'nın Tanrılığı*, Zirve Yayınları, 2013.
- EBU ZEHRA, Muhammed, *İslam'da Siyasi, İktisadi ve Fikhî Mezhepler Tarihi* (çev. Abdulkadir Şener vd.) Hisar Yayınevi, İstanbul, 2014.
- ECER, Ahmet Vehbi, “Şia ve Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, 1983, ss. 131-142
- EL-BAĞDADİ, Abdulkahir, *el-Fark Beyne'l-Firak*, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), TDV Yayınları, Ankara, 2011.
- EL-EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasan, *Makalatü'l-İslâmiyyin ve İhtilafü'l-Musallin*, (çev. Mehmet Dalkılıç vd.), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.
- ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev. Ali Berktaş), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- EL-MEVDUDİ, Ebul A'la, *Kadiyanilik Nedir?*, (çev. Ahsen Batur), İhya Yayınları, 1975.
- EL-MUKADDEM, Muhammed Ahmet İsmail, *Ehlişünnette Beklenen Mehdi*, (çev. Uğur Pekcan), Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 44-45
- ES-SEMAVİ, Muhammed Et-Tiycani, *Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu*, (çev. Zeki Özkaya), Can Yayınları, İstanbul, 1999.

EŞ-ŞEHRİSTANİ, Muhammed bin Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, (çev. Muharrem Tan), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2014.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki, *Günün Işığında Tasavvuf-Tarikat-Mezhepler Tarihi*, Geçit Kitapevi, İstanbul, 1987.

FAIZI, Gloria, *Bahai Dini Hakkında Açıklamalar*, (çev. Suna Bozkır), Baha Basım Dağıtım, İstanbul, 1994.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Bahailik", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, c. IV, ss. 464-468

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Kadiyanilik", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, c. XXIV. ss. 137-139.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Babilik ve Bahailik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2008.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Kadiyanilik*, TDV Yayınları, Ankara, 1994.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, Ramazan Şimşek, "Bahailik ve Kitabı'l Akdes", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, III/2, Güz 2010, ss. 7-144.

FIĞLALI, Ethem, *İmamiyye Şiası*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1984.

FİRRA, Kais M., *A History of the Druzes*, E.J.Brill Press., Netherlands, 1992.

GÖKALP, Yusuf, "Zeydiyye", *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 215-236.

GÖKALP, Yusuf, Zeydiyye, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 328-331.

Gulam Ahmed, *İslamiyet'in Öğrettiği Esaslar*, (çev. Şinasi Siber), Islam International Publications Limited, U.K., 2010.

Gulam Ahmed, *Jesus in India*, Islam International Publications Ltd, London, 2003.

Gulam Ahmed, *Lecture Sialkot*, Islam International Publications Ltd, U.K., 2007.

- Gulam Ahmed, *Nuh'un Gemisi*, (çev. Muhammed Jalal Shams), Vesta Ofset, İstanbul, 2008.
- GURA, İlmi, *Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Son Gnostikler Sabiiler*, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.
- HACALOĞLU, Haluk, *Zerdüşt 'Ahura Mazda'*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1995.
- HAKYEMEZ, Cemil, 'Mehdi Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine', *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/1, c. III, sayı: 5, ss. 127-144.
- HAKYEMEZ, Cemil, *Gaybet İnanıcı ve Şiilikteki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- HAS, Kenan, "Mezdekiyye", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2004, c. XXIX, ss. 523-524.
- HİZMETLİ, Sabri, "Karmatiler", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2001, c. XXIV, ss. 510-514.
- HODGSON, M.G.S., *The Encyclopedia of Islam*, (ed. B. Lewis vd.), Leiden E.J. Brill, Netherlands, 1991, vol II, p. 631.
- HUART, CL., "Bab-Babis", *First Encyc. Of Islam*, (by. T. H. Houtsma), E.J. Brill Press., Leiden, Newyork, 1987, vol II., p. 548.
- IQBAL, Muhammad, *Islam and Ahmedism*, Sh. Muhammed Ashraf Published, Lahore, 1980.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, İstanbul, 1982, c. II, ss.753-780.
- İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Beyrut, 1970.
- İLHAN, Avni, "Gaybet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, c. XIII, ss, 410-412.
- İLHAN, Avni, "Şia'da Usulu'd-Din", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993, 1993)*, İstanbul, 1993, ss. 434-441.

İLHAN, Avni, Kütüb-ü Sittedeki Hadislere Göre Mehdilik, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1992, c.VII, ss.101-124.

İLHAN, İlhan, *Mehdilik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993.

İLTER, Ammar, *Dört Semavi Kitapta Beklenen Mehdi*, Asr Yayınları, İstanbul, 2015.

İPEK, Yasin, *İran'da Kaçar Hanedanlığı Babilik ve Bahailik*, Ekim Yayınları, İstanbul, 2010.

İŞCAN, Mehmet Zeki, "Babilik-Bahailik", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (Ed. Hasan onat vd.), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 509-526.

JOHNSON, Lowell, *Molla Hüseyin*, (çev. Sevil Onat), Baha Basım-Dağıtım, İstanbul, 1998.

KANAATLI, Hasan, *Dünya Dinleri ve İnanç Mezhepleri Tarihi*, Evrensel Değerler Yayınları, İstanbul, 2011.

KARAMAN, Hayrettin, *Laik Düzendeki Yaşamak-3*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

KESKİOĞLU, Osman, *İslam Dünyası Dün ve Bugün*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964.

KOCADAĞ, Yaşar, *Keysaniyye'nin Doğuşu, Gelişimi ve Düşünceleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.

KORKMAZ, Sıddık, "Kadiyanilik- Ahmedilik", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı* (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 531-553.

KÖSE, Saffet, "Zeyd b. Ali", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 313-316.

KUMMİ-NEVBAHTİ, *Kitabu'l-Makalat ve'l-Firak-Firaku's-Şia*, (çev. Hasan Onat vd.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2004.

KUTLUAY, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınları, Ankara, 2004.

KUZU, Selman, *Mehdi Deccal Mesih*, Merkür Yayınları, İstanbul, 2001.

KÜÇÜKAHMET, Ali Osman, *İslam'da Mezhepler Gerçeği ve Günümüzde Alevilik*, Özgü Yayınları, İstanbul, 2007.

M.A., A.R. Dard, *Life of Ahmad*, Islam International Publications Limited, 2008.

MATCHETT, Freda, *Kr̄ṣṇa: Lord or Avatara*, Routledge Pub., New York, 2008.

Maulana Muhammed Ali, *The Ahmadiyyah Movement (Tahrīki Ahmadiyyat)*, Ahmadiyyah Anjuman Ishaat Islam Pub., Lahore, 1973.

Maulana Muhammed Ali, *The Founder of the Ahmadiyya Movement*, Ahmadiyya Anjuman Lahore Publications, U.K., 2008.

MEŞKUR, Cevat, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, (çev. Mehmet Mahfuz Söylemez vd.) Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011.

MILLER, William McElwee, *The Bahai Faith: Its History and Teachings*, William Carey Library, USA, 1984.

Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed, *Ahmediyet'e Davet*, (çev. Raşit Paktürk), Islam International Publications Limited, United Kingdom, 2013.

MUHADDİSİ, Cevad, *Sobh-i Omid*, (çev. Mehmet Mansuri), Kevser Yay., İstanbul, 2007.

ORAL, Osman, *İslam Mezhepleri Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, Oral Yayınları, Kayseri, (t.y.).

ÖZ, Mustafa, "Dai" *DİA*, TDV YAYINLARI, İstanbul, 1993, c. VIII, ss. 420-421

ÖZ, Mustafa, "Dürzilik", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, c. X, ss. 39-48.

ÖZ, Mustafa, "Hakim Biemrillah", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, c. XV, ss. 199-201.

ÖZ, Mustafa, "İsmailiye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993)*, İstanbul, 1993, ss. 605-645.

ÖZ, Mustafa, "Keysaniyye", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, c. XXV, ss. 362-364.

ÖZ, Mustafa, "Mehdilik", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, c. XXVIII, ss. 384-386.

ÖZ, Mustafa, "Muhammed b. Abdullah el-Mehdi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, c. 30, ss. 489-490.

ÖZ, Mustafa, "Sefir", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 304.

- ÖZ, Mustafa, “Şeyhiyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, c. XXXIX, ss. 84-86
- ÖZ, Mustafa, “Türkiye’de Bahailik ve Bahai Faaliyetleri”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, (ed. Ömer Faruk Harman), Ensar Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÖZ, Mustafa, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydilik”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2000, ss. 43-58.
- ÖZ, Mustafa, “Gâliyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, c. XIII, ss. 333-337.
- ÖZ, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÖZ, Mustafa, *İmamiye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÖZ, Mustafa, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÖZKAYA, Süleyman, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bahâilik Hareketi*, Akademi Kitapevi, İzmir 2000.
- ÖZŞUCA, N., *Bahai Dini Tarihi Prensipleri ve Dini Hükümleri*, Başnur Matbaası, Ankara, 1967.
- ÖZŞUCA, N., *Bahai Dininde Şer’i Hükümler ve İzahları*, Işık Yayınları, Ankara, 1984.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Şia’da Rec’at İnancının Muhtemel Kökenleri ve Sözde Dinî Temelleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, Sayı:1, c. VIII, ss. 43-63.
- RENÇBER, Fevzi, *Hak Muhammed Ali Aşkı ‘Adıyaman Alevileri’*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014.
- RUBEN, Walter, *Buddhizm Tarihi*, (çev. Abidin İtil), Sakarya Basımevi, Ankara, 1947.
- SAKIOĞLU, Mehmet, *İsa Haçta Öldü mü?*, Ozan Yayınları, İstanbul, 2004.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, “İslam’da Mehdi İnancına Dair”, *İslam Dergisi*, 1996, Sayı:155, ss. 25-28.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Tuğra Matbaası, Isparta, 2001.

- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, “Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda’dan Bir Rivayet”, *İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1980, Sayı: 4, ss.77-90.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, “Mecusi Dininde Mehdi İnancı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VII, ss. 1-7.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, “Mehdi”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, c. XXVIII, ss.369-371.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitapevi, Isparta, 2008.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Sidre Yayınları, Samsun, 1997.
- SARITOPRAK, Zeki, “Ehl-i Sünnet İnancına Göre Mehdilik Meselesi”, *Mesih Nerede Mehdi Kim*, (ed. Ömer Çetinkaya), Işık Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 43-69
- SARITOPRAK, Zeki, *İslam İnancı Açısından Nüzul-i İsa Meselesi*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.
- SIDDIQUI, İqtidar Husain, “İslah (Hindistan)”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, c. XIX, ss. 160-163.
- SİNANOĞLU, Abdülhamit, *Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, Esra Yayınları, Konya, 1997.
- SUBAŞI, Necdet, *Alevi Modernleşmesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- ŞENZEYBEK, Aytekin, *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2001.
- Şevki Efendi, *Bahai Dininin Birinci Yüzyılı*, Baha Basım-Dağıtım, İstanbul, 1995.
- ŞEYBE, Abdulkadir, *Çağdaş Dünya Mezhepleri*, (çev. Osman Cilalı), Nur Basımevi, Konya, 1986.
- ŞİRİNOV, Agil, *İslam Mezhepleri Tarihi Literatüründe Aşırı Fırkalar ve Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
- TAHERZADEH, Adib, *Bahai Dininin Doğuşu*, (çev. Süreyya Güler) Baha Basım Dağıtım, İstanbul, 1995.

- TAN, Muzaffer, “Geçmişten Günümüze Dürzilik”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, Güz 2012, ss. 61-82.
- TAN, Muzaffer, “İsmailili”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 243-266.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1966.
- TAŞ, Yasin, *Zeydiyye’de İmamet Düşüncesi; Doğuşu ve Gelişmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- TEBER, Ömer Faruk, “Kadiyanilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Ün. Web-Ofset, Eskişehir, 2010, ss. 190-207.
- TEYMUR, Sümeyra, *Bahailikte İnanç ve İbadet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- TOPALOĞLU, Fatih, “Şia’da Mehdi İnancının Oluşumuna Fars Kültürünün Etkisi”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, v-2, Güz 2012, ss.109-148.
- TUCKER, F. William, “Asiler ve Gnostikler: el-Muğire b. Saîd ve Muğiriyye”, (çev. Ethem Ruhi Fırlalı), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V, 1982, ss. 203-216.
- TURAN, Ahmet, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Sidre Yayınları, Samsun, 2000.
- TÜCCAR, Zülfikar, “Seyyid el-Himyeri”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, c. XXXVII, ss.62-63.
- TÜMER, Günay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.
- ULUÇAY, Ömer, *Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasüh*, Karahan Yayınları, Adana, 2003.
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslam’da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1992.
- UYAR, Mazlum, “Nusayrilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (ed. Hasan Onat vd.), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 299-337.
- UYAR, Mazlum, “Şiilik II”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Mehmet Ali Büyükkara), Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir, 2010, ss. 120-150.

- ÜNLÜ, Ahmet Mahmut, *Nüzul-i Mesih Risalesi*, Dila Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÜZÜM, İlyas, “Rec’at”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, c. XXXIV, ss. 504-506
- ÜZÜM, İlyas, “Nusayrilik”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, c. XXXIII, ss. 270-274.
- WAARDENBURG, Jacques, “Mesih”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2004, c. XXIX, ss. 306-309.
- WACH, Joachim, *Din ve Felsefede Kurtuluş Düşüncesi*, (çev. Ali Coşkun), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1997, sayı: 13-15, ss. 249-261.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Mehdi”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, c. 28, s.371-374.
- YETİK, Zübeyir, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1990.
- YİĞİT, İsmail Yiğit, “Muhtâr es-Sekafi”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, c. XXXI, ss.54-55.
- YÖNEM, Ahmet, “Kadiyanilik Bağlamında Mehdilik”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24 (2011/2), c. XIII, ss. 175-191.
- YÖNEM, Ahmet, *Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.
- YÖRÜK KESİK, Derya, *Said Nursi'nin Risalelerinde Mehdilik Telakkisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- YURDAGÜR, Metin, *Ayet ve Hadislerle Allah'ın İsimleri*, Marifet Yay., İstanbul, 1996.
- YURDAGÜR, Metin, “Bab”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1983, c. IV, s. 359.
- ZERENDİ, Muhammed, *Nebil Tarihi*, Baha Basım-Dağıtım, İstanbul, 2001.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Muhammed Cihat ORUÇ

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Yeri ve Tarihi: Silopi – 04.02.1991

Tel:

E-posta: h.oruc@hotmail.com.tr

EĞİTİM

Kurum	Mezuniyet Tarihi	Derece
Siirt Anadolu İmam Hatip Lisesi	12.06.2009	97,04 /100
Marmara Üniversitesi	25.06.2013	3,62 / 4

İŞ DENEYİMLERİ

Kurum	Görev	Yıl
Silopi Senan İdin Anadolu Lisesi	Din Kültürü ve Ahlak Bil. Öğr.	2013 - ...

YABANCI DİL

İngilizce – Orta Düzey